

Els serveis socials a les comarques de Lleida

Ruralitats, proximitat i distància

Ramon Julià Traveria (coord.)
Mario Hernández Trejo, Carolina Blàvia Galindo,
Xavier Miranda Ruche i Anna Mata Romeu

Els serveis socials a les comarques de Lleida

Ruralitats, proximitat i distància

Ramon Julià Traveria (coord.)

Mario Hernández Trejo

Carolina Blàvia Galindo

Xavier Miranda Ruche

Anna Mata Romeu

Edicions de la Universitat de Lleida

Lleida, 2023

Càtedra d'Estudis Socioeconòmics i Despoblament del Territori Rural de Lleida, 2023

Edicions de la Universitat de Lleida, 2023

Maquetació: Edicions i Publicacions de la Universitat de Lleida

Fotografia de portada: caminanteK (Flickr)

ISBN 978-84-9144-413-8

DOI 10.21001/els_serveis_socials.2023

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Índex

Agraïments	7
Introducció	9
Capítol 1. Marc teòric	13
Capítol 2. Marc conceptual. La relació del dualisme urbà/rural i els serveis socials	31
Capítol 3. Marc metodològic	37
Objectiu general	37
Objectius específics	37
Metodologia i tècniques de recerca	38
Capítol 4. Funcionament general i formal dels serveis socials a les comarques de Lleida.....	45
4.1 Marc normatiu general.....	45
4.2. La Cartera de Serveis Socials i el seu disseny	46
4.3. Pla Estratègic de Serveis Socials	48
4.4. Les ràtios de professionals a les comarques.....	48
Capítol 5. Funcionament pràctic dels serveis socials a les comarques de Lleida	55
5.1 Context sociodemogràfic del funcionament dels SBAS a les comarques de Lleida	55
5.2 Els sectors interns en l'organització dels SBAS a les comarques	59
5.3 Formes d'adaptació dels SBAS a la disseminació de la població	61
5.4 Relació entre la disseminació de la població i la dependència	64
5.5 Desfasament de les ABSS amb les àrees d'altres serveis i la seva relació amb la càrrega de treball administratiu.....	67
5.6 Identitat rural als serveis socials a Lleida.....	72
5.7 Proximitat i distància. La percepció de les persones usuàries.....	77
5.8. Envers una caracterització territorial dels SBAS a la província de Lleida	78

6. Conclusions	85
Referències bibliogràfiques i normativa	91
Annex: Mapes de l'organització dels SBAS a les comarques de Lleida i els nuclis de població disseminats	97

Agraïments

Volem agrair, en primer lloc, a les gerències dels consells comarcals la seva col·laboració per poder dur a terme aquest estudi, atès que necessitava i requeria de forma indispensable de la seva complicitat i implicació directa, i, en segon lloc, volem fer un agraïment especial a les persones responsables dels serveis socials de cada territori que, de forma molt generosa, ens han dedicat el seu temps malgrat l'acumulació de feina inesgotable en la seva tasca quotidiana, i temps no només per realitzar les entrevistes i el grup de discussió en el qual han participat activament, sinó també per les nombroses gestions fetes per facilitar-nos l'organització i el desenvolupament del treball de camp a tota la província de Lleida. Un agraïment als diferents professionals dels equips bàsics d'atenció social que han acceptat compartir amb nosaltres les seves vivències, opinions, valoracions, preocupacions i inquietuds, i ens han ajudat a conèixer d'una forma molt més propera la seva realitat i les característiques específiques de la seva intervenció en l'àmbit rural; i de manera especial, a les famílies que han volgut donar-nos la seva visió com a usuàries d'aquests serveis de vegades poc coneguts i/o reconeguts, però tan importants per al territori; a totes les persones que han participat als grups de discussió com a agents del territori des de diferents àmbits, institucions, entitats, associacions i empreses, entre d'altres, i que ens han ofert una altra visió més externa, però alhora experta, i ens ha ajudat a entendre millor la realitat dels serveis socials i el seu impacte al territori; donem les gràcies al servei de suport a la protecció social dels Serveis Territorials de Lleida del Departament de Drets Socials de la Generalitat per facilitar-nos l'accés a diferents dades que ens han ajudat a complementar alguns aspectes de l'estudi, i, finalment, agraïm a la Diputació de Lleida la confiança dipositada en nosaltres i el seu suport en la gestió d'aquest treball de camp ampli i ambiciós que conjuntament hem pogut portar a bon terme.

Introducció

El marc normatiu català de serveis socials té en la “descentralització” un dels seus principis, atès que implica “cercar fórmules que facin compatibles el dret de les persones a la igualtat en l'accés als serveis, independentment del lloc on visquin, amb la necessària diversitat d'opcions territorials i sectorials” (Generalitat, 2007). Per mirar de captar aquesta “diversitat d'opcions territorials”, la mateixa llei organitza les competències de les administracions públiques a Catalunya i defineix que “les comarques supleixen els municipis de menys de vint mil habitants en la titularitat de les competències pròpies dels serveis socials bàsics que aquests municipis no estiguin en condicions d'assumir directament o mancomunadament”. A la província de Lleida, aquesta distribució de competències suposa que tots els municipis, excepte el de la ciutat de Lleida, deleguen les competències als consells comarcals.

Quan traslладem aquesta estructura administrativa formal al territori català, s'imposen reptes importants. Segons Estany Ferrer (2022: 82), el 2014 “el 10% de la població catalana habita el 73% del territori rural [...] amb una densitat de població de 32 hab./km²”. Hi ha matisos regionals, tanmateix, però, aquesta dada i la descentralització dels serveis socials catalans assenyalen una relació orgànica entre la ruralitat i l'atenció a persones en situació de vulnerabilitat. I aquesta relació és encara més important a la província de Lleida per la diversitat de dinàmiques demogràfiques entre les seves comarques. Segons l'*Atlas del Món Rural 2022* (Aldomà; Mòdol, 2022), de les dotze comarques de Ponent, una —el Segrià— té una taxa de creixement demogràfic interanual durant els tres períodes (2000-2010, 2010-2015 i 2015-2020), cinc —el Solsonès, la Segarra, l'Urgell, la Noguera i la Val d'Aran— tenen una taxa de creixement durant dos períodes i sis —les Garrigues, el Pla d'Urgell, el Pallars Jussà, l'Alt Urgell, el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça— mostren *taxes* de decreixement durant dos períodes. En aquest context, els objectius que intenta abastar la recerca són els següents:

Partim de la premissa que el territori lleidatà és demogràficament i geogràficament complex. Els objectius de l'estudi estan pensats per mirar de captar alguns d'aquests matisos. Com ho mostren capítols subseqüents, el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (a partir d'ara, DTASF) ha dissenyat eines tècniques de política social per captar la diversitat demogràfica de les comarques. No obstant això, com ho expressa el mateix Pla Estratègic de Serveis Socials de Catalunya vigent, la demografia no esgota la complexitat del territori català. Considerant les dades abans esmentades i l'èmfasi en la demografia per part del DTASF per dissenyar la política social de competència co-

marcal, cal conjecturar quin és el futur dels serveis socials a les comarques amb taxes de decreixement demogràfic.

Com il·lustren els capítols 4 i 5, la demografia té una funció clau en la forma com els serveis socials de les comarques atenen la població, perquè el nombre de treballadors i educadors socials que hi treballen depèn del nombre d'habitants. No obstant això, la demografia canvia, i les geografies econòmica i física de les comarques són molt diferents. Els serveis socials comarcals han d'adaptar, per tant, el seu treball i el seu temps definits per un conjunt de normatives i polítiques públiques dissenyades fora d'ells,¹ als seus territoris complexos i canviants. Com ho intenta mostrar la revisió de literatura, hi ha molt poca recerca sobre la forma com les comarques organitzen els seus recursos per donar cobertura de serveis socials a la població.

Aquesta organització implica un coneixement social i geogràfic del territori per part del personal de serveis socials en el qual cal aprofundir perquè representa una part endògena de la implementació de la política social, és a dir, i com ho plantegen Hajer & Laws (2008) per al cas dels dissenyadors de polítiques, els valors i les creences tenen un rol en la forma com els dissenyadors de polítiques donen sentit a l'ambigüitat que sovint troben a la seva feina i generen discursos que es poden estabilitzar i fer-se resilents per donar resposta a esdeveniments socials inhabituals. En aquest sentit, els professionals i les persones responsables de serveis socials que apliquen les intervencions *in situ*, basades en cert grau en les narratives que donen forma a les polítiques des d'espais urbans, també omplen els buits que inclouen aquestes polítiques amb les seves narratives i valors.

Les entrevistes fetes al personal dels Serveis Bàsics d'Atenció Social (a partir d'ara, SBAS) mostren que aquesta conversió d'idees o models en recursos que poden ser mobilitzats en situacions concretes es veu, en cert grau, travessada per la desigualtat entre el que és rural i el que és urbà. Les persones responsables i les professionals dels serveis socials *tradueixen*, amb el seu bagatge sobre el territori, les narratives sobre els serveis socials i les problemàtiques que es dissenyen en àmbits urbans. Com a conseqüència, quan es diu que l'objectiu general de la recerca és entendre la relació entre la ruralitat i els serveis socials a Lleida, ens referim també a com el personal de serveis socials dona sentit, amb la seva identitat rural, a les problemàtiques conegudes i atípiques. "Som de comarca", i variacions de la mateixa frase, és una expressió que

1. Cal assenyalar que l'actual pla estratègic es va aprovar després d'un procés participatiu en el qual van participar representants d'entitats del sistema català de serveis socials, ciutadans, entitats del tercer sector i altres grups d'interès del Consell Comarcal de Serveis Socials. Vegeu Generalitat (2021) i DGdSS (2020).

utilitzen per distingir-se de les seves companyes de les ciutats, però també per reivindicar els seus coneixements i valors com a treballadores d'una zona rural. Cal dir que malgrat aquestes referències a valors, creences i marcs, la recerca no té un enfocament etnogràfic. El tipus de descripció en la qual es basa intenta presentar un mapa, és a dir, traçar les relacions entre allò rural i els sistemes de serveis socials, més que no pas aprofundir etnogràficament en els elements abans esmentats.

En particular, la recerca descriu com les comarques despleguen recursos humans i econòmics als seus territoris seguint la normativa i el finançament pactats amb els ens locals i amb el DTASF en els contractes programa. Descriu també, amb un enfocament qualitatiu, quines són les principals formes d'organització dels SBAS per atendre les problemàtiques de la població. Continuant amb una òptica descriptiva, la recerca mostra la percepció sobre l'organització dels serveis socials per part de les responsables, les treballadores i educadores socials, així com de les persones usuàries.

La recerca explora, tot i que tangencialment, aspectes més analítics que giren entorn de la relació entre la ruralitat i l'aplicació de polítiques públiques. Particularment, aborda com es mobilitzen i expressen nocions de territori i ruralitat en el disseny i l'execució de SBAS, i també la relació entre les concepcions de distància i proximitat en la geografia dels serveis socials a Lleida. Tot seguit presentem dos arguments que justifiquen l'enfocament dels SBAS en zones rurals. Així doncs, el primer prové de la manca de recerca acadèmica sobre la relació entre la ruralitat i el funcionament dels serveis socials. Entendre la provisió de serveis socials i les problemàtiques que atenen des d'una perspectiva territorial posa en evidència una característica fonamental de la geografia de Catalunya: la desigualtat territorial. Amb el terme *desigualtat territorial* ens referim a la construcció de les dicotomies entre entitats territorials a diferents nivells (camp-ciutat, capital-província, nord-sud, etc.) i en diferents àmbits, des del model productiu capitalista fins a les identitats col·lectives i individuals. El capítol 2 en presenta una conceptualització més detallada. De moment, cal dir que una revisió de literatura posa de manifest, d'una banda, el rol de la desigualtat territorial en les dificultats d'implementació de les polítiques socials, i, de l'altra, la falta d'anàlisi d'aquestes dificultats des d'un enfocament que combini els components socials i territorials del funcionament dels serveis socials.

El segon argument és que, formalment, el conjunt de les polítiques socials implementades des dels SBAS té com un dels seus principis rector "combatre l'increment de les desigualtats i aconseguir *l'equitat territorial*" (Generalitat, 2021: 72, èmfasi nostre), és a dir, el Govern autonòmic no és indiferent davant la desigualtat territorial ni la complexitat de la geografia catalana. Com mostra el capítol 4, el Pla Estratègic de Serveis Socials vigent i els contractes programa inclouen principis i eines tècniques per mirar d'adaptar el sistema a un context demogràfic i territorial canviant. No obstant això,

com el mateix pla reconeix, hi ha problemes de plantejament i coordinació que compliquen el govern del sistema de serveis socials. En els capítols 4 i 5, ens centrarem específicament en dos d'aquests problemes: la definició de la ràtio de personal tècnic/usuari i el disseny i l'aplicació d'algunes fitxes del contracte programa. Partint del reconeixement que tots els governs tenen una capacitat variable d'entendre i, per tant, d'incidir en dinàmiques socials (Kleiman & Teles, 2008), aquest treball ofereix algunes idees per escurçar, en el cas de la política social a Catalunya, la bretxa entre el coneixement sobre canvis socials recents i l'acció governamental efectiva.

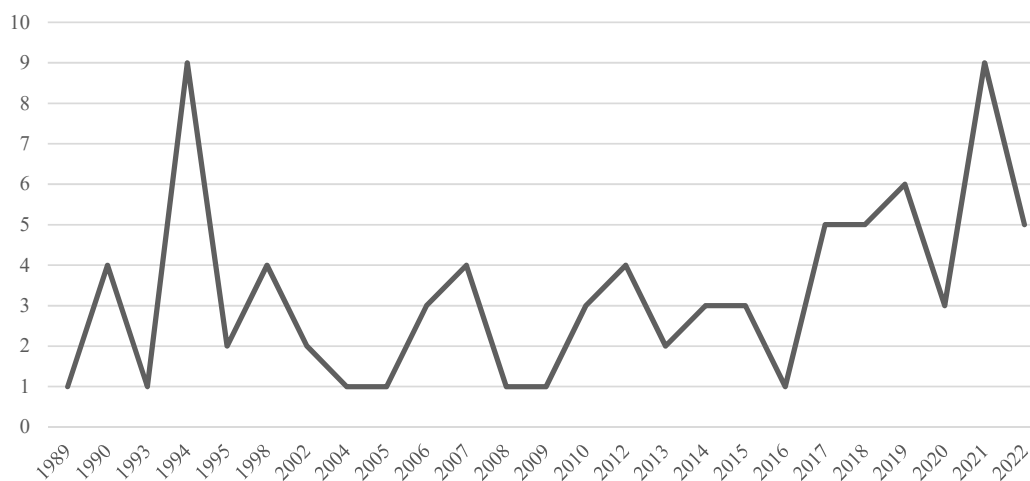
Cal subratllar que tots dos arguments —que destaquen el component territorial de la provisió de serveis socials a Lleida— sorgeixen de les valoracions de persones usuàries, responsables i tècniques dels SBAS i membres d'entitats del tercer sector. Aquestes valoracions mostren que la provisió de serveis socials a Lleida no es pot entendre sense el rol d'elements espacials com la dispersió d'una població cada cop més envellida; aspectes d'infraestructura com (la manca de) transport públic; la localització de serveis vinculats als serveis socials, com el Servei Públic d'Ocupació de Catalunya (SOC), i la configuració de les zones bàsiques de salut. Dins la província, hi ha matisos que el capítol 5 descriu. En aquest sentit, podem dir que el component territorial, com a tema general d'aquest treball, és el resultat d'una metodologia inductiva (el capítol 3 aborda aspectes metodològics més detalladament).

En aquest sentit, l'estructura d'aquest treball és la següent: la primera part ofereix una revisió de literatura, en què s'intenta analitzar textos d'un període relativament llarg, des dels anys 80 fins a l'actualitat, i amb l'interès en la revisió de literatura, que té com a objectiu entendre si ha canviat la concepció de la relació entre els contextos rurals i els serveis socials, i mostra també que els treballs recents sobre el funcionament dels serveis socials en zones rurals de l'Estat espanyol no han incidit prou en el component territorial de les problemàtiques ateses i l'operació dels recursos humans i econòmics dels serveis socials. La segona part presenta els detalls metodològics de la recerca. Subseqüentment, el capítol 4 descriu l'organització formal dels serveis socials a escala comarcal. El capítol 5 explica com aquest funcionament formal és adaptat en l'àmbit comarcal i, finalment, el capítol 6 recull un conjunt de conclusions i algunes propostes perquè les persones que tenen diferents responsabilitats en aquest tema les puguin tenir en compte en un futur.

Capítol 1. Marc teòric

El funcionament dels SBAS en zones rurals de Catalunya ha estat molt poc estudiat. El gràfic 1 mostra la quantitat d'articles acadèmics, indexats a la base de dades *Dialnet*, que utilitzen les paraules *ruralitat*, o *rural*, i *serveis socials* en els títols, paraules clau o resums. Des de mitjan anys noranta fins al 2017, la producció acadèmica que va utilitzar revistes acadèmiques com a mitjà de difusió va ser ínfima.

GRÀFIC 1. ARTICLES ACADÈMICS SOBRE RURALITAT I SERVEIS SOCIALS 1989-2022

La cerca va identificar 83 articles en 20 revistes de treball social produïdes per institucions espanyoles.² Del total, 5 tracten estudis de cas fora de l'Estat espanyol i només 9 dels serveis socials catalans en particular, dels quals 7 estan escrits en català. Certament, aquesta cerca sobre serveis socials en l'àmbit català i estatal queda lluny de ser exhaustiva. No obstant això, és un indicatiu de la falta de mirades acadèmiques sobre les particularitats del funcionament dels SBAS en zones rurals. El problema no és la manca de recerca acadèmica, sinó que el territori català és rural en gran manera.

2. *Cuadernos de Trabajo Social, DÍ.aportes desde el trabajo social, Documentos de Trabajo Social, Humanismo y Trabajo social, Pedagogia i Treball Social, Portularia, RTS, Trabajo Social Global - Global Social Work, Trabajo Social Hoy, Trabajo-Persona-Derecho-Mercado, Revista Internacional de Educación para la Justicia Social, Siglo Cero, Revista sobre la Infancia y la Adolescencia, Prisma Social, Cuadernos de Investigación en Juventud, Revista Española de Discapacidad, Zerbitzuan, Mediaciones Sociales, Ehquidad, Revista de Servicios Sociales y Política Social.*

Segons la Fundació del Món Rural (Fundació, 2009), tot i que l'any 2009 només una cinquena part de la població de Catalunya vivia en zones definides com a rurals, per superfície representaven tres quartes parts del territori català. Com mostra el gràfic 1, la dècada dels anys 2000 és un dels moments de menys producció acadèmica sobre la relació entre els serveis socials i la ruralitat. Cal contrastar els baixos nivells de producció acadèmica sobre el tema amb la dada sobre el percentatge del territori català considerat com a rural, i les implicacions que suposa per als serveis socials. On hi hagi una sol·licitud d'atenció als equips de SBAS per part d'un usuari, independent del nombre d'habitants del nucli on habiti, aquest ha de ser atès. En les entrevistes als responsables i els tècnics, quan es parla de la cobertura dels SBAS i la dispersió de la població en algunes zones, destaca una frase comuna: "Fem permanències en diversos pobles, però a demanda, anem on s'hagi d'anar." Com hem esmentat a la introducció, la llei vigent referent als serveis socials a Catalunya té com un dels seus principis rectors la "subsidiarietat", que "inclou els principis de *proximitat* i descentralització", i afirma que "els serveis socials s'han de prestar en l'àmbit personal més *proper* als usuaris" (Generalitat, 2007, èmfasi nostre). Com veurem més endavant, la dispersió de la població rural en algunes regions de Catalunya ha agreujat processos demogràfics greus com el despoblament (Aldomà & Mòdol, 2021), que va acompanyat d'una sèrie de problemàtiques que són competència de les àrees de SBAS a escala comarcal (Pelegrí, 2021). Podem, doncs, començar a plantejar la paradoxa de la manca d'anàlisi sobre la relació entre serveis socials i ruralitat en el context d'un territori rural que planteja reptes importants per al disseny i la implementació de polítiques socials. Tot seguit fem un breu recompte dels principals plantejaments de la literatura rellevant que ha tractat aquest tema.

Si tornem al gràfic 1, crida l'atenció el 1994, en què el nombre d'articles és considerable en comparació amb els anys següents, i esdevé perquè aquell any la revista *Trabajo Social Hoy* va incloure articles sobre els serveis socials en àrees rurals en un parell de números, i un d'aquests és l'extracte d'un document de la Comissió Europea (Comissió, 1988) titulat *El futuro del mundo rural*. El document complet apuntava a una qüestió esmentada a la introducció i clau per entendre el funcionament dels SBAS i les problemàtiques que atenen: la desigualtat territorial. És pertinent fer referència a aquest text, i sobretot a la seva aparició en una revista de treball social espanyola, per contextualitzar com es començaven a identificar problemes socials en zones rurals en un moment en què el sistema de serveis socials català s'estava fonamentant i estructurant (Pelegrí, 2008). El document de la Comissió Europea va identificar, doncs, tres problemes característics de les zones rurals a Europa o va advertir que "la seva solució no determinarà en gran mesura el futur del món rural" (Comissió, 1988: 6).

El primer és la "pressió del món modern", especialment en els canvis d'ús de sòl desordenats vinculats sobretot al turisme, amb impactes negatius en el medi ambient;

el segon és la “decadència rural” associada a un problema de manca de diversificació econòmica, i el tercer és el “despoblament” i “l’abandó de terres”. El document identifica regions europees concretes que fan referència a la gravetat d’aquestes problemàtiques. Regions del sud d’Europa apareixen com les més afectades, i la pirinenca és identificada com la zona on la “decadència rural” i el “despoblament” són més acusats, i és caracteritzada com “especialment marginada i de difícil accés”, afectada especialment per “l’èxode rural ininterromput” (Comissió, 1988: 30). Com a “perspectives de desenvolupament a llarg termini” (Comissió, 1988: 8), per fer front als problemes en regions com el Pirineu el document esmenta fomentar l’agricultura extensiva com a mitjà per mantenir una població rural mínimament estable als seus nuclis, el suport a les petites indústries, la conservació ambiental i la “indispensable assistència a la població local”, la qual inclouria serveis de base a les persones, educació i formació professional, infraestructura necessària per al manteniment de les activitats, creació d’infraestructures per al treball a distància (projectes pilot) o creació de centres multimèdia (centres rurals de telecomunicació escandinaus); en general, la introducció organitzada de noves tecnologies d’informació i de telecomunicació adaptades a les necessitats específiques d’aquestes poblacions rurals podria servir per superar les greus dificultats d’informació, formació i comunicació que pateixen aquestes zones (Comissió, 1988: 41).

Cal subratllar que el document citat està emmarcat en l’apogeu de la política agrària comuna (PAC) europea. El sector agrícola europeu rebia el percentatge més ampli del pressupost de la Unió Europea, i a finals dels anys 80 va arribar al màxim, més del 0,6% del producte nacional brut europeu (Harvey, 2015). El 1985 l’Estat espanyol va entrar al mercat europeu comú. Els efectes per al sector agrícola espanyol serien importants, i no es reduïrien, per descomptat, a qüestions estrictament productives,³ i aquesta és una de les raons per les quals el mateix document enfocat a la PAC va proposar crear serveis de base a les persones en regions rurals marginades. Fora de les institucions europees, a l’Estat espanyol, segons els resultats d’aquesta revisió de literatura, les preocupacions pels efectes socials en zones rurals van ser aïllats, i es van publicar fora de Catalunya. Van plantejar, tanmateix, qüestions clau sobre les quals, com mostrem al llarg de la revisió, no hi ha hagut continuïtat en els debats. En un article presentat a les V Jornades de Serveis Socials en el Medi Rural, dutes a terme a Conca l’any 1992, Barrio Aliste (1993: 59-60) plantejava els interrogants següents:

3. Per a una visió crítica panoràmica de la PAC, vegeu Collantes (2019), i per a una introducció sobre els efectes de la PAC en zones rurals de l’Estat espanyol, Collantes (2010).

¿Quin és el paper del professional del Treball Social, aquí i ara, en un espai específic i concret com el medi rural? Es parla de les repercussions de la nostra entrada a la CEE en tots els àmbits de la vida social espanyola. En aquest sentit, ¿com pot incidir el mercat únic, o més concretament cenyint-nos al marc espacial i/o vital del medi rural? ¿Com repercutirà la famosa PAC en els col·lectius del medi rural i, per tant, en l'augment o la disminució del seu benestar social? Haurà de reflexionar el treballador social sobre aquest tipus de processos estructurals? ¿Poden influir en la seva pràctica quotidiana? I si ho fan, ¿com i de quina manera?

De les propostes de l'autor per abordar alguns d'aquests problemes, en podem destacar dos: la necessitat d'anar més enllà de postures "compartimentades" (Barrio Aliste, 1993: 65) perquè els treballadors socials tinguin una visió més global i multidisciplinària de les problemàtiques que atenen i dissenyar-ne metodologies, i que "la *mancomunització* de serveis a través del desenvolupament comarcal hauria d'evitar la descoordinació del *Mapa dels Serveis Socials* (CEAS en el medi rural) amb altres mapes (sanitari, educatiu, mancomunitats de recollida d'escombraries, etc.)". Com veurem més endavant, sobretot al capítol 4, aquest "desfasament de mapes" és encara un dels principals obstacles a la provisió de serveis socials en zones rurals de Catalunya. La rellevància del plantejament de l'autor és que va fer la proposta d'una organització institucional-territorial plantejada a partir de les necessitats de les (futures) persones usuàries de serveis socials com a mesura de mitigació dels efectes negatius de la pèrdua del teixit social que tenia com a base la producció agrícola en el marc d'un canvi estructural sense precedents a l'Estat espanyol. La proposta de Barrio Aliste (1993), doncs, va ser mirar d'evitar el "desfasament de mapes" amb la coordinació administrativa i la localització d'infraestructura a escala comarcal de serveis estretament vinculats, com el sistema de salut i els serveis socials. A Catalunya, l'arquitectura institucional al territori començava a plantejar-se en funció de delimitacions comarcals, però, com expliquem subseqüentment, aquest esforç de descentralització té limitacions per aturar els obstacles imposats per la dicotomia entre ciutat i camp.

El document europeu *El futuro del mundo rural* citat abans també té com a rerefons un planejament territorial i una classificació de regions per al flux de recursos econòmics. De part de la Comissió Europea, la regionalització per a la identificació i el planejament de programes de desenvolupament forma part d'un intent de frenar el despoblament. Això, mitjançant la focalització espacial d'ajudes econòmiques a agricultors ubicats en allò que van anomenar "àrees menys afavorides", en el marc de polítiques aplicades paral·leles a la PAC (Dax, 2005), al voltant de la qual gira el contingut del document citat. Aquest procés va començar als anys setanta i va definir una categoria específica d'àrees menys afavorides per a moltes zones muntanyoses europees, inclosos els Pirineus, on la manca de mecanització de l'agricultura i de transport provocava processos greus de despoblament (Hernández-Trejo, 2021). La citació anterior, en què

la Comissió Europea proposa serveis socials bàsics per a regions rurals menys afavorides, mostra que en algunes zones de muntanya europees els problemes de mobilitat associats a la manca d'infraestructura estaven assentant-hi les bases per a un conjunt de problemes socials que les institucions de la UE preveïen que es podrien agreujar. De fet, la “indispensable assistència a la població local” (Comissió, 1988: 41) que recomanava la Comissió Europea per a zones rurals marginades havia començat a implementar-se a Catalunya en la mateixa dècada.

L'any 1987 el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei 6/87, d'ordenació territorial, que va començar a definir les competències de les comarques, entre les quals va incloure els serveis socials (Pelegrí, 1990). De fet, segons Pelegrí (1990), abans de la delegació de competències a les comarques, alguns ajuntaments amb una població de menys de 20.000 habitants ja havien implementat un sistema de serveis socials, independentment o organitzats en mancomunitat. Aquesta arquitectura institucional mostra un afany per assolir una cobertura territorial dels serveis socials amb la seva adaptació a un nou model territorial administratiu català. Tot i així, a les fonts secundàries consultades no hi ha prou informació que permeti analitzar detalladament com els ajuntaments o les comarques acabades de crear en aquell moment organitzaven els seus recursos a la província de Lleida. Barbero et al. (2009) ofereixen una explicació minuciosa del context polític i els antecedents de l'actual sistema de serveis socials català. Ara bé, no distingeixen entre les diferències regionals internes d'aquest procés al país. Malgrat aquest buit, l'arquitectura institucional configurada als anys vuitanta mostra la necessitat de començar a adaptar el sistema de serveis socials al territori. A més a més, en aquest mateix període hi va haver recerca aplicada enfocada a captar el context territorial al qual s'hauria d'adaptar el sistema.

No és una nimietat que el primer “gran esforç de planificació” (Pelegrí, 2008: 51) dels serveis socials a Catalunya, el *Mapa de Serveis Socials de Catalunya*, publicat el 1984, empli el terme *mapa* al títol. Com l'eina per excel·lència per descriure elements espacials, contingui o no elements cartogràfics, el mapa mostra que la cobertura de serveis socials estava marcada per la desigualtat territorial: l'assistència a la població local es localitzava, principalment, en zones urbanes. Sembla, per tant, que la producció de polítiques socials i el seu desplegament al territori estava marcat pel centralisme barceloní.

Entre el 1980 i el 1981, la Generalitat de Catalunya rep del govern central les competències en matèria de serveis socials (Pelegrí, 2008). L'any 1982, segons el mapa, al municipi de Barcelona hi havia 60 professionals que treballaven en 6 centres de serveis socials bàsics; a Santa Coloma de Gramenet, 17 professionals, i a Badalona, 15. Als municipis de Girona, Tarragona i Lleida hi havia 6 professionals a cadascú (Vilà, 2003). Hi ha un component demogràfic consubstancial per entendre aquestes diferències: el

1982, el municipi de Barcelona tenia més d'1,7 milions d'habitants, mentre que Lleida en tenia poc més de 110.000. Amb aquest rerefons demogràfic, sembla lògic que l'atenció es concentrés a la capital de la comunitat autònoma. Tot i les diferències en el nombre d'habitants entre totes dues ciutats, és important assenyalar que el model de serveis socials català tindria, en certa manera, influència en altres comunitats autònomes, es va començar a dissenyar a Barcelona per després circular a la resta del territori. Als anys setanta i vuitanta, els actors polítics pioners a unificar el treball social i la construcció d'un sistema integrat públic de serveis socials eren a Barcelona.

Segons Gil Parejo (2010: 190), “amb la seva tasca més centrada a Catalunya [és a dir, a Barcelona], no hi ha cap mena de dubte que aquesta Escola [Catalana de Serveis Socials] ha tingut un protagonisme fonamental per a la introducció, difusió i organització dels serveis socials a Espanya, ja que realitzaran aportacions teòriques i pràctiques decisives per a la constitució dels actuals serveis socials”. Podríem dir, doncs, que el centralisme barceloní no és només la conseqüència d'un context demogràfic, sinó també polític, pel que fa a la circulació de coneixement sobre el disseny i la implementació de polítiques públiques. Com veurem al capítol 5, si traslладem aquest centralisme i aquesta circulació centrípeta de coneixement sobre serveis socials a la relació entre el camp i la ciutat, trobem una jerarquia que reforça la desigualtat territorial, és a dir, la jerarquització entre Barcelona i Lleida en el disseny i la implementació de polítiques socials provoca desfasaments i tensions que els actors entrevistats, tots treballadors de la província de Lleida, associen en gran mesura al fet que les polítiques es dissenyen a Barcelona i pensant des de la realitat urbana barcelonesa. Cal aclarir que el punt no és que les polítiques —i el seu coneixement—circulin des de la capital d'una entitat política, com, per exemple, la comunitat autònoma, cap a les altres províncies, sinó que aquesta jerarquia és consubstancial a una organització administrativa. No és casualitat que als anys 90 els autors de les polítiques es plantegessin la “subordinació” (Page, 1991) com una de les característiques dels governs locals. El punt és que aquesta jerarquia, en el cas de la relació entre Barcelona i Lleida, es veu força afectada per la jerarquia entre la metròpoli i el camp.

Recapitulant, tenim, entre la segona meitat dels anys 80 i la primera meitat dels 90, d'una banda, una caracterització europea sobre zones rurals desfavorides i l'advertiment sobre la necessitat d'intervencions socials en regions com els Pirineus, i, de l'altra, un sistema de serveis socials en una fase inicial de disseny fortament “urbanitzat” en el sentit que estava concebut des de l'àrea metropolitana de Barcelona. Ha quedat a l'aire la pregunta si finalment els tres problemes principals identificats en zones rurals per la Comissió Europea a finals dels anys vuitanta van ser solucionats. A partir de les valoracions dels actors socials vinculats al sistema de SBAS i els serveis socials especialitzats, podem respondre no ja si s'han solucionat, sinó com s'han abordat.

“Arribem a tot arreu” o “hem d’oferir un servei de proximitat” són frases comunes de les persones responsables i els professionals quan parlen de cobertura de serveis socials en zones rurals a les comarques de Lleida. D’altra banda, entre les persones responsables i els professionals hi ha la percepció que els SBAS són més un sistema de reacció que no pas de prevenció. Per tant, la resposta d’una professional a la pregunta si s’han resolt els problemes identificats per la Comissió Europea als anys 80 seria que elles han treballat no per aturar, per exemple, el despoblament, sinó per mitigar-ne les conseqüències. Potser podríem interpretar el fet que un document que gira al voltant dels reptes de la PAC en matèria agrària i demogràfica s’hagi afegit a una revista de treball social espanyola com una petita mostra de la vocació inicial de desenvolupar uns serveis socials més transversals amb la capacitat de treballar amb les causes de les problemàtiques socials i no només amb els seus efectes.

Un dels pocs articles que tracta la diferència entre SBAS urbans i rurals associa la manca de recursos als desequilibris entre aquests dos àmbits (Ramírez & García, 1990). Es tracta d’un article publicat en un número especial de la *Revista de Servicios Sociales y Política Social*, editat l’any 1990, i que reproduïx algunes ponències de les IV Jornades de Serveis Socials en el Medi Rural, organitzades pel Consell General de Col·legis Oficials de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials, a La Rioja. Així doncs, a partir d’avaluacions concertades en els convenis signats entre el Govern central i les administracions autonòmiques per al desenvolupament de “prestacions bàsiques de serveis socials a corporacions locals”, l’article sintetitza les dades dels resultats anuals dels projectes desenvolupats a les comunitats autònomes. Manquen les dades del País Basc, i les que hi havia sobre Catalunya eren incompletes.

L’article presenta quatre diferències entre serveis socials rurals i urbans força interessants, i que cal reproduir perquè mostren una reflexió al voltant de la desigualtat territorial que els sistemes de serveis socials de l’Estat espanyol afrontaven fa trenta anys. Una d’aquestes problemàtiques, com hem dit abans, era la desigualtat de recursos entre sistemes rurals i urbans. Així doncs:

1. Els serveis socials comunitaris en el medi rural configuren estructures marcadament més descentralitzades que les corresponents als mitjans urbans.
2. Els serveis socials comunitaris en el medi rural manifesten notables diferències quant al tipus de recursos de què disposen i la seva distribució en relació amb els mateixos serveis en mitjans urbans.
3. L’acció dels serveis socials comunitaris en el medi rural té més incidència sobre la població de les seves zones que la que tenen en els seus respectius àmbits els mateixos serveis en mitjans urbans.

4. Els costos unitaris dels serveis socials comunitaris en els mitjans rurals, així com els costos unitaris de les seves intervencions, són, en general, sensiblement inferiors als que per a aquests conceptes tenen els mateixos serveis en el mitjà urbà” (Ramírez & García, 1990: 107).

Quant a les diferències de recursos, els autors veuen que la manca de finançament per “atencions directes o ajudes” (Ramírez & García, 1990: 109) feia que el percentatge dels destinats al treball dels professionals fos molt alt. Dos de cada tres pessetes anaven per pagar les nòmines del personal. D'altra banda, les “despeses generals de manteniment i funcionament” representaven el 3% del pressupost en zones urbanes i el 9% en zones rurals. Els autors expliquen aquestes discrepàncies amb un factor que, com hem esmentat a la introducció, és inherent al territori, i que en una regió com Catalunya, amb una marcada complexitat topogràfica, té un rol prominent. Els autors afirmen que “aquesta diferència [de recursos] deriva de les necessitats de desplaçaments més que del manteniment d'un nombre més ampli de superfícies de les seves instal·lacions disperses” (Ramírez & García, 1990: 109). Aquest punt és fonamental perquè fa referència al rol d'elements físics, com la topografia, a la qual un sistema organitzatiu com els SBAS només pot adaptar-se, *formalment*, mitjançant instruments tècnics de disseny de política pública per reduir la seva influència en l'eficiència de l'ús dels recursos, per exemple. Hi ha, a més, formes d'adaptació *informals*, o orgàniques, com ara la *proximitat quotidiana*, que no estan definides al model de SBAS estructurat per l'administració i les quals descrivim més endavant.

En el cas que expliquen Ramírez & García (1990), el fet que els desplaçaments en zones rurals tinguin aquest percentatge de despesa del pressupost fa que les intervencions de treball social en zones rurals siguin més cares. D'altra banda, mostra que els elements físics en la cobertura de serveis socials fan que el territori rural i l'urbà es valorin de manera diferent. Com veurem més endavant, en el capítol 4, actualment el disseny de la cobertura de SBAS a Catalunya considera les ràtios entre professionals i nombre d'habitants, i intenta adaptar aquesta proporció a les diferències regionals del país, però les condicions físiques alteren aquestes ràtios i s'aprofundeixen les diferències entre zones rurals i urbanes. L'article citat és del 1990 i mostra que el rol dels elements físics és ineludible en la valoració dels recursos dels serveis socials. Al ponent català, aquest factor és especialment important: quatre dels cinc pobles habitats localitzats a més altitud són a la província de Lleida: Rubió (Pallars Sobirà), a 1.694 m; Tor (Pallars Sobirà), a 1.649 m; el Port de Comte (Solsonès), a 1.644 m, i Montgarri (Val d'Aran), a 1.640 m (ACN, 2021). La normativa, a través del principi de proximitat, fa efectiu el dret dels habitants d'aquests pobles llunyans a rebre atenció dels SBAS i especialitzats.

Paradoxalment, el mateix article fa un plantejament sobre un element que sembla que compensa l'increment del valor de la provisió dels serveis socials en zones rurals: la proximitat. No ens referim a la proximitat expressada en un dels principis rectoris de l'actual Llei de serveis socials a Catalunya, sinó d'una proximitat que podríem anomenar "proximitat quotidiana". Ramírez & García (1990: 108) expliquen que el 1990 una "estructura bàsica de serveis socials" atenia una mitjana de 9.794 habitants en "mitjans rurals", definits com a "hàbitats" de menys de 20.000 habitants. Comparativament, les mateixes estructures ateniien una mitjana de 22.484 habitants en "mitjans urbans", definits com a hàbitats de més de 100.000 habitants. Els autors expliquen que la diferència es moderava perquè la dispersió dels pobles de moltes regions rurals dificultava "l'atenció continuada i intensiva", tanmateix, però, "la marcada diferència ens duu a pensar que es pot donar, malgrat les distàncies i els condicionaments, una atenció "més pròxima" i, per tant, de més qualitat humana, atenent a menys de 10.000 persones, de les quals es poden arribar a conèixer-ne molt bé les circumstàncies familiars i socials, sense necessitat fins i tot que plantegin expressament les seves demandes, que amb més de 20.000 persones en un mitjà urbà, amb més facilitat per a l'anonimat" (Ramírez & García, 1990: 108, èmfasi nostre).

El fet que les persones usuàries de zones rurals de vegades no necessitin plantejar la necessitat d'atenció per part dels SBAS és un tret important del seu funcionament que les distingeix de les zones urbanes, però no vol dir que als barris de les grans ciutats sigui inexistent un teixit comunitari que ajudi els habitants a desenvolupar-hi una xarxa de suport per a les persones vulnerables (Navarro Frías & Mejía Juárez, 2021; Romero Reyes, 2020). Les entrevistes amb persones usuàries i personal dels SBAS i especialitzats mostren que a les zones rurals, però, hi ha una mena de reivindicació de l'existència d'aquest teixit comunitari com a intrínsec al fet de viure en un poble rural. I encara més: sovint, sobretot en àrees de muntanya, les mateixes professionals de serveis socials formen part del teixit comunitari gràcies a relacions de parentiu o de veïnatge molt arrelades a les comarques on treballen. La proximitat quotidiana als SBAS fa referència, doncs, a aquesta relació orgànica entre xarxa de veïnatge i relacions de parentiu amb els serveis socials, i té com a particularitat que és valorada pel personal i les persones usuàries dels serveis socials com una relació que es dinamitza espontàniament en un entorn rural i que forma part de la seva identitat.

Coincidint amb Ramírez & García (1990), l'altre element que crea aquesta proximitat quotidiana d'element pròpiament *rural* dels serveis socials a les comarques de Lleida és que la percepció dels actors vinculats al sistema comprimeix la distància física, és a dir, atenua les valoracions negatives sobre els efectes de la dispersió de la població, la manca de transport públic o les distàncies entre els nuclis de població. Quan estudiem aquest tema, però, hem d'eludir, des del punt de vista analític, qualsevol forma d'idealització de la proximitat quotidiana.

De fet, els mateixos subjectes d'estudi d'aquesta investigació ja donen curiosament indicis sobre aquesta forma de "vigilància epistemològica" (Bourdieu et al., 1975). Les mateixes entrevistes apunten que la proximitat quotidiana té, en el cas de les professionals, el risc d'esborrar alguns límits entre la vida professional i la personal. Per evitar-ho, no només les professionals cuiden els límits mitjançant habilitats socials, sinó que, en general, la mateixa organització dels serveis socials comarcals es revisa, s'adapta i s'actualitza per assegurar que la relació entre professional i persones usuàries no formi part d'un procés de cronicitat, és a dir, no es desenvolupi la seva dependència per la "delegació de funcions bàsiques en estructures institucionals i professionals" (Pirla & Julià, 2019: 12). Concretament, la majoria dels SBAS de les comarques organitzen les permanències als nuclis amb una periodicitat suficient per assegurar una mobilitat constant del personal i evitar, d'una banda, la cronicitat, i, de l'altra, mitigar el possible desgast laboral a causa dels desplaçaments de les professionals. Al capítol 4 i el 5 expliquen amb més detalls aquests *feedbacks* entre proximitat i allunyament en el funcionament dels serveis socials de zones rurals lleidatanes, i se'n descriu, així mateix, la percepció que tenen les persones usuàries.

Si tornem a la qüestió de la importància de no idealitzar la proximitat quotidiana als nuclis rurals, veiem que no es tracta només d'un precepte epistemològic, o de les percepcions dels seus habitants, sinó que, com explicava el document de la Comissió Europea, el teixit comunitari i les xarxes veïnals que sostenen la proximitat canvien, i en el cas de moltes comarques de Lleida, desapareixen a poc a poc. Un llibre publicat gairebé el mateix any que el document de la Comissió plantejava el potencial rol de les intervencions dels serveis socials en el que s'anomena "procés de desintegració cultural" (García Herrero, 1987: 13) en regions rurals. Les causes de la desintegració cultural, segons aquest autor, es relacionen amb "l'homogeneïtzació" cultural produïda, per exemple, pels mitjans de comunicació.

Aquesta visió de la cultura com un conjunt de pràctiques i estructures discretes que quan canvien es degraden i consideren els membres d'aquestes estructures discretes com a actors passius del canvi cultural és una visió superada.⁴ No obstant això, el que ens interessa destacar de l'obra de García Herrero (1987: 16) és que l'autor informava sobre la possibilitat que les intervencions dels serveis socials acceleressin un procés de canvi cultural com a conseqüència "d'actuacions mimètiques del que és rural respecte al que és urbà". L'autor presenta com a exemple les gestions dels professionals de treball social per construir una llar de jubilats amb preus inferiors en comparació amb els

4. Des de l'antropologia cultural contemporània, un clàssic d'una perspectiva més matisada de la cultura i les identitats és Canclini (2001).

bars del poble, i explicita que “amb això se’ls ha marginat encara més [els jubilats] de la resta de la comunitat. Les possibilitats relacionals que ofereixen els bars del poble tot just existeixen per a la gent gran [...] hem variat l’equilibri socioecològic comunitari en privar la comunitat de la presència constant de la gent gran” (García Herrero, 1987: 15). En les entrevistes fetes com a part de la nostra recerca, les professionals van explicar, per exemple, que serveis com el d’Intervenció Socioeducativa, aplicats a nuclis rurals petits, de vegades generen situacions de segregació de la població migrant minoritària. Les professionals van argumentar que, possiblement, aquest efecte negatiu del servei no es veu en ciutats grans.

Més que una forma d’homogeneïtzació cultural, aquesta recerca analitza aquests casos com a expressions de la desigualtat territorial que preval a Catalunya. En alguns contextos, les professionals identifiquen les limitacions d’aquests models i les associen a les narratives i els marcs de polítiques socials urbanes. En altres exemples, com el que exposa García Herrero (1987), les mateixes professionals reproduïxen les narratives i els marcs sense cap procés de traducció.

Fins ara aquest capítol ha considerat literatura dels anys 80 i 90. Com s’explica a la introducció, aquest enfocament a la revisió de literatura té com a objectiu entendre com ha canviat la concepció de la relació entre els contextos rurals i els serveis socials. Respecte a la literatura d’aquest període, podem dir que hi ha un intent incipient d’analitzar el funcionament dels serveis socials en relació amb altres polítiques rellevants per als entorns rurals. Hi ha un esforç clar d’identificar les zones més problemàtiques en termes d’empitjorament de les condicions de vida de la població i de dificultats de donar cobertura dels serveis socials, a banda d’algunes reflexions al voltant de les particularitats dels contextos rurals com a territoris, i això es fa mitjançant les comparacions amb zones urbanes. A més, una de les conclusions més destacades d’aquesta revisió és la urbanització dels models de serveis socials.

Els punts crítics que podríem començar a esbrinar són, primer, que la reproducció d’una concepció del que és rural massa limitada a les definicions oficials i institucionals, com, per exemple, la distinció entre nuclis urbans i rurals segons el nombre d’habitants, una concepció pròpia de les formes com l’Estat i les seves institucions, que despleguen programes o esquemes d’enginyeria social, com ara la simplificació per a la llegibilitat de la societat (Scott, 1998). En aquest sentit, utilitzar les mateixes tipologies i esquemes ajuda a entendre, seguint l’argument clàssic d’Scott, “com veu l’Estat”. Aquest seria, però, el nostre objecte d’estudi. En conseqüència, i aquest és el segon punt crític, s’haurien de mirar d’entendre no només els efectes i els resultats de les polítiques en els seus propis termes, sinó *com i per què*, en el cas de la política social i les normatives sobre SBAS, les polítiques reproduïxen els esquemes que consoliden la dicotomia entre la ciutat i el camp. La recerca mostra que la concepció estrictament

demogràfica de la diversitat dels territoris de la comarca, basada en ràtios de professionals/usuaris, de vegades impedeix comprendre el que Scott (1998: 6) anomena “el paper indispensable del coneixement pràctic, els processos informals i la improvisació davant la impredictibilitat”. Com mostra el capítol 5, el coneixement pràctic sobre els territoris rurals ha estat clau en els SBAS, per exemple, en les intervencions fetes durant la Covid.

Abans de continuar amb la revisió de la literatura més recent, i considerant que el nostre objecte d'estudi està delimitat a les comarques de Lleida, a Catalunya, cal fer un breu esment a la poca quantitat de treballs referents a totes dues entitats administratives durant el període dels anys 80 i 90. Amb excepció d'un article de Camps i Marsal (1990) i un altre text aparentment anònim (Anònim, 1993), als quals no hem pogut accedir, no hi ha producció de treballs acadèmics en revistes sobre els serveis socials i el medi rural catalans durant aquests anys. Barbero et al. (2009: 161) qualifiquen que als 70 a Catalunya, com a “anys d'efervescència i de creativitat en el treball social, de debat i d'intercanvi molt rics en què es repensa la intervenció professional i que acabaran constituint el treball social com a protagonista de la seva pròpia orientació”. Seria interessant, doncs, revisar els debats anteriors als anys 80 per indagar si la dicotomia entre la ciutat i el camp, una forma de polarització inherent al mateix sistema que produeix les desigualtats ateses pels treballadors socials, es va tenir en compte mentre es debatia sobre l'especificitat de l'objecte d'estudi del “treball social com a disciplina científica”. Aquesta recerca, però, va mes enllà dels objectius d'aquest treball.

La literatura publicada a partir de l'any 2000 que tracta directament la relació entre serveis socials i ruralitat reflecteix fins a cert punt la complexitat i fluïdesa de la realitat social a començament del segle XXI. Ens referim a la diversificació de formes de vulnerabilitats i inseguretats socials que, com planteja Subirats (2010), van exposar la necessitat de reformar un model de protecció social pensat per a una societat industrial. En aquest sentit, l'any 2010, l'autor va descriure la xarxa de serveis socials a Catalunya com a fragmentada i debilitada. A més de “la marginalitat [dels serveis socials] heretada del llegat de la beneficència del règim predemocràtic” (Subirats, 2010: 11), l'article considera el problema de la descentralització acompanyada del finançament insuficient com a principals causes de la impossibilitat de desenvolupar el sistema en funció dels principis d'universalitat i subjectivitat. El problema, doncs, no és la descentralització del sistema de serveis socials, que llavors feia gairebé trenta anys que estava instituïda, sinó que estava descentralitzat i intentava desenvolupar-se en un context de crisi profunda.

En aquest sentit, l'autor explica també que davant la multiplicitat de formes canviants de desigualtat, agreujada per la crisi, les polítiques socials havien estat fins llavors poc capaces “d'incorporar les noves demandes, les noves sensibilitats o bé tenien una posi-

ció feble davant nous problemes”. I afegeix que “molts cops es veu el “cost” econòmic d’aquests polítiques més com un impediment per al creixement que com a expressió de més cohesió social” (Subirats, 2010: 15). Durant aquests anys, la incorporació de les noves demandes en aquest context de diversificació de les formes de vulnerabilitat i precarietat laboral va implicar la creació de diverses normatives rellevants per als serveis socials, com ara la Llei 18/2007, de 28 de desembre, del dret a l’habitatge; la Llei 5/2008, de 24 d’abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista, i la Llei estatal 39/2006, de 14 de desembre, de promoció de l’autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència. Al mateix número de la *Revista de Treball Social* on va sortir l’article citat abans se’n van publicar dos més de centrats en contextos rurals.

Garcia i Salaet (2010) descriuen la forma com en un municipi rural del Bages l’ajuntament, els SBAS i una entitat del tercer sector intentaven enfrontar el problema de les altes taxes d’atur entre els habitants. Contextualitzen la problemàtica en relació amb la caiguda demogràfica del poble arran de la crisi de les indústries minera i tèxtil a la regió, i la subseqüent importància del sector turístic, amb l’augment recent de població migrant en situació de vulnerabilitat a causa del seu precari estatus migratori. D’una banda, l’ajuntament va proporcionar assessorament, orientació i formació, i, de l’altra, Càritas va oferir una alternativa laboral per als habitants amb una situació migratòria irregular: realitzar activitats de neteja i manteniment com a contraprestació de recursos de primera necessitat. Finalment, els SBAS, juntament amb altres entitats, van oferir un curs d’atenció i cura a persones amb dependència perquè la gent aturada pogués començar a formar-se en un dels àmbits laborals clau en aquesta regió rural i en moltes més de Catalunya: les cures a la gent gran amb dependència.

L’article resumeix l’emergència de problemàtiques en el canvi d’època descrit per Subirats (2010) i els reptes que plantegen als serveis socials: la diversificació de les formes de vulnerabilitat en un període postindustrial, com ara l’emigració de la població local; la precarietat dels immigrants, l’envelliment de la població; la falta de recursos humans professionalitzats per atendre aquesta població envellida, i, finalment, el rol del tercer sector en els espais on els SBAS no han pogut intervenir. Garcia i Salaet (2010) mostren, tot i que no ho plantegen explícitament així, una particularitat de les zones rurals: la proximitat de dos tipus de població que progressivament desenvolupen un nivell d’interdependència més gran. D’una banda, la població local envellida amb graus de dependència considerables i per a la qual els serveis d’atenció domiciliaria són insuficients, i, de l’altra, la població migrada de països amb ingressos mitjans i baixos, com, per exemple, Colòmbia, l’Equador, Bolívia o el Paraguai, la qual, davant la necessitat d’inserir-se al món laboral, es fa càrrec dels treballs de cures sovint mitjançant relacions laborals precàries. Aquest tema el tractarem amb més profunditat al capítol 5.

L'altre treball —molt rellevant— que va aparèixer al mateix número de la revista abans esmentada va ser el de Prat et al. (2010), perquè intenta conceptualitzar la ruralitat en relació amb els serveis socials i perquè és un dels pocs, si no el primer, que utilitza com a estudi de cas els SBAS d'una comarca de Lleida, els del Pallars Jussà, i en què es parteix de la necessitat metodològica de qüestionar la dicotomia entre el medi urbà i el rural, emfatitzen sobre la importància d'entendre les relacions entre aquests dos contextos i esmenten enfocaments que “proposen una mirada del territori dinàmica i flexible entre els ecosistemes geogràfics i socials pel fet que les xarxes de mobilitat vertebraven els territoris i els fluxos de persones” (Prat et al., 2010: 98). Les autores, a més, identifiquen com es defineix el medi rural (en contrast amb l'urbà), i que és mitjançant indicadors, tant demogràfics com ambientals i de polítiques socials, com, per exemple, en l'àmbit de l'educació (ràtio mestres-nens) i la salut (ràtio metges-població).

Curiosament, sostenen que “no es coneixen criteris socials d'organització i distribució dels serveis socials dins d'aquest àmbit” (Prat et al., 2010: 99). No obstant això, el Pla Estratègic de Serveis Socials de Catalunya 2010-2013 va notificar que, a partir de la Disposició addicional 2a de la Llei 12 12/2007, d'11 d'octubre, la qual va fixar les ràtios de professionals dels equips bàsics d'atenció social en “3 treballadors/es socials i 2,5 educadors/es socials per cada 15.000 habitants, i que el 2008 a Catalunya hi havia una mitjana de 2,56 treballadors/es socials i 1,32 educadors/es socials per cada 15.000 habitants” (Generalitat, 2010: 72). És a dir, l'any en què es va publicar l'article acadèmic que estem tractant ja hi havia criteris amb l'objectiu d'administrar recursos públics. A més, aquestes ràtios s'implementen paral·leles a un altre criteri, el de la descentralització, i del qual ja se n'ha fet explicacions anteriorment: municipis de menys de 20.000 habitants deleguen competències als consells comarcals en la gestió dels SBAS. El problema és, com hem assenyalat abans, que aquests criteris són massa generals per captar particularitats dels contextos rurals. De fet, les mateixes autores identifiquen “el rol dels contextos en la configuració de les *singularitats rurals*” (Prat et al., 2010: 102, èmfasi nostre). Cal aprofundir en aquest punt perquè planteja aspectes que coincideixen amb alguns dels resultats d'aquesta recerca.

Les autores comparen els SBAS de tres comarques catalanes, l'Alt Empordà, el Ripollès i el Pallars Jussà, i entrevisten professionals dels serveis socials amb l'objectiu d'explorar “els elements idiosincràtics que configuren el treball social en el medi rural” (Prat et al., 2010: 97), i veuen que els contextos demogràfic, geogràfic i econòmic van intrínsecament vinculats al funcionament dels SBAS. Per tant, l'envelliment de la població, l'orografia complexa i l'auge del turisme com a principal activitat econòmica d'aquestes regions “conformen un model *determinat* de serveis d'atenció primària” (Prat et al., 2010: 102, èmfasi nostre). Es confirma, doncs, l'afirmació feta abans sobre el caràcter ineludible de la geografia per part de la política social i la “praxi singular”

(ibídem) dels professionals i les persones responsables dels SBAS a les regions rurals. Les autores, a més, expliquen com la praxi i l'adaptació al territori de les treballadores i educadores socials fan que es treballi amb un model generalista, malgrat que hi ha àmbits, com, per exemple, la dependència, on el model s'especialitza.

Un altre punt que coincideix amb els resultats d'aquest treball és l'anteriorment anomenada "proximitat quotidiana", és a dir, la relació orgànica dels sistemes dels SBAS amb les xarxes veïnals, i fins i tot amb les relacions de parentiu al territori, per la immediatesa de l'escala local i de la continuïtat de la interacció entre veïns:

La coneixença entre persones, actors i serveis és, d'entrada, un punt fort i un element facilitador i creador de vincles socials que ajuda el professional a situar-se com a referent per a la població, però també una eina de doble tall, perquè mentre, d'una banda, el medi actua com a element cooperador, en tant que facilita la inclusió de les persones dins d'un espai social, també les pot excloure, ja que l'anonimat no existeix. (Prat et al. [2010: 108])

Cal recordar que les autores tracten tres comarques, dues de Girona i una de Lleida, i, per tant, proporcionen alguns elements que permeten generalitzar que el rol de la proximitat quotidiana en el funcionament dels SBAS és una particularitat de zones rurals catalanes. Un dels elements que no apareix a l'anàlisi de l'article citat abans és la construcció d'una identitat rural en comparació amb la urbana. Hi ha un parell de fragments en els quals les seves entrevistes assenyalen la diferència de recursos entre el medi urbà i el rural, però podria semblar que la dicotomia rural-urbà no té un rol en la identitat dels actors involucrats en el funcionament dels SBAS a les tres comarques. Tornem, però, a l'advertiment metodològic, clau des del nostre punt de vista, fet per les autores: els medis rural i urbà no es poden entendre aïllats. Això no implica, de tota manera, que la dicotomia no existeixi en la idiosincràsia que determina en part la praxi dels actors socials, o que alguns actors o institucions no intentin reproduir la dicotomia, ja que és un mecanisme del model capitalista (Smith, 2008).

Aquest treball no arriba a aquest nivell d'abstracció en la seva anàlisi, però sí que ho té en compte per entendre el fet que processos com la desigualtat territorial en el model de serveis socials a Catalunya, o les actuacions mimètiques del que és rural respecte al que és urbà —i explicades abans—, són l'expressió del desenvolupament desigual entre el medi urbà i el rural. En aquest sentit, aquest treball de recerca va més enllà de l'afirmació que aquests dos contextos, l'urbà i el rural, representen una dicotomia, i mira d'entendre com es construeix. Una de les formes d'enfocar aquesta qüestió és prendre com a objecte d'estudi els criteris d'organització territorial o de gestió de recursos esmentats abans, i és per això que en aquest treball ens centrem en la valoració, per part dels responsables i les persones usuàries, de les ràtios treballadors/usuàries.

Hi ha, a partir dels anys 2000, alguns articles que segueixen el mateix enfocament, i dels quals tot seguit en destaquem dos. Malgrat que no es tracten casos de Catalunya, ofereixen conclusions que conflueixen amb alguns dels plantejaments de la nostra recerca.

Martínez Murcia (2002) destaca les dificultats de fer treball social en zones rurals, com ara la falta de serveis socials especialitzats, amb la conseqüent derivació a altres nuclis de població o regions, que generen descontentament i despeses econòmiques a les persones usuàries, la qual cosa pot produir una relació complicada entre el professional i l'usuari; la relació orgànica entre la xarxa de veïns i els càrrecs públics locals, la qual cosa fa que les relacions entre els professionals i els càrrecs públics locals puguin incidir a escala de la comunitat, i, finalment, la potencial inestabilitat dels equips dels SBAS a causa del desgast laboral generat pels desplaçaments constants i la conseqüent temporalitat dels treballadors socials al lloc de treball. Amb un disseny metodològic més analític, Morales Romo (2007) compara les valoracions dels professionals i les persones usuàries dels serveis socials. Confirma les actuacions mimètiques de models i programes dissenyats en contextos urbans envers medis rurals, veu una desconexió per part de professionals formats en nuclis urbans sobre les particularitats de les problemàtiques socials en zones rurals i corrobora la descoordinació o el desfasament de mapes, com ara el sistema de serveis socials, amb el sistema de salut al qual hem fet referència abans.

Atesos aquests factors, l'autora afirma que “els serveis socials del medi rural presenten un desenvolupament notablement inferior al dels seus homònims urbans” (Morales Romo, 2007: 37). A més, l'anàlisi de l'autora capta en alguns fragments la forma com es construeix la dicotomia rural-urbà al territori de Salamanca. Així, concretament, les persones usuàries entrevistades en aquesta recerca adopten una postura crítica envers els serveis socials mitjançant l'antagonisme rural-urbà i consideren que els professionals són originaris de les ciutats i, per tant, no entenen les seves problemàtiques. Aquesta construcció social reproduceix un allunyament entre el sistema de serveis socials i les persones usuàries. A sobre, quan l'allunyament es combina amb factors físics com la dispersió demogràfica i la descoordinació territorial entre sistemes bàsics d'atenció social, i fins i tot entre sistemes d'atenció social i de salut, per exemple, el rol dels professionals es difumina en la percepció dels ciutadans o es redueix a una funció administrativa. En aquest sentit, l'autora assenyala un element interessant: “La forta inexactitud terminològica entre els ciutadans rurals de Salamanca respecte al nom dels càrrecs dels professionals i els procediments que formen part de les intervencions dels serveis socials” (Morales Romo, 2007: 53). Aquests dos articles, que tracten casos de sistemes dels SBAS fora de Catalunya, s'enfoquen més a entendre els reptes dels sistemes. Els últims dos articles que consideren aquesta revisió de literatura n'identifiquen els reptes i intenten repensar metodologies tenint en compte les particularitats

dels SBAS al medi rural per potenciar-les i, a més, són rellevants perquè plantegen els seus arguments des de Catalunya.

Llecha Areny (2013) analitza el procés de reorganització dels SBAS a la comarca de la Segarra, dels quals forma part com a responsable. L'autora descriu, d'una banda, el context canviant d'aquesta comarca de Ponent, amb dos nuclis urbans amb un creixement demogràfic força notable, taxes d'atur variables i un augment de la població migrada, i, de l'altra, que hi ha molts nuclis de menys de dos-cents habitants amb una població envellida i dispersa. Els reptes de la provisió de serveis socials en aquest context, i amb els efectes de la crisi del 2008, van motivar l'àrea de serveis socials de la comarca de la Segarra a redissenyar el seu model organitzatiu per donar cobertura al territori de forma més propera i eficient.

La recerca a partir de la qual van dissenyar el nou model va dur a identificar tres problemàtiques clau per al funcionament dels SBAS: a) una xarxa de transport deficient, b) la concentració de serveis bàsics als dos nuclis urbans més importants: Cervera i Guissona, i c) "les divisions territorials de serveis que no són coincidents amb els límits de la comarca, dels quals destaquen especialment els judicials i els sanitaris" (Llecha Areny, 2013: 108). Podem dir que el punt c) coincideix amb un tema que hem identificat amb altres fonts secundàries i que hem anomenat "desfasament de mapes" dels serveis bàsics. Aquesta problemàtica, com mostra la revisió en paràgrafs previs, sembla una situació comuna en diverses comunitats autònomes de l'Estat espanyol. Els elements més importants del nou model descrit per l'autora és l'augment de professionals, l'enfortiment del treball en xarxa i l'enfocament en problemàtiques emergents, sobretot les associades a l'envelliment, la migració i la infància en situació de vulnerabilitat. L'etapa participativa de l'avaluació per al nou model es va aprofitar, a més, per enfortir el treball en xarxa i donar-li visibilitat dins l'àrea dels SBAS.

L'article, tanmateix, no explica els detalls tècnics que els SBAS comarcals a la Segarra van planejar per "acostar més els serveis a la ciutadania" (Llecha Areny, 2013: 109). Com mostra el capítol 4, totes les comarques tenen estratègies per assolir el principi de proximitat marcat per la normativa. La particularitat de la Segarra, segons aquest article, és que van mirar de desenvolupar una metodologia per abordar aquest problema des d'una perspectiva més analítica. L'article no ho expressa així, però sembla que el procés reorganitzatiu es va dur a terme per prevenir els efectes negatius del procés intern d'urbanització de la comarca, amb Guissona com a un pol d'atracció laboral creixent, que poguessin impactar en l'organització dels serveis socials, com ara generant la saturació d'intervencions als nuclis urbans en detriment de la població del nuclis dispersos.

El segon article té com a objectiu potenciar les singularitats dels contextos rurals per millorar les intervencions dels serveis socials (Guixé i Valls & Quintana i Portolés, 2014). La seva proposta és que les intervencions comunitàries tenen com a potencial millorar les condicions socials de la població; tanmateix, però, el mateix medi rural imposa limitacions, com, per exemple, les “relacions duals” (Guixé i Valls & Quintana i Portolés, 2014: 83) dels professionals en contextos rurals segons les quals, atesa la proximitat i la interacció quotidianes, la separació del vessant professional i el personal és més complicada. Així i tot, les autores suggereixen que si els professionals adopten un rol proactiu i de lideratge en la comunitat, la proximitat social entre veïns i professionals pot facilitar “la creació de vincles socials” que donin suport al treball comunitari. L'article coincideix, implícitament, amb la resta dels articles revisats en aquest apartat en el sentit que sovint el sistema de SBAS és poc valorat i visible per part de la ciutadania en general. Per tant, segons les autores, el treball comunitari reforçaria, d'una banda, “la visibilitat i el lideratge dels serveis socials en l'impuls d'aquests processos per teixir aliances més reeixides, i, de l'altra, la necessitat d'aconseguir nivells òptims de participació de la població que garanteixin més èxit d'aquestes accions” (Guixé i Valls & Quintana i Portolés, 2014: 84). L'article, però, deixa fora de l'equació els reptes imposats pel territori en el vessant físic.

Com hem vist abans, la separació del component social i el geogràfic per entendre el funcionament dels serveis bàsics al medi rural català pot implicar algunes simplificacions. Conceptualment, les autores comencen argumentant que “un tret sociològicament significatiu de la ruralitat és, segurament, el fort sentiment de comunitat, mentre que el concepte de municipi rural defineix un medi geogràfic i el concepte de ruralitat fa referència a una cultura o forma de vida vinculada a aquest medi” (Guixé i Valls & Quintana i Portolés, 2014: 74).

Tornem, doncs, a un dels temes rellevants que presenta el nostre treball: la relació de tensió entre la proximitat i la distància en el funcionament dels SBAS a les comarques de Lleida. L'anàlisi d'aquesta tensió, la qual considerem un tret característic dels SBAS, des del model general fins a la quotidianitat laboral de les treballadores i educadores, no es pot fer sense tenir en compte la variable espacial. A continuació, oferim una breu conceptualització de la ruralitat, la qual intenta obrir el ventall analític per combinar aspectes geogràfics i socials i mirar d'anar més enllà d'una divisió rígida i tradicional de les ciències socials. Aquesta conceptualització sorgeix no només de les confluències amb la literatura estudiada en aquesta secció, sinó també de l'anàlisi de les fonts primàries, és a dir, de la percepció dels ciutadans i professionals relacionats amb els serveis socials.

Capítol 2. Marc conceptual. La relació del dualisme urbà/rural i els serveis socials

La revisió de literatura que hem presentat mostra que en la disciplina científica del treball social no hi ha consens sobre la conceptualització de ruralitat quan es parla de la relació que té amb els serveis socials. Reiterem el que hem dit abans: a l'Estat espanyol i a Catalunya el problema amb aquest buit de recerca no és (la manca de) l'exercici acadèmic, sinó que moltes administracions i la identitat de molts ciutadans del país defineixen bona part del territori català com a rural. Conseqüentment, com hem mostrat en la revisió de literatura, hi ha al·lusions a la complexitat de definir-la i, per tant, alguns articles afavoreixen la referència a "ruralitats" en lloc de "ruralitat". En el mateix sentit, alguns autors esmenten la diversitat de classificacions d'àrees rurals per part d'administracions a diferents nivells. En la revisió de literatura no hem trobat, però, una perspectiva més crítica que ens permeti prendre, per vocació analítica, distància d'aquestes formes de classificació o tipologies. Amb l'expressió *prendre distància* volem dir convertir-les en un objecte d'estudi per entendre quina concepció de ruralitat(s) exposen, implícitament o explícitament. En certa manera, sembla lògic que els autors vulguin començar a parlar de ruralitats a partir de la quantitat important de tipologies o "mapes" que s'han fet des de les administracions o el sector privat per intervenir en el territori. La reflexió, però, des del nostre punt de vista, no pot començar en les classificacions per després acabar-hi.

Una de les millors compilacions de les "definicions operatives" del medi rural és la que va fer el Consejo Económico y Social l'any 2018 titulada *El medio rural y su vertebración social y territorial*. Al capítol 1, el document presenta cinc classificacions de zones rurals, quatre de dissenyades per fundacions privades i bancs, i una per l'Instituto de Estudios Sociales Avanzados. El resum dels criteris emprats per al disseny de les classificacions mostra una gran diversitat que va des de factors físics fins a estructura de la propietat del sòl i accessibilitat. El document adverteix que és important analitzar i explicitar quins són els criteris que utilitzem en la nostra classificació, perquè "són necessàriament criteris operatius de delimitació de tot allò que esdevé urbà/rural per estudiar-los i triar-ne un o més canvia de manera apreciable les conclusions que se n'obtenen" (Consejo, 2018: 16). Aquesta citació no representa només un recordatori metodològic, sinó que és l'explicitació del caràcter blegadís i, per tant, polític, de les "definicions operatives" (Consejo, 2018: 14). En aquest sentit, s'entén que una de les classificacions considerades al document citat i desenvolupades per una fundació

finançada pel sector privat classifiqui les regions rurals de l'Estat espanyol en tres rúbriques: l'Espanya rural litoral i periurbana, la rural interior competitiva i la rural no competitiva. Com podem analitzar críticament aquestes classificacions? I, sobretot, saber quina utilitat té aquesta anàlisi per fer una contribució a l'hora de millorar el planejament de les intervencions dels serveis socials. A continuació n'ofereixo algunes idees.

El polític J. Scott, al seu llibre *Seeing like a State* ("Veure-ho com un Estat"), analitza com un conjunt de quadrícules (*grids*) dissenyades per administracions tenen com a objectiu donar ordre i sentit a realitats (ciutats, ecosistemes, poblacions) que són molt més complexes i desordenades. Aquestes quadrícules o graelles prenen la forma de classificacions, tipologies, prelacions, mapes i criteris, i serveixen a les institucions per administrar i gestionar recursos. En paraules d'Scott (1998: 2), representen "l'intent de l'estat de fer llegible una societat i ordenar la població de manera que se simplifiquin les funcions clàssiques de l'estat d'impostos, conscripció i prevenció de la rebel·lió. Aquests arguments, doncs, permeten veure la llegibilitat com un problema central en l'ofici de govern (*statecraft*)". Els seus exemples, però, pertanyen a contextos on hi ha una relativa "autoritat unitària" (Scott, 2021: 508), com, per exemple, monarquies absolutes o la França napoleònica. Les tècniques administratives de llegibilitat es troben també en contextos on el poder institucional no té una estructura monolítica. Aquesta condició, però, no vol dir que no s'apliquin a un context polític. En el cas que estem estudiant, els desequilibris es donen entre la gran metròpoli i les províncies perifèriques, sobretot a Lleida.

D'altra banda, cal apuntar que aquesta concepció de les tècniques administratives de llegibilitat no hauria de reproduir la reificació de l'Estat. Segons el mateix Scott (2021), en contextos on el poder institucional és més fragmentat i disputat són més freqüents els conflictes entre diferents fragments de l'estat, en què cada un mobilitza les seves tècniques de llegibilitat. En resum, les diferents formes de llegibilitat en un context particular es poden complementar o competir. Aquest marc conceptual ens permet començar a definir la nostra concepció de ruralitat. Tenint en compte les idees anteriors, podem dir que les institucions i els actors que posseeixen alguna forma de poder, com, per exemple, mitjançant la gestió d'un recurs, representen la ruralitat. Aquestes representacions, però, no estan desvinculades dels elements materials que determinen en diferents graus l'administració de recursos. Podem plantejar, com ho va fer Godelier (1986), que a les realitats socials trobem imbricats el component material i el mental: "Les representacions són indispensables per a la producció i la utilització dels mitjans materials [de producció]" (Godelier, 1986: 150). Segons el mateix autor, dues de les funcions clau d'aquestes representacions són "organitzar les relacions que els éssers humans sostenen entre ells i la natura [i aquest marc intern] existeix en la forma de regles de conducta, principis d'acció, permissió o proscripció etc". Una altra

funció és de caràcter polític: “Les representacions de la realitat són interpretacions que o bé legitimen o bé afecten les relacions entre éssers humans i entre els éssers humans i la natura” (Godelier, 1986: 152). A continuació, reduïm aquest nivell d’abstracció per explicar quina rellevància té per a la nostra anàlisi i comprensió del medi rural.

Les tècniques administratives de llegibilitat, com les classificacions de zones rurals i urbanes, impliquen una representació del territori, i els cal la simplificació d’un conjunt divers d’elements materials, alhora que aquesta representació comença als elements materials. Considerem, per exemple, els criteris institucionals per definir un nucli de població com a “urbà” en diferents països: Suècia i Dinamarca, 200 i més habitants; la República de Sud-àfrica, 500 i més habitants; Austràlia i el Canadà, 1.000 i més habitants; França i Israel, 2.000 i més habitants; els Estats Units i Mèxic, 2.500 i més habitants; Bèlgica, 5.000 i més habitants; Turquia i Espanya, 10.000 i més habitants, i el Japó, 30.000 i més habitants (Cervera Flores & Rangel González, 2015). Hi ha, doncs, una gran diferència en relació amb els límits per a la diferenciació de nuclis urbans, des dels 200 i més habitants a Suècia fins als 30.000 al Japó. Aquestes representacions del medi urbà sorgeixen de contextos històrics i geogràfics particulars, per tant, representen l’espai urbà de forma diferent. Tornant al nostre tema d’estudi, el fet que el govern autonòmic determini que els municipis de menys de 20.000 habitants han de delegar competències de la gestió de serveis socials als consells comarcals respon, si més no, a un context polític. Segons Pelegrí (1990), la Llei 6/87, la qual va concretar la creació de les comarques catalanes i que “vulnera clarament l’autonomia” (Pelegrí, 1990: 70) de les administracions municipals, es va implementar en un moment en què “en quasi la totalitat de consells comarcals” hi havia una configuració partidista concreta.

D’altra banda, respon també a un procés històric que ha fet que “l’organització de Catalunya en comarques formi part del patrimoni polític i cultural català” (Burgueño Rivero, 2001: 199). Encara més, com assenyala Nel-lo (2013: 326-327), al segle XIX les comarques es van plantejar com un intent “d’igualitarisme territorial i, per tant, un pes més gran dels àmbits tradicionalment rurals”. És a dir, les comarques representaven, i representen en gran manera, el que és rural. Finalment, sobre la provisió de serveis socials en concret, queda clar que les comarques, com estipula la llei esmentada abans, tenen com a rol potenciar financerament algunes funcions del municipi, malgrat que no tenen competències de recaptació econòmica. I aquest rol és especialment rellevant en comarques amb municipis que tenen un nombre d’habitants molt baix. En resum, en l’administració autonòmica, la tècnica de llegibilitat, és a dir, la representació del territori català i de les problemàtiques ateses pels serveis socials, parteix d’aquesta realitat política i històrica. Un dels problemes d’aquesta lectura i representació del territori és que les comarques i les seves competències sobre la provisió de serveis socials abasten els vincles entre nuclis urbans i les seves zones d’influència.

De fet, una altra classificació territorial de l'Institut Nacional d'Estadística considera municipis urbans els nuclis de més de 10.000 habitants. En aquest sentit, a Lleida en trobem alguns, com, per exemple, Tàrrega, a l'Urgell; Balaguer, a la Noguera, o Mollerussa, al Pla d'Urgell, que, segons la classificació estatal i amb el nombre d'habitants amb què compten, podrien tenir totes les competències en serveis socials. Tot plegat, aquestes classificacions, si les considerem com a tècniques administratives de llegibilitat, són representacions que de vegades se sobreposen. D'altres, com en el cas que hem explicat, es desfasen i sovint entren en conflicte. Les mateixes dinàmiques s'apliquen per a les representacions del medi rural.

En la literatura revisada hi ha una confluència en el sentit de reconèixer els canvis radicals que han transformat les relacions socials i amb el medi ambient en zones considerades rurals. “El que és rural ja no és sinònim d'agrari” (Morales Romo, 2007: 37), apunta un dels articles consultats. No és pas una casualitat que en geografia, a Catalunya, conceptes com *rural* i *agrari* es diferenciïn cada cop més (Mendizábal, 2022). Vivim un procés d'urbanització planetària (Kaika & Swyngedouw, 2014), és a dir, no només de creixent concentració de les poblacions humanes en ciutats, sinó també de tendència al desenvolupament de territoris que presenten una articulació funcional amb nuclis urbans (Kanai, 2020) i amb la construcció paral·lela de perifèries a causa del desenvolupament desigual d'aquests territoris (Kanai, 2014). Així doncs, d'una banda, veiem, com sosté la Fundació del Món Rural (2009: 5), que “la ruralitat es troba cada cop més pròxima a la ciutat en les seves manifestacions econòmiques, socials i culturals”, i en aquest sentit hem de tenir en compte el fet de començar l'estudi de la ruralitat des de les dicotomies rural/urbà, i, de l'altra, però, que el desenvolupament desigual que va incidir en la representació binària del medi rural com a “natural” i “endarrerit” i el medi urbà com a “artificial” i “modern” no ha desaparegut, sinó que s'ha transformat. Explicat d'una altra manera: els trets que abans haurien pogut contribuir a l'imaginari dual d'una persona “rural” i d'una altra d'“urbana” s'han alterat, però les desigualtats que reforçaven aquestes representacions no s'han esborrat del tot en les construccions mentals dels ciutadans a causa del processos econòmics que han palanquejat la globalització.⁵

La nostra recerca mostra que la desigualtat territorial a Catalunya, expressada en el disseny de polítiques que en alguns aspectes costa d'adaptar a un entorn cada cop més proper simbòlicament i materialment a la metròpoli, però encara molt diferent, genera un allunyament incrustat encara en la dicotomia rural/urbà en determinants

5. Per a una introducció al desenvolupament desigual d'espais rurals, des dels estudis agraris (anglosaxons), vegeu els capítols 3 i 4 de Bernstein (2010). Per a una anàlisi recent sobre la pobresa en espais rurals des de l'enfocament del desenvolupament desigual, K. Rignall i M. Atia (2017).

aspectes de la valoració dels professionals i les persones usuàries dels serveis socials. La desigualtat territorial a Catalunya té una història llarga i amb molts matisos que no podem explicar en aquest treball.⁶ Cal dir, però, que seria interessant, com ho ha començat a fer Lladó Mas (2022), saber quines són les reminiscències del noucentisme territorial català que proposaven la difusió dels valors i les formes d'organització urbans arreu del país. Segons l'autor, la tendència actual és restringir l'anàlisi de la dualitat camp-ciutat en el món de les representacions. Com s'ha explicat abans, coincidim en el sentit que el dualisme ciutat-camp té un component simbòlic important. No obstant això, proposem que s'hauria de tractar —tornant a Godelier (1986)—, un cop separat analíticament allò material d'allò simbòlic, actuar a la inversa després de l'anàlisi i intentar fer una aproximació a aquesta dialèctica. D'aquesta manera és com es podrien abastar no només com les tècniques administratives de llegibilitat reprodueixen, o no, la dualitat i les dicotomies del tipus camp/ciutat, sinó també com els actors socials les adapten, modifiquen o copien en funció de les seves construccions i percepcions, i en aquest procés possiblement contribueixin a la transformació de les seves condicions materials.

El nostre marc teòric pretén sintetitzar la relació entre el camp i la ciutat amb les construccions de les institucions i els actors per organitzar i administrar, en aquest cas els territoris de les comarques i les problemàtiques de la població vulnerable. La seva utilitat per a l'enteniment del funcionament dels serveis socials a Catalunya és, d'una banda, que reconeix el caràcter simbòlic del dualisme ciutat-camp de les tècniques de llegibilitat, com ara els criteris demogràfics per a la delegació de competències a les comarques o les ràtios treballadores/usuaris amb criteris també demogràfics, i, de l'altra, que de la dicotomia esmentada reprèn els elements d'identitat i idiosincràtics dels actors socials vinculats als serveis socials al medi rural per entendre quina influència tenen en les intervencions per atendre les problemàtiques.

6. Tot i la data de publicació, una referència clau sobre aquest tema és Miró et al. (1974).

Capítol 3. Marc metodològic

La finalitat d'aquest estudi és aportar coneixements sobre com funcionen i s'organitzen els SBAS al territori rural de Lleida i així obrir nous camins i noves vies de reflexió i de planificació que tinguin en compte les particularitats, les peculiaritats i les singularitats de la realitat d'aquests serveis al món rural, a banda de les seves conseqüències sobre el benestar social de les persones que hi viuen i també de les que treballen en aquests serveis tan desconeguts però necessaris.

Objectiu general

Conèixer la realitat dels serveis bàsics d'atenció social comarcals a la província de Lleida.

Objectius específics

1. Descriure l'organització dels serveis bàsics als diferents territoris de la província de Lleida
2. Indicar les necessitats i les problemàtiques que s'atenen des d'aquests serveis i com es fa en cada territori.
3. Situar els recursos que més s'utilitzen per donar resposta a les necessitats i les problemàtiques ateses.
4. Indicar la visió interna des dels diferents professionals i nivells de responsabilitat sobre el funcionament dels serveis bàsics d'atenció social.
5. Analitzar la vivència i la valoració de les persones usuàries dels serveis bàsics d'atenció social comarcal.
6. Reconèixer la visió de diferents agents dels territori sobre el funcionament dels serveis bàsics d'atenció social comarcal.

En aquest sentit, aquestes són les preguntes principals que van delimitar i guiar aquesta recerca: Com s'organitzen els serveis socials a les comarques de Lleida? Quines valoracions fan les persones usuàries, tècnics i responsables dels serveis socials sobre aquesta organització? La primera pregunta és de tipus descriptiu i hem donat dues justificacions a la introducció i al marc teòric, i la segona posa èmfasi en "valoracions",

és a dir, percepcions al voltant de temes com, per exemple, les problemàtiques ateses pels serveis socials i l'organització de la provisió de serveis socials. En el cas de les persones usuàries, es vol destacar la percepció que tenen de les intervencions dels serveis socials en la millora (o no) de la seva situació de vulnerabilitat, així com la dels factors generals que influeixen en les seves problemàtiques.

Metodologia i tècniques de recerca

Amb motiu dels trets de les preguntes i dels objectius presentats, vam optar per una estratègia de recerca eminentment de tipus qualitatiu i inductiu. Els mètodes principals per a l'obtenció d'informació van ser l'entrevista semiestructurada i els grups de discussió, els quals ens van permetre aconseguir, en primer lloc, la informació descriptiva necessària per fer un mapatge detallat del funcionament dels serveis socials i l'anàlisi basada en aquest tipus d'informació que aborda la primera pregunta; en segon lloc, les entrevistes semiestructurades i els grups de discussió van permetre obtenir informació qualitativa on la subjectivitat de les entrevistades té un rol més prominent.

Les entrevistes semiestructurades donen marge a l'entrevistat perquè pugui elaborar les seves percepcions i arguments, dins, però, dels límits temàtics definits per l'entrevistador (Given, 2008). Una altra raó per triar les entrevistes semiestructurades, i intentar de fer-les presencials, va ser la possibilitat d'obtenir informació no verbal. Ens referim, per exemple, a observacions del lloc de treball de les treballadores i educadores socials. I també, tot i que superficialment, atès que la recerca no té un enfocament etnogràfic, a observacions de la interacció quotidiana entre els membres de les àrees dels serveis socials comarcals, i també entre els membres del personal i les persones usuàries. Cal aclarir que aquestes observacions es van aportar en moments espontanis, sempre fora de les intervencions pròpiament planejades per les professionals amb persones usuàries, i les que eren per obtenir informació no verbal van ser especialment útils per fer una aproximació dels components espacials de la quotidianitat de les professionals, responsables i persones usuàries. Arran d'aquestes observacions vam poder constatar, per exemple, la dependència de la infraestructura dels ajuntaments en les intervencions i les activitats dels serveis socials, amb les oportunitats i els reptes que de vegades implica.

Els criteris per definir els perfils dels entrevistats van ser els següents. En el cas de les responsables, vam prioritzar les seves entrevistes per la quantitat i la qualitat d'informació que podien proveir sobre el model organitzatiu dels serveis socials a la seva comarca, i quant a les professionals, vam fer dues entrevistes per comarca, una amb una treballadora social i una altra amb una educadora social. I hi vam afegir un altre criteri, la ubicació de la treballadora o educadora a la comarca, intentant que almenys una de les professionals treballés, o hagués treballat, fora de la capital de comarca.

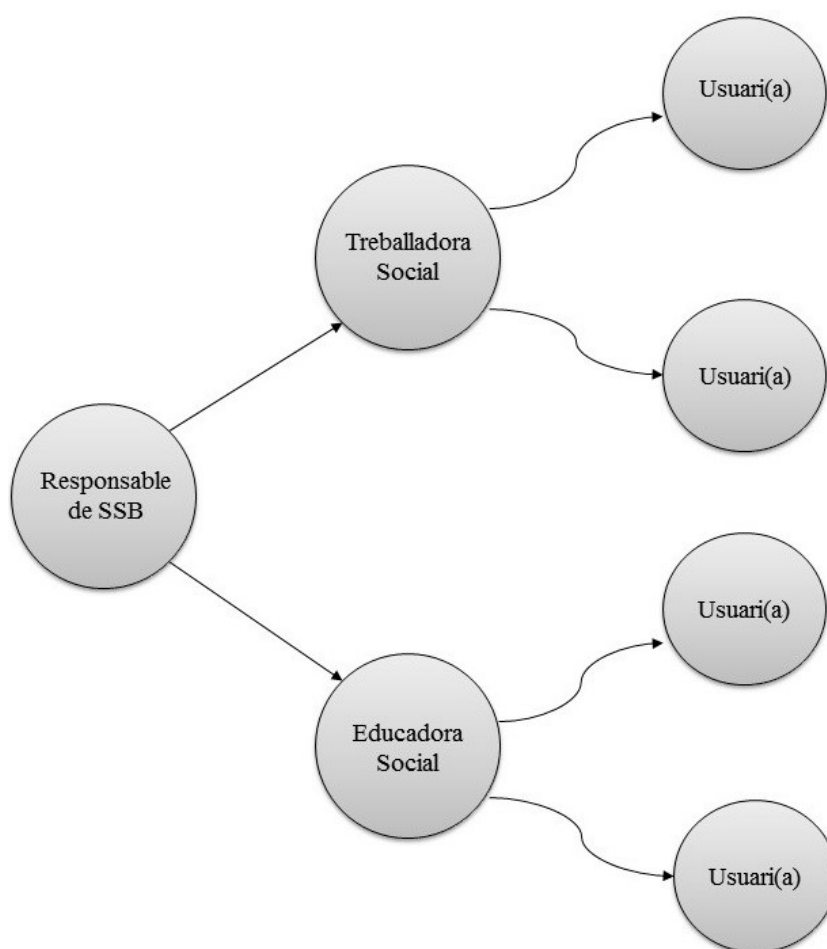
Així, amb el primer criteri vam mirar d'abastar la varietat de tipus d'intervencions que fan i les metodologies que apliquen els serveis socials com a conjunt, i amb el segon vam intentar captar els matisos territorials a l'interior de la comarca. Pel que fa a les persones usuàries, vam entrevistar-ne dos per comarca i vam intentar fer entrevistes a les que visquessin a la capital de comarca, però també fora, perquè volíem captar les diferències en les problemàtiques de les persones usuàries i les condicions de les intervencions segons els nivells d'urbanització, i en general les capitals de comarca mostren dinàmiques socials i geogràfiques diferents a la resta del seu territori. Com hem explicat a la introducció, la recerca està delimitada a les comarques de Lleida i la Val d'Aran. La recerca volia abastar el ventall de la diversitat d'actors vinculats als serveis socials i especialitzats d'aquests territoris. Cal afegir un comentari sobre l'aspecte operatiu de les entrevistes, atès que hem mirat d'adaptar les condicions per a l'obtenció de les entrevistes a la metodologia.

Quant als canals administratius necessaris per fer les entrevistes, el procés de prelació dels entrevistats va reproduir, de manera involuntària, la forma de mostreig de bola de neu (*snowball sampling*), el qual comença amb un nombre reduït de contactes llavor (*seed contacts*), que després recomanen altres contactes dins els límits dels perfils definits en el disseny de la recerca, i que potencialment hi vulguin participar, i alhora recomanar més possibles entrevistats (Parker et al., 2019). En aquest cas, els responsables dels SBAS van ser els contactes llavor. El mostreig va prendre la forma, específicament, del que Simkus (2022) defineix com un "mostreig exponencial no discriminatori de bola de neu", al qual "el primer subjecte reclutat a la mostra proporciona múltiples referències, i cada nova referència proporcionarà als investigadors més temes de recerca potencials. Aquesta seqüència de mostreig de cadena geomètrica continua fins que hi ha prou participants per a l'estudi". El gràfic 2 representa el mostreig exponencial no discriminatori. El terme *no discriminatori* es refereix al fet que l'investigador en cap cas no descartarà una entrevista o una altra, després que la responsable o l'educadora/treballadora social proposés una parella de persones usuàries perquè els perfils es van delimitar *a priori*. El mostreig, tanmateix, té una particularitat interessant.

L'organització de les entrevistes amb les professionals per part dels responsables va respondre sobretot a la disponibilitat de les primeres. En comparació, la coordinació de les entrevistes amb les persones usuàries per part de les treballadores/educadores serà menys pragmàtica. Lògicament, la disponibilitat i la voluntat de les persones usuàries és un requisit ètic primordial. Més enllà dels aspectes operatius, però, a mesura que avançaven les entrevistes es va observar que el procés de selecció de les persones usuàries per realitzar les entrevistes per part de les professionals implicava relacions de confiança i proximitat, la qual cosa és en si mateixa informació rellevant. En gran manera, aquesta proximitat entre professionals i persones usuàries és proporcional a la demografia de la comarca. La relació amb els ajuntaments també podria conside-

rar-se dins aquesta equació, però no podem afirmar-ho amb certesa perquè no es van fer entrevistes individuals a membres dels ajuntaments. El gràfic 2 intenta mostrar la imbricació del mostreig en les relacions socials concretes. Els connectors entre la responsable i les treballadores i educadores representen una relació més pragmàtica en l'organització de les entrevistes mitjançant el mostreig de bola de neu. D'altra banda, els connectors entre les treballadores/educadores mostren un potencial d'aquesta tècnica de mostreig per expressar en si mateix relacions socials, per exemple, de veïnatge.

GRÀFIC 2. MOSTREIG DE BOLA DE NEU APLICAT ALS SBAS COMARCALS

El nombre d'entrevistes és el següent: 22 amb persones usuàries, 24 amb professionals i 15 amb responsables. En total, la recerca es basa en 61 entrevistes realitzades entre el 16 de juny i el 14 de novembre del 2022. Dues de les entrevistes amb usuàries i tres amb professionals (dos a la Val d'Aran i una a la Segarra) es van fer en línia.

Com ja hem comentat anteriorment, a més de les entrevistes en profunditat, un altre mètode de recerca aplicat han estat els grups de discussió, els quals tenien com a objectiu obrir i ampliar el ventall d'actors involucrats en l'engranatge dels serveis

socials en el sentit ampli, i usar-los com a part de la metodologia va fer entendre el funcionament del treball en xarxa, el qual va demostrar ser fonamental per a la provisió de serveis socials. A més, si es té en compte que els grups de discussió ofereixen un espai perquè els mateixos actors socials puguin contrastar o ampliar les percepcions (Steward et al., 2007), aquestes interaccions van ajudar a ampliar les valoracions sobre els serveis socials, ja que el gruix de la informació empírica el conformen les entrevistes als SBAS. Finalment, cal esmentar que, atès que les entrevistes individuals es van fer a equips dels SBAS, els grups de discussió van ampliar el contingut empíric de la recerca cap als serveis socials especialitzats, i hi van incloure, en total, 22 participants dividits en tres grups de discussió duts a terme entre la segona i la tercera setmana d'octubre del 2022. Els perfils dels actors socials entrevistats i de les persones participants als grups de discussió es resumeixen a les taules 1 i 2, les quals inclouen també els acrònims per identificar els perfils vinculats a les citacions.

TAULA 1. PERFILS, COBERTURA GEOGRÀFICA I ACRÒNIMS DE LES ENTREVISTES INDIVIDUALS

Perfil	Cobertura geogràfica	Nombre d'entrevistes	Acrònim
Responsable dels SBAS	Totes les comarques de Lleida	15	ER
Treballadora social dels SBAS	Totes les comarques de Lleida	14	ETS
Educadora social dels SBAS	Totes les comarques de Lleida	10	EES
Persones usuàries dels SBAS	Totes les comarques de Lleida, tret de l'Urgell	23	US

TAULA 2. PERFILS DE LES PARTICIPANTS DELS GRUPS DE DISCUSSIÓ

Perfil	Comarca	Nombre de participants	Núm. de grup de discussió	Acrònim
Agents del territori				
Ensenyament	Solsonès	1	1	E1
Consell de la Gent gran	Solsonès	1	1	CGG1
ONG	Solsonès	1	1	ONG1
Oficina Jove	Pallars Sobirà Alta Ribagorça	2	1	OJ1 2OJ1
SAD privat	Pallars Sobirà	1	1	SP1
SAD públic	Alta Ribagorça	1	1	SPU1
Cooperativa Atenció a Famílies	Pallars Jussà	1	1	CO1
Serveis socials Ajuntament	Pla d'Urgell	1	2	AJ2

Treballadores socials - Salut	Segrià Garrigues	2	2	TSS2 2TSS2
Policia local	Pla d'Urgell	1	2	PL2
Tècnic de Joventut de la Generalitat	Segrià	1	2	TJ2
Empresària	Pallars Sobirà	1	1	EM1
Tècnica d'Integració social	Noguera	1	2	TIS2
Responsables dels SBAS				
Responsable	Pallars Sobirà Alta Ribagorça Segarra Pallars Jussà Alt Urgell Solsonès Urgell	7	3	R13 R23 R33 R43 R53 R63 R73
Total	10 comarques representades	22 persones	3 grups	

Finalment, una altra eina que es va utilitzar en la recerca són els sistemes d'informació geogràfica (a partir d'ara, SIG), uns instruments digitals que permeten integrar informació georeferenciada per a l'anàlisi i la descripció espacial (Cope & Elwood, 2009). La necessitat d'usar SIG és, primer de tot, descriptiva. Atès que la informació provinent de les entrevistes feia èmfasis en el territori rural, la topografia i la distància com a factors que influeixen en el treball dels professionals i les problemàtiques de les persones usuàries, considerem rellevant emfasitzar el component espacial del treball dels professionals i la vida quotidiana de les persones usuàries. Hem de reiterar, aleshores, que la necessitat del SIG no es va plantejar en l'inici del procés de recerca, sinó arran de les percepcions de les persones usuàries i professionals, i fins i tot dels mateixos desplaçaments i les conseqüents observacions de l'investigador acadèmic que va fer les entrevistes individuals presencials.

A més de la topografia i la dispersió, un altre aspecte de la recerca en què els SIG són particularment útils és el desfasament entre diferents tècniques administratives de llegibilitat. Com s'ha explicat, un problema per a la provisió de serveis socials és la incompatibilitat o la llunyania entre els serveis socials i les infraestructures d'altres sistemes bàsics com, per exemple, el de la salut. Cal aclarir que el SIG desenvolupat es va alimentar amb la informació de les entrevistes amb els professionals i responsables dels SBAS, sobretot al fet com els equips dels SBAS es despleguen pel territori, perquè segons la comarca hi ha molts matisos. Aquí és on observem més clarament un dels punts esmentats en el marc teòric: el coneixement sobre el territori, mediat per la identitat rural de la majoria de les treballadores/educadores socials i responsables, intervén en l'organització interna d'aquests equips. És l'adaptació de la praxi rural dels

SBAS a les ràtios del contracte programa i les tècniques (urbanes, en molts casos) administratives de llegibilitat de la Generalitat.

Acabem aquest apartat explicant algunes de les limitacions de la metodologia. Primer de tot, cal assenyalar que el nombre d'entrevistes i el perfil de les persones entrevistades mostra un biaix cap als SBAS, i que els serveis socials especialitzats (a partir d'ara, SSE) han quedat una mica més limitats pel que fa a quantitat d'informació. La secció següent explica la relació formal entre SBAS i SSE, dos dels components de la Xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública que tenen una relació orgànica, sobretot perquè els serveis socials bàsics són, com diu la llei, "el primer nivell" d'atenció, i, per tant, les persones usuàries han de passar pels SBAS per vincular-se eventualment als SSE. Així doncs, el biaix degut a la major quantitat de professionals de SBAS en relació amb un nombre menor de professionals o personal vinculat a empreses i entitats que ofereixen els SSE és relatiu. Val la pena recordar que la recerca està delimitada als SBAS i SSE, per tant, les modalitats privades de serveis socials van quedar excloses de la part medul·lar del disseny de la recerca. Tot i així, es van incloure membres d'algunes iniciatives privades als grups de discussió per mirar de contrastar les valoracions dels subjectes principals de la recerca. Finalment, el fet que algunes entrevistes i els grups de discussió s'hagin fet en línia va imposar limitacions, i la més lògica de totes és que es va perdre el caràcter no verbal de la comunicació, tot i que considerem que aquesta modalitat de grups de discussió és adequada si es tenen en compte els objectius de la recerca.

Capítol 4. Funcionament general i formal dels serveis socials a les comarques de Lleida

Aquesta secció fa èmfasi en la normativa que estableix les bases per al funcionament dels serveis socials. Comença pel marc normatiu més general i després detalla quins són els instruments amb els quals les polítiques socials associades als serveis socials es duen a terme a escala local.

4.1 Marc normatiu general

Com hem explicat a la introducció, l'article 31, numeral 2 de la Llei 12/2007, d'11 d'octubre, la qual dona la base legal i les directrius principals del sistema de serveis socials a Catalunya, estipula que "les comarques supleixen els municipis de menys de vint mil habitants en la titularitat de les competències pròpies dels serveis socials bàsics que aquests municipis no estiguin en condicions d'assumir directament o mancomunadament" (Generalitat, 2007). Tenim, doncs, una delegació de competències que, com argumentem en el capítol teòric, té una vocació de descentralització que no només respon a un procés històric i a conjuntures polítiques, sinó que intenta atenuar les diferències territorials a Catalunya. Amb tot, la transferència de competències dels municipis a les comarques té sentit segons l'escala del municipi.⁷

D'altra banda, arran de la classificació que fa del territori aquesta delegació de competències, sorgeixen les Àrees Bàsiques de Serveis Socials (a partir d'ara, ABSS). Segons la normativa vigent, les ABSS són "la unitat primària de l'atenció social a l'efecte de la prestació dels serveis socials bàsics" (Generalitat, 2007). Si es té en compte la distribució de competències explicades abans, les ABSS es delimiten en funció del municipi i d'un nombre d'habitants mínim de vint mil. Per sota d'aquesta xifra, les ABSS coincideixen amb els límits administratius de les comarques. Veiem, doncs, que a la

7. Val la pena contextualitzar aquest punt breument perquè, com descriurem més endavant, els municipis han d'aportar per llei un percentatge del seu pressupost als serveis socials. A Catalunya, l'any 2009 el 80% dels municipis tenien menys de 5.000 habitants. Segons González Puig i Puig Ventosa (2006: 56), "els ingressos per habitant varien notablement segons la dimensió del municipi, que arriben a ser un 60% superiors als municipis de més de 500.000 habitants (Barcelona) que als de la franja de població anterior (de 100.000 a 500.000 habitants)". Sobre aquest tema, vegeu també Vilalta (2018).

província de Lleida hi ha tretze ABSS: dotze que corresponen a comarques i una, al municipi de Lleida. Cal reiterar que la nostra recerca s'enfoca en les dotze ABSS que corresponen a comarques. Aquesta estructura institucional i de classificació del territori adquireix contingut amb la Cartera de Serveis Socials.

4.2. La Cartera de Serveis Socials i el seu disseny

Segons la llei abans esmentada, la Cartera de Serveis Socials “és l'instrument que determina el conjunt de prestacions de la Xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública”, per tant, “ha d'incloure totes les prestacions de serveis econòmiques i tecnològiques del sistema públic de serveis socials” (Generalitat, 2007), a més de les garantides i no garantides. Les primeres són una obligació de l'administració independentment de la disponibilitat pressupostària i les segones s'atorguen segons “els principis objectius de prelación” (Generalitat, 2007), un dels quals és particularment important perquè té implicacions en la manera com les prestacions de la Cartera es despleguen al territori, és a dir, les ràtios de professionals. Aquest punt es desenvoluparà més endavant, de moment, però, només cal explicar que, segons el numeral 3 de l'article 24 de la Llei 12/2007, “la Cartera de Serveis Socials ha de definir cada tipus de prestació, la població a què va destinada, l'establiment o l'equip professional que l'ha de gestionar, els perfils i les ràtios dels professionals de l'equip, i els estàndards de qualitat”, això és, que si es té en compte la terminologia conceptual introduïda en la secció teòrica, la Cartera de Serveis Socials és la que conté algunes de les tècniques administratives de llegibilitat del territori.

Les prestacions de la Cartera es classifiquen segons un altre component clau de l'estructura de la Xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública, la qual la formen els serveis socials bàsics i especialitzats i els centres de serveis socials acreditats per la Generalitat de Catalunya. Com determina la Llei 12/2007, els SBAS “s'organitzen territorialment”, una expressió que fa referència implícita a les comarques i la vocació descentralitzadora de què s'ha parlat abans. Hi ha una altra referència espacial a la mateixa secció de l'esmentada llei, la que defineix el model dels SBAS com a “polivalent, comunitari i preventiu per fomentar l'autonomia de les persones perquè visquin dignament”. Com mostra l'anàlisi que presentem a l'apartat següent, aquests trets del model dels SBAS són rellevants en la seva quotidianitat a les comarques perquè, segons les seves valoracions, el caràcter comunitari de les intervencions s'ha perdut en bona part per la càrrega administrativa; no obstant això, segons l'escala demogràfica de la comarca, la xarxa social (per exemple, de veïns) a la qual estan incrustats *alguns* equips dels SBAS equilibra aquestes mancances.

Així doncs, tot plegat destaca que la Llei 12/2007 i l'arquitectura institucional i els models amb els quals s'intenta fer efectiva mostren una predisposició a adaptar-se a

diferents escales i contextos territorials. Tanmateix, aquesta predisposició troba limitacions amb elements més estructurals, com ara la desigualtat territorial explicada a la introducció i el marc teòric del treball. Abans de relacionar aquest element amb el funcionament formal dels serveis socials, hem d'acabar de descriure els trets rellevants de la Cartera i l'estructura de la Xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública. L'altre element clau de l'estructura de la Xarxa són els serveis socials especialitzats.

Segons la Llei 12/2007, els SSE "es presten per mitjà de centres, serveis, programes i recursos dirigits a persones i col·lectius que, en funció de llurs necessitats, requereixen una atenció específica". Per al seu funcionament, reproduïxen el model de descentralització que regeix també els SBAS: "S'organitzen en forma de xarxa sobre el territori atenent al principi de descentralització, les característiques dels nuclis de població i la incidència de les necessitats que troben" (Generalitat, 2007). La Cartera de Serveis Socials 2010-2011 sencera, la qual encara és vigent, es pot consultar a Generalitat (2022).

Un cop caracteritzada l'estructura institucional bàsica de la Xarxa de Serveis Socials, aprofundim una mica en l'elaboració de la Cartera de Serveis Socials. D'acord amb la normativa relacionada, cal revisar-la cada quatre anys. Actualment, però, encara és vigent la del 2010. Segons la Llei 12/2007, la Cartera s'ha d'aprovar per decret del Govern de la Generalitat, el qual ha de garantir, per a la seva elaboració, la participació del Consell General de Serveis Socials, el Comitè d'Avaluació de Necessitats de Serveis Socials i el Consell de Coordinació de Benestar Social. És aquest últim òrgan de coordinació, creat l'any 2010, el que, en relació amb les polítiques públiques de serveis socials, ha de "vetllar per llur *equitat territorial* i articular-se amb els sistemes d'educació, salut, cultura, ocupació, habitatge i justícia" (Generalitat, 2007, èmfasi nostre).

Per intentar assolir l'equitat territorial, el Consell de Coordinació "té una composició mixta i l'integren representants dels ens locals, mitjançant llurs associacions representatives, i de la Generalitat" (Generalitat, 2007). Es pot considerar, de manera preliminar, que el procés d'elaboració de la Cartera és força centralista atesa, lògicament, la seva relació amb l'administració del pressupost. L'administració mira d'ablanir aquesta estructura vertical seguint principis de la nova administració pública, que intenta implicar la societat civil en la creació de les polítiques públiques i incorporar la transversalitat en aquest procés mitjançant òrgans de coordinació com el Consell Coordinador. Queda a l'aire la pregunta de fins a quin punt aquests òrgans de coordinació poden influir en la presa de decisions. Per a l'objectiu d'aquesta recerca, que és entendre com funcionen els serveis socials a les comarques de Lleida, cal introduir un altre element fonamental per a la relació vertical entre el Govern i els consells comarcals: el Pla Estratègic de Serveis Socials.

4.3. Pla Estratègic de Serveis Socials

Aquest pla forma part dels principis de l'organització *territorial* dels serveis socials, l'ha d'aprovar el Govern i ha d'incloure en el seu disseny un procés participatiu, a banda que els òrgans coordinadors esmentats abans també hi han de participar. Atorga, doncs, una base concreta de planejament per definir els recursos plantejats a la Cartera de Serveis Socials. Dins el pla estratègic hi ha d'haver “un document que en concretí l'aplicació *territorial*” (Generalitat, 2007), i que és molt important per a l'arquitectura dels serveis socials perquè inclou “instruments que fixen la relació entre els diferents agents” (Generalitat, 2010: 12) del territori, com ara els contractes programa amb les administracions locals. En aquest sentit, el Pla Estratègic 2010-2013 determinava, per exemple, les accions desenvolupades per vertebrar la Xarxa de Serveis Socials al territori: “En la relació entre el DASC i els ens locals titulars d'àrees bàsiques de serveis socials s'han desenvolupat els instruments següents: contracte programa com a eina de relació i col·laboració interadministrativa entre la Generalitat de Catalunya i els ens locals” (Generalitat, 2010). Els contractes programa representen el punt de partida per als SBAS comarcals i materialitzen els recursos amb els quals els equips dels SBAS començaran a fer la seva pròpia organització a escala comarcal.

Cal fer un parèntesi, de caràcter metodològic, perquè en el període de temps durant el qual es van fer les entrevistes (juny-novembre del 2022) la majoria dels responsables dels SBAS a les comarques de Lleida estaven gestionant els respectius contractes programa. Els canvis aguts en l'àmbit administratiu i econòmic en el context de la pandèmia de la Covid-19 van provocar que durant l'any 2022 els SBAS continuessin treballant a partir del contracte programa del 2016-2019, amb addendes que van mirar d'adaptar el sistema a les pressions socials i econòmiques ocasionades per la pandèmia. Segons les entrevistes amb els professionals i les persones usuàries, els anys amb mesures institucionals més dures per mitigar la pandèmia va ser també, per tant, quan es van agreujar moltes problemàtiques. En aquest context, els contractes programes eren el mitjà de coordinació interinstitucional clau. Així doncs, a les entrevistes, sobretot amb els responsables, les valoracions sobre el funcionament dels SBAS es van associar amb la Cartera de Serveis Socials. Lògicament, no només amb la Cartera en general, sinó amb les fitxes corresponents (o prestacions) que els van correspondre o que estaven en procés de definir-se segons el contracte programa.

4.4. Les ràtios de professionals a les comarques

Al contracte programa també es materialitza una altra tècnica administrativa de llegibilitat del territori, a saber: les ràtios de professionals. La Cartera, però, segons la normativa, és el referent central en aquest sentit. Segons la Llei 12/2007, “la Cartera de Serveis Socials ha de definir cada tipus de prestació, la població a què va destinada

i l'establiment o l'equip professional que l'ha de gestionar, els perfils i les ràtios dels professionals de l'equip i els estàndards de qualitat" (Generalitat, 2007). La Cartera per si mateixa no inclou la dada de les ràtios, la qual apareix a la 2a disposició addicional segona de la Llei 12/2007: "Les àrees bàsiques de serveis socials han de tenir una dotació de tres diplomats en treball social i dos diplomats en educació social per cada quinze mil habitants" (Generalitat, 2007). Segons el Pla Estratègic del 2010, l'any 2008 encara no s'havia assolit la ràtio per a tot Catalunya, perquè "hi havia una mitjana de 2,56 professionals treballadors socials i 1,32 educadors socials per cada 15.000 habitants" (Generalitat, 2010: 72). Avui dia sembla que la ràtio no s'ha assolit a tot el país. El Pla Estratègic 2021-2024 encara planteja, durant la segona fase (2022-2024), "garantir que les ràtios efectives de professionals dels diferents perfils —treballadors socials i educadors socials— s'ajustin als estàndards marcats pel DTASF" (Generalitat, 2021: 232). Atès que les ràtios són sensibles al nombre d'habitants, cal fer-ne una revisió. El contracte programa és, novament, l'instrument en el qual s'ha de materialitzar aquest canvi.

Les ràtios són molt importants, no només perquè defineixen els recursos humans que implementaran les prestacions dels SBAS, sinó perquè representen una forma de valorar el territori. Aquesta idea és clau per a la nostra anàlisi. Si considerem que la feina de les professionals és valorada en un nombre d'hores de treball, i aquestes hores tenen un preu, és a dir, un salari, constitueixen una forma en la qual, indirectament, es defineix un valor monetari per a un territori delimitat. I diem "indirectament" perquè la ràtio pren com a variable el nombre d'habitants, però en el sentit que estem donant a la nostra anàlisi: la variable del nombre d'habitants és un *proxy* del territori perquè les persones usuàries i les seves problemàtiques socials i econòmiques seran ateses pels SBAS dins una comarca, no fora, i és en aquest punt on el component físic del territori pren una rellevància important.

La ràtio, com a tècnica administrativa de llegibilitat, és massa general, perquè fa una abstracció rudimentària d'un conjunt d'activitats humanes complexes, però, malgrat la complexitat, els diferents models de disseny de política pública ofereixen eines per mirar d'abordar la creixent complexitat de les problemàtiques socials de formes més sofisticades. El disseny de política pública és un enfocament que surt del marc metodològic i dels objectius de nostre treball. Cal dir, però, que la identificació de nuclis (*kernels*) o conjunts de nuclis (*cluster of kernels*) és un pas bàsic per abordar la complexitat (Dror, 2008) des de les polítiques públiques. En el cas de les ràtios professional/usuari, en realitat no reflecteixen una problemàtica nucli, o el moll del problema, per simplificar-ho, sinó que s'implementa una tècnica administrativa de llegibilitat per administrar recursos pressupostats. Aquesta valoració sorgeix de les mateixes entrevistes.

Una professional entrevistada ho va resumir de la següent forma: “[la distribució de] recursos hauria de plantejar-se en funció dels problemes reals, no del nombre d’habitants.” Basava la seva afirmació en el cas d’un conjunt de barris d’un municipi de la plana de Lleida on el nombre de ciutadans a l’atur des de fa anys ha causat complexitat i intersecció de problemàtiques socials, les quals considera un repte i un punt crític de la seva feina. Amb una ràtio baixa, en opinió de la professional, els SBAS no tenen els recursos suficients per fer treball de prevenció, a banda del treball de gestió d’ajudes econòmiques i de banc d’aliments que es fa. A part de les problemàtiques socials dels habitants, les quals són filtrades pel concepte ràtio professional/habitants, hi ha els factors físics dels territoris, els quals transformen el valor de la feina dels professionals i tenen un rol en la moderació o agreujament de les condicions de les persones usuàries.

Les intervencions professionals en una capital de comarca i d’una altra en un municipi fora de la capital de la comarca no representen els mateixos costos per als SBAS. El nivell de vulnerabilitat d’una persona usuària en un municipi en un procés de despoblament i amb una xarxa de transport públic pobra no és el mateix que el nivell de vulnerabilitat d’algú amb una problemàtica semblant en una capital de comarca. Si continuem afegint-hi factors físics, com ara els desplaçaments constants per part de les treballadores, amb les despeses de combustible i el desgast físic que comporta, el valor de les hores de treball social pròpiament dit ascendeix. Al cap i a la fi, la ràtio genèrica és la mateixa per a totes les comarques, però no totes tenen, per exemple, el mateix grau de dispersió de la població comarcal.

Aquestes diferències en el valor del treball de les professionals segons els trets dels territoris podrien conceptualitzar-se de forma semblant a la teoria clàssica de la renda (valor) de la terra. La producció d’1 kg de blat de moro en un terreny poc fèrtil i sense reg tindrà gairebé el mateix preu que 1 kg del mateix producte però en un tros fèrtil i amb reg. Les hores de feina i els inputs no seran els mateixos per a la producció de cadascun, però el mercat tendirà a igualar-ne el preu, és a dir, a abstrure les característiques del procés de producció. Per mitigar aquests efectes de la desigualtat territorial és important identificar nuclis, és a dir, problemàtiques que siguin factors d’estrès dels SBAS en un territori determinat, o trets físics del territori, com la manca de transport públic o la dispersió dels nuclis de població. Així doncs, fins a un cert punt els plans estratègics i els contractes programes donen entrada per fer la política pública de serveis socials més sensible a aquests factors.

El sumari de fitxes incloses en el contracte programa 2016-2019, vigent (amb addendes) durant el període en què vam recollir informació dels SBAS, inclou, a la fitxa 1 —que correspon als SBAS—, el fragment següent (és pertinent reproduir-lo perquè té relació amb algunes de les idees presentades sobre el funcionament formal dels serveis socials):

La ràtio anterior [3 TS i 2 ES x 15.000 hab.] deixa de tenir com a única referència el nombre d'habitants i s'amplia en funció del nombre de persones beneficiàries de la renda mínima d'inserció, el nombre d'expedients de risc en infants i adolescents, el nombre de sol·licituds de dependència i el nombre de plans individuals d'atenció signats d'acord amb la Llei de la dependència (LAPAD) de les ABSS.

En el cas dels ens supramunicipals, a més a més d'aquests indicadors, per a l'increment de la ràtio de treballadors socials i educadors socials també es tindrà en compte la dispersió territorial. Fins que es pacti un nou indicador que determini la necessitat d'un finançament superior al 66% per als serveis socials bàsics, es continuarà aplicant l'índex que fins ara es denominava índex de dispersió. (Generalitat, 2016: èmfasi nostre)

En resum, el model de contracte programa intenta afegir variables, com, per exemple, el nombre de sol·licituds de dependència, per afinar els criteris per a la definició de les ràtios. No obstant això, no queda clar, primer, si aquestes noves referències per a la redefinició de les ràtios són producte d'un procés d'identificació de nuclis o problemàtiques la gestió eficient de les quals pugui destravar els punts crítics de l'organització interna dels SBAS comarcals. El que és segur és que els ens locals han comunicat la necessitat de revisar les ràtios.

L'Informe del procés participatiu del Pla Estratègic de Serveis Socials 2020-2024 va recollir propostes dels actors involucrats als SBAS sobre aquest afer. Una de les taules participatives de la palanca 2 (vertebració i reorganització) es va concloure amb la següent proposta: "Revisar les ràtios dels serveis del sistema *i ponderar-los amb criteris qualitius*, tenint en compte les disponibilitats pressupostàries dels territoris, i evitar l'externalització de serveis, a fi de garantir un model públic, tant dels serveis primaris com dels secundaris" (DGdSS, 2020: 19, èmfasi nostre). Entenem, si es té en compte la informació de les entrevistes realitzades, que els criteris qualitius fan referència a les problemàtiques dels habitants atesos. És pertinent, doncs, fer un parèntesi per subratllar la segona part de la proposta, la que se centra a mirar d'aturar l'externalització dels serveis. Crida l'atenció que aquesta demanda s'hagi fet, i s'hagi inclòs, amb una proposta al voltant de les ràtios. Sembla que assenyalava una relació entre les limitacions d'un criteri quantitatiu massa ampli per a la definició de les ràtios i l'acció d'entitats privades que estiguin omplint els buits que en part generen les ràtios deficientes. Al·ludim a aquesta idea a manera de conjectura, atès que va més enllà dels objectius de la recerca, i la nostra anàlisi, per tant, no ens aporta elements per teixir una relació de causalitat entre ràtios i externalització als serveis socials.

En qualsevol cas, el Pla Estratègic 2020-2024 va incloure la proposta de revisar les ràtios. Va projectar "l'elaboració d'una estratègia de transformació dels serveis bàsics d'atenció social de manera consensuada amb el món local, les professionals i la ciu-

tadania, que contingués, entre d'altres, revisió de les ràtios de professionals, millores en la intervenció, organització i horaris d'atenció, diagnosi, planificació i condicions funcionals i de seguretat dels espais" (Generalitat, 2021: 211). Cal, però, tornar al fragment llarg del model de contracte programa citat a la pàgina precedent en què es fa al·lusió a un índex de dispersió. Si es tenen en compte les valoracions de les entrevistes, les quals descriurem més endavant, i com hem explicat a la secció teòrica, un índex de dispersió de la població aplicat en conjunt a criteris qualitatius podria afinar el disseny de les ràtios. Hem mirat de trobar, infructuosament, els detalls tècnics de l'anomenat "índex de dispersió". Una consulta amb l'Àrea d'Implantació Territorial de la Secretaria General del Departament de Drets Socials no va aportar tampoc resultats sobre com es va dissenyar aquest índex i com s'aplica a les ràtios.

A continuació, presentem algunes conclusions preliminars sobre el rol de les ràtios en l'organització dels SBAS a les comarques. Fins ara, sobre el funcionament formal dels serveis socials, hem explicat quin paper tenen la Cartera, el Pla Estratègic i les competències dels consells comarcals; la relació vertical del Govern i les comarques, i quin és el lloc de la Cartera, el Pla Estratègic i els contractes programa en aquesta relació. No obstant això, hem deixat de banda un altre component fonamental dels serveis socials: els municipis. Per tant, després de les conclusions preliminars sobre els temes esmentats, aprofundirem de manera resumida sobre els ajuntaments i el seu paper en l'entramat institucional dels serveis socials. Una vegada explicat aquest aspecte, entrarem en la presentació dels resultats de la nostra anàlisi.

L'èmfasi en les ràtios sorgeix de les entrevistes amb les professionals. Com es mostra a la secció següent, les professionals perceben que unes ràtios més ben dissenyades ajudarien, per exemple, a descarregar treball administratiu i temps de desplaçament en el cas de comarques amb població dispersa. Hem explicat que les ràtios es defineixen de forma centralitzada i que hi ha instruments de participació oberts pel Govern per al disseny del Pla Estratègic. Tot i així, les comarques reben del Govern les ràtios amb el contracte programa per començar a treballar i organitzar el seus recursos. És en aquest moment quan comencen a aplicar el seu coneixement del territori i la seva experiència laboral per adaptar els recursos que tenen a les condicions socials i geogràfiques de les seves comarques. Realitzen la seva feina en una relació molt propera amb una altra institució que és l'eix de l'estructura dels serveis socials: els ajuntaments.

L'article 62 de la Llei 12/2007, de serveis socials, estipula que el finançament dels SBAS depèn de l'Administració de la Generalitat i dels ajuntaments. L'aportació de la Generalitat no pot ser inferior al 66% del cost dels equips de serveis socials bàsics, dels programes i projectes, i dels serveis d'ajuda a domicili i de teleassistència que el Pla i la Cartera estableixen per a l'àmbit territorial de cada àrea bàsica de serveis socials. Cal aclarir que el contracte programa és signat amb ajuntaments de més de vint mil ha-

bitants o consells comarcals, segons la normativa. Les competències dels ajuntaments queden resumides a l'article 31 de la Llei 12/2007, les quals, però, queden reservades per als municipis de més de vint mil habitants. Aquesta dada és força important en l'àmbit territorial. Com mostren Boldú Alfonso et al. (2020), gairebé el 80% dels 947 municipis catalans tenen menys de 5.000 habitants. Els autors plantegen algunes de les limitacions, com ara poca capacitat d'innovació, baix nivell de professionalització, control social i potencialitats: "La proximitat, així com la identitat, la capacitat de reacció i la capacitat d'articulació" (Boldú Alfonso et al., 2020: 27). A la nostra recerca mostrem que en alguns contextos específics la línia divisòria entre els SBAS comarcals i els municipis, malgrat la separació de competències, és tènue a causa de la proximitat en el marc d'una escala social local en la qual els SBAS comarcals estan molt imbricats. A més, a la potencialitat de la "identitat local" assenyalada pels autors, s'hi afegiria l'adjectiu *rural*.

Capítol 5. Funcionament pràctic dels serveis socials a les comarques de Lleida

L'únic treball sobre l'organització interna dels SBAS de les comarques de Lleida és el de Pelegrí (2021), en què mostra desfasaments en les ràtios i les hores del SAD, els quals depenen del nombre d'habitants. Veu, per exemple, que hi ha algunes comarques de muntanya que no assoleixen la ràtio definida per la normativa i d'altres que la tenen per sobre segons el nombre d'habitants. Després de la seva anàlisi de la relació entre les ràtios, la densitat de població i el nombre d'habitants, conclou que en general les comarques del Prepirineu i el Pirineu “en surten afavorides a causa —suposadament— de la menor concentració poblacional en el territori i de la necessitat de donar cobertura a poblacions més petites i, per tant, d'accés més difícil” (Pelegrí, 2021: 174). També assenyala alguns punts sobre els quals aprofundirem tot seguit, com ara el fet que “els professionals no sempre s'ajusten a la distribució establerta entre professionals treballadors socials i educadors socials, la qual cosa s'explica, suposadament, per *les necessitats de cada territori en un moment determinat* i, per tant, es deixa en mans del respectiu consell comarcal decidir si convé més una figura o una altra” (Pelegrí, 2021: 174: èmfasi nostre). La nostra anàlisi confirma, en termes generals, les conclusions de l'autor, però amb alguns matisos importants. Aquesta secció comença amb una caracterització sociodemogràfica interna de la província per explicar el context en què “es troben” les tècniques administratives de llegibilitat un cop “són” *in situ*, particularment les ràtios.

5.1 Context sociodemogràfic del funcionament dels SBAS a les comarques de Lleida

Com hem justificat al marc teòric i a la metodologia, cal anar més enllà de la variable del nombre d'habitants per analitzar les cobertures dels SBAS al territori lleidatà, motiu pel qual utilitzem algunes variables que ens apropin més a les necessitats de cada territori.

Abans de començar a estudiar les dades de la taula 3, cal aclarir alguns detalls. El nombre de professionals s'ha obtingut del contracte programa 2016-2019. Aquesta font ha permès distingir les treballadores socials i les educadores socials de la figura de coordinadors (altres). Com mostren els plans estratègics i les entrevistes als professionals, hi ha una tendència a reconèixer formalment la figura de la persona coordinadora, la qual cosa aniria canviant de mica en mica la flexibilitat de les funcions dels

professionals dins els SBAS. D'altra banda, aquesta especialització té conseqüències en la dinàmica quotidiana de les professionals. La figura del responsable no implica, lògicament, desplaçaments arreu del territori comarcal per fer intervencions directes amb les persones usuàries. A més, afegim dades sobre la mitjana del percentatge de població que viu en nuclis considerats disseminats (mitjana % disseminats), segons la classificació que fa el Centro Nacional de Información Geográfica en el seu projecte *Información geográfica de referencia de poblaciones de España*. Aquesta font pren la categoria de nucli de població disseminat del Nomenclàtor de l'Institut Nacional d'Estadística, el qual defineix un nucli disseminat com "una entitat de menys de deu edificacions que formin carrers, places i altres vies urbanes" (IGN, 2019).

TAULA 3. PROFESSIONALS, DISPERSIÓ I PERSONES USUÀRIES ATESES ALS SBAS COMARCALS DE LLEIDA*

Comarca	TS	ES	Altres	Total	Hores SAD_social	Mitjana % disseminats	% persones usuàries SBAS/ població comarcal
Alta Ribagorça	1	1	1	3	3.723	3	19
Alt Urgell	4,5	3	1	8,5	9.483	18	7
Val d'Aran	3	2	1	6		1	11
Garrigues	5	2	1	8	2.534	5	14
Noguera	9	4,5	1	14,5	9.826	12	24
Pallars Jussà	3	2	2	7	10.385	22	13
Pallars Sobirà	2	1,5	1	4,5	5.616	9	13
Pla d'Urgell	7	5	1	13	9.297	3	40
Segarra	5	2,5	1	8,5	3.778	12	17
Segrià	14	8	2	24	10.674	6	16
Solsonès	3	2	1	6	18.863	65	19
Urgell	7,5	5	1	13,5	4.268	3	6

* TS = Treballadora social, ES = Educadora social, Prom%Disp. = Mitjana del percentatge de població dispersa, %usuaris/població = percentatge de la població total de la comarca que han estat persones usuàries dels SBAS.

Fonts: RUDEL 2021, IGR-PO i DTASF.

Considerem que aquesta variable dona un referent territorial una mica més proper al context en què es despleguen els SBAS en comparació amb la densitat de població, per exemple. Ara bé, són força notables les diferències de població i les dinàmiques demogràfiques entre les comarques. Com hem dit a la introducció, de les dotze comarques de Ponent, una (Segrià) té una taxa de creixement demogràfic interanual durant els tres períodes (2000-2010; 2010-2015; 2015-2020), cinc (Solsonès, Segarra, Urgell, Noguera i Val d'Aran) tenen una taxa de creixement durant dos períodes, i sis

(Garrigues, Pla d'Urgell, Pallars Jussà, Alt Urgell, Pallars Sobirà i Alta Ribagorça) mostren taxes de decreixement durant dos períodes. Així doncs, en lloc de considerar el nombre d'habitants en nuclis disseminats, hem calculat la mitjana del percentatge per mirar de ponderar una mica les diferències en el nombre d'habitants. Finalment, hem d'advertir dues coses: primera, que la categoria de nuclis disseminats no implica necessàriament allunyament físic d'un nucli de població més gran, sinó que simplement reflecteix un conjunt de trets de l'assentament de població, tot i així, si es tenen en compte la complexa topografia de la província de Lleida i els processos de despoblament d'algunes comarques, veiem que és una variable que permet fer una aproximació més detallada de les condicions físiques i socials en què es despleguen els serveis socials, i que altres treballs, com, per exemple, el d'Aldomà (2022: 17-18) consideren la categoria disseminat com a sinònim de dispersió; i segona, que les dades de població en nuclis disseminats són del 2019, com les dels contractes programa. Les dades del RUDEL,⁸ d'altra banda, són del 2021.

La taula 3 mostra que les comarques amb la mitjana del percentatge de població en nuclis disseminats més alta són el Solsonès (65%), el Pallars Jussà (22%), l'Alt Urgell (18%), la Noguera (12%) i la Segarra (12%). D'altra banda, les comarques que van fer més hores de SAD social l'any 2019 són el Solsonès (18.863), el Segrià (10.674), el Pallars Jussà (10.385), la Noguera (9.826) i l'Alt Urgell (9.483). Crida l'atenció la comparació entre el Solsonès i el Segrià: el 2019 el Solsonès tenia una població de 13.600 habitants i el Segrià (excloent-ne la ciutat de Lleida), de 71.529. La primera, no obstant això, proveeix més de 8.000 hores més que la segona. A més, les diferències en nombre de professionals són prominents: als SBAS del Solsonès treballen amb 6 professionals, mentre que als del Segrià n'hi ha 23. Aquestes comparacions mostren la influència dels elements físics en la provisió dels SBAS.

En aquest sentit, tenim, d'una banda, la comarca més poblada de la província, el Segrià, amb una densitat de població més àmplia, però relativament més ben comunicada, i, de l'altra, el Solsonès, que és la que té més població en nuclis disseminats i una xarxa de comunicacions precària en comparació amb el Segrià. Una professional de la comarca del Solsonès així ho descriu:

A les zones rurals costa molt més accedir als serveis [...] Aquí, a Solsona, és on es concentra el nucli dels serveis, i és molt més fàcil d'accedir-hi perquè tot queda aquí; en

8. El DTASF recull anualment dades dels ens locals gestors d'àrees bàsiques de serveis socials. Aquesta informació s'utilitza per dissenyar el contracte programa i per alimentar altres bases de dades. El sistema amb què es gestionen les dades s'anomena Registre Unificat de Recollida de Dades dels Ens Locals (RUDEL).

canvi, a les zones rurals hi ha masies disseminades, amb camins difícils d'accedir [...], i allí la població és molt més envellida i no hi ha tanta migració. Aquí [a Solsona] pot haver-hi més de tot, a comarca, també..., però bé, el que és majoritari i crida més l'atenció són l'envelliment i la dependència." (ETS)

Les dades del RUDEL confirmen que un dels punts crítics de les intervencions dels serveis socials al Solsonès és l'atenció a domicili a la gent gran. L'any 2021 es va donar atenció a domicili a 121 persones grans i al Segrià, a 124. Aquesta comparació no suggereix que al Segrià es prioritzen altres problemàtiques per sobre de l'envelliment, sinó que la geografia de les comarques té uns efectes potenciadors en el cas de la dependència i l'envelliment, i en el context geogràfic del Solsonès aquest efecte potenciador requereix d'una resposta dels serveis socials en consonància.

De fet, si observem les dades del percentatge de persones usuàries ateses, veiem que la majoria de les comarques del Pirineu i el Prepirineu no mostren diferències clares. L'Alta Ribagorça, com el Solsonès, atén el 19% dels habitants de les respectives comarques. El Segrià i les Garrigues mostren percentatges més baixos, el 16% i el 14%. En aquest punt, doncs, cal reprendre una de les idees presentades a l'apartat previ. Aquestes comparacions assenyalen que, ateses les condicions físiques, algunes de les problemàtiques en diverses comarques prepirinenques — la Noguera, el Solsonès i l'Alta Ribagorça— augmenten el cost del treball dels serveis socials. Malgrat les deficiències del disseny de les ràtios explicades conceptualment en seccions prèvies, els contractes programa i les hores del SAD social sembla que són sensibles a les diferències físiques que influeixen en les persones usuàries i les professionals dels serveis socials.

Hem calculat dos coeficients de correlació: un entre les hores del SAD i el percentatge d'habitants en nuclis disseminats i un altre entre el nombre de professionals i el percentatge d'habitants en nuclis disseminats. Aquests coeficients pretenen captar, en el primer cas, si el nombre d'hores és congruent amb la dispersió de la població, i en el segon, intenta trobar si hi ha una bona proporció entre professionals i habitants en nuclis disseminats.

1. Coeficient de correlació entre hores de SAD social i % d'habitants en nuclis disseminats: **0,82**.

2. Coeficient de correlació entre # de professionals i % d'habitants en nuclis disseminats: **-0,23**.

Aquestes dades podrien suggerir, en el cas de les comarques abans esmentades, un factor crític del funcionament dels serveis socials, i indiquen que les hores són adequades amb el nombre d'usuaris en nuclis disseminats, però no passa el mateix amb

el nombre de professionals. Hi ha comarques on aquests factors no semblen rellevants i on no cal fer comparacions per trobar-hi elements crítics. El cas més clar és el del Pla d'Urgell, on les dades del RUDEL mostren que l'any 2021 els SBAS van atendre el 40% de la població de la comarca, una dada força destacada. La següent comarca amb el percentatge més alt de població atesa pels SBAS del total és la Noguera, amb el 24%. Les professionals de la comarca identifiquen problemàtiques socials que s'han agreujat, com, per exemple, salut mental o manca d'habitatge. La distribució de casos a la comarca, però, té una tendència urbana. Així, Mollerussa rep un nombre creixent de població, la qual cosa ha fet augmentar la demanda d'habitatge. A més, segons dades del RUDEL, el Pla d'Urgell és la tercera comarca amb el nombre més alt de persones usuàries que han rebut prestacions d'urgència social (309), després de les Garrigues (355) i del Segria (810). Fins ara hem descrit casos en els quals les condicions físiques condicionen en gran manera la provisió de serveis socials, i són les condicions socials, més que les físiques, les que imposen reptes als sistemes dels SBAS. Queda a l'aire la pregunta com s'organitzen internament per afrontar aquests reptes. Tot seguit abordarem aquest tema.

5.2 Els sectors interns en l'organització dels SBAS a les comarques

El contracte programa estableix els recursos amb els quals treballen els serveis socials comarcals, i és competència dels ens locals organitzar-los per donar cobertura al territori. Així, amb la diversitat de situacions demogràfiques, socials i geogràfiques introduïdes abans podem aventurar que el tipus d'organització interna dels SBAS presenta diferències segons les comarques. Per explicar-ho, es va dividir l'estructura en dos components: un d'estàtic i un de mòbil. El primer representa els límits que els SBAS de comarques organitzen per definir zones de treball, normalment grups de municipis o municipis individuals dins una àrea bàsica de serveis socials (a partir d'ara, ABSS), en què el mot *estàtic* no vol dir que no es puguin reorganitzar, però sí que són elements passius del treball de les professionals, el que elles anomenen normalment "sectors", i el segon són els recursos humans: les treballadores i educadores socials que donen cobertura a les entitats territorials internes.

Es parla de component mòbil abans de res perquè lògicament cal desplaçar-se als municipis, atès que tenen dret a la cobertura dels serveis socials i que, en part, els financen, però també perquè un equip, normalment una treballadora social i una educadora, pot rellevar-se, si les condicions ho permeten. En moltes comarques els grups de treballadores i educadores socials que atenen una entitat territorial dins una ABSS s'anomenen "equips territorials", però aquest terme no s'utilitza en la normativa. De fet, hi ha una tendència per part de la coordinació dels SBAS a assegurar la mobilitat dels equips territorials en diferents sectors a les zones de treball.

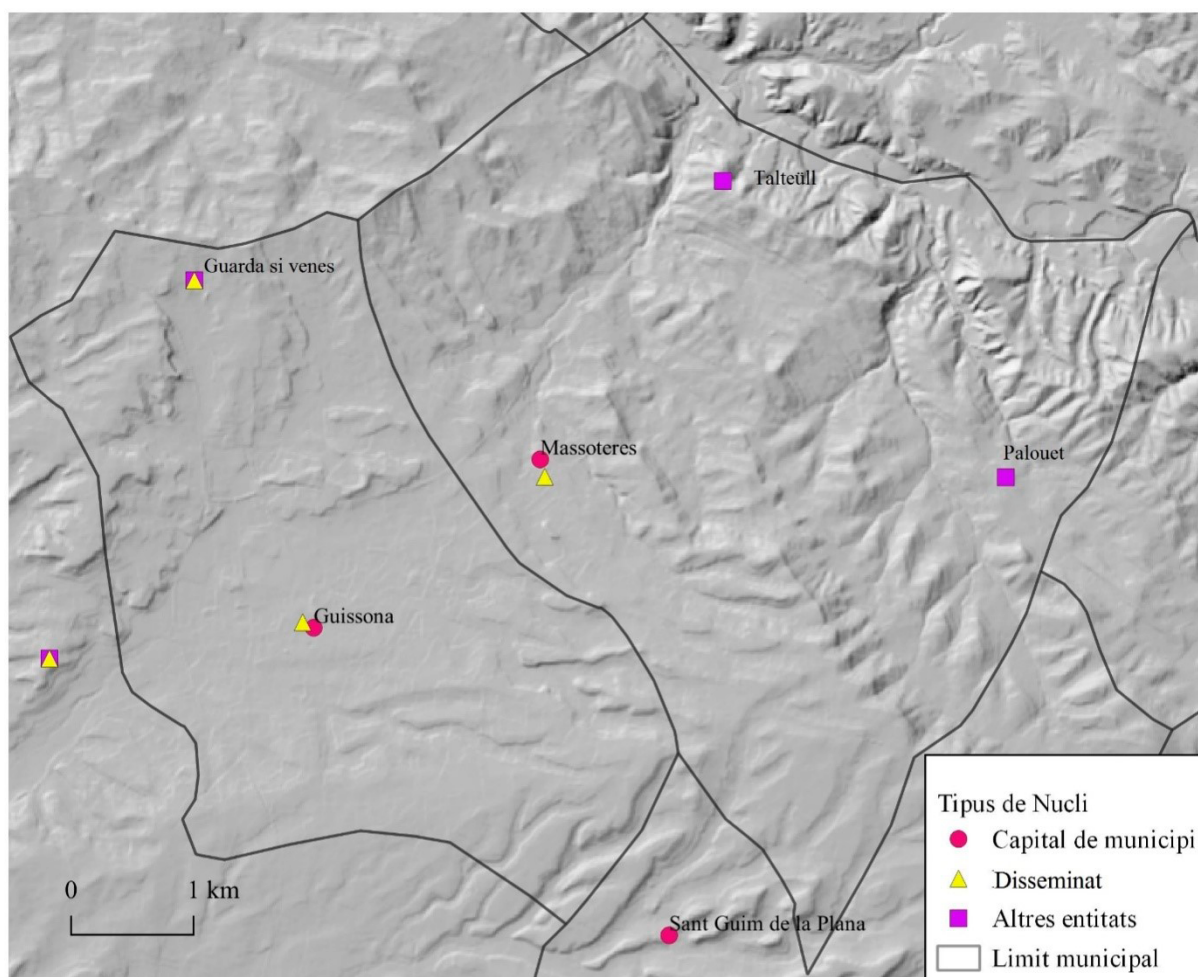
En conjunt, el component estàtic i el mòbil del sistema de SBAS són una expressió del coneixement pràctic del territori i de la realitat social per part dels SBAS. Hem mirat de representar aquesta forma de coneixement aplicat als mapes inclosos a l'annex, a banda de l'organització territorial interna dels SBAS, i el percentatge de població que viu en nuclis disseminats a cada municipi, cosa que ens ha permès tenir un referent gràfic del grau diferenciat d'influència del component estrictament territorial al desplegament dels recursos dels SBAS. Abans d'analitzar-los amb més detalls, val la pena fer una nota metodològica per interpretar les dades correctament.

Com hem dit abans, la definició del Nomenclàtor de l'INE defineix un nucli de població com un conjunt mínim de deu edificacions formades per carrers, places i altres vies urbanes, i tots els nuclis o habitatges que quedin exclosos per la definició anterior es consideren disseminats. Els mapes de l'annex mostren els "nuclis disseminats" en triangles grocs, en què molts se sobreposen en "altres nuclis" (quadrats liles) o fins i tot en "capitals de municipi" (cercles rosa), però són dos nuclis diferents que pertanyen a la mateixa entitat de població. El mapa 1 mostra més detalladament el que l'escala dels mapes de l'annex fa de manera general, i comprèn dos municipis: Guissona i Massoteres. La capital d'aquests dos termes (cercles de color rosa) té, l'any 2020, segons el Nomenclàtor, 7.233 i 161 habitants, respectivament. L'entitat de població de Guissona inclou, a més del nucli que constitueix l'entitat de la capital de municipi, un de disseminat (triangle groc) de 14 habitants. Dins del mateix municipi hi ha, a més, una altra entitat de població, Guarda-si-venes, que inclou una entitat de població (quadrat lila) de 41 habitants i un nucli disseminat (triangle groc) de 3 habitants. De manera similar, l'entitat de població de Massoteres té, a més del nucli que representa la seva capital municipal (cercle rosa), un nucli disseminat (triangle groc) del mateix nom i de 20 habitants. A més, inclou dues entitats de població (Palouet i Talteüll), sense nuclis disseminats.

En resum, el fet que dos tipus de nuclis se sobreposin indica que aquesta entitat de població n'inclou almenys dos. Cal recordar que el Nomenclàtor s'actualitza amb les dades d'empadronament proporcionades, per normativa, pels ajuntaments de tot l'Estat. Més enllà de la metodologia, si observem aquesta tendència relativa a l'augment de nuclis disseminats comparant les comarques, hi observem matisos interessants. Hi ha zones, sobretot pel que fa al Segrià, on alguns nuclis urbans s'expandeixen, com ara Alcarràs o Aitona, i on els nuclis disseminats formen part d'aquest procés urbànic. Un altre exemple seria Guissona, a la Segarra. En altres zones, com al Solsonès, la dispersió respon a un patró d'assentament històric vinculat al model rural de les masies. Com veurem més endavant en aquest capítol, el fet que hi hagi nuclis disseminats en municipis, els nuclis urbans dels quals creixen a causa de la seva conversió en pols econòmics, com, per exemple, Alcarràs, Aitona o Guissona, no implica necessàriament una millora de la connectivitat entre nuclis de població i, per tant, una

atenuació d'alguns dels problemes socials associats a la manca de mitjans de transport. Finalment, cal aclarir que els mapes mostren sectors sobre la base de les treballadores socials que els atenen. El treball de les educadores socials es distribueix dins d'aquests sectors, però n'abasta més atès el menor nombre d'educadores en comparació amb les treballadores socials.

MAPA 1. EXEMPLE DE JERARQUIA DE NUCLIS DE POBLACIÓ SEGONS EL NOMENCLÀTOR (INE-IGC)

5.3 Formes d'adaptació dels SBAS a la disseminació de la població

Amb aquesta secció comença pròpiament l'anàlisi de les formes d'organització dels SBAS al territori representades gràficament als mapes. Observem una varietat considerable en les formes com els consells comarcals organitzen els seus equips territorials per donar atenció a les persones usuàries. Un dels aspectes que crida més l'atenció és com aborden la dispersió de la població (representada en els mapes amb el % de població disseminada). La comarca amb el percentatge de població disseminada més elevat és el Solsonès, i és tan alt que ha fet que les permanències periòdiques a tots els municipis sigui inviable. Actualment, un equip dels SBAS fa permanències un dia

a la setmana a Sant Llorenç de Morunys, on s'até les persones usuàries de Guixers i la Coma. Això respon també a la dinàmica de mobilitat de la població de la comarca del Solsonès, la qual no depèn dels SBAS, lògicament. Així ho explica el personal dels SBAS de la comarca:

No es fan permanències perquè són municipis petits molt disseminats, sense serveis, i tenen com a referència Solsona per venir al metge, anar a comprar..., i és per això que s'anomena la comarca de les mil masies. Ens havíem trobat de fer permanència, per exemple, a Odèn, i la gent no hi anava i continuaven venint a Solsona, al Consell, perquè els anava millor perquè aprofitaven el dia per comprar. Cal tenir en compte que aquest municipis són molt extensos de territori i amb nuclis molt petits, o sense nucli, i per als mateixos habitants del municipi anar al seu ajuntament també els comporta un desplaçament extraordinari o els queda lluny. (ER)

La cita textual descriu la geografia de la comarca i posa èmfasi en el caràcter disseminat dels nuclis i en el component històric abans esmentat, és a dir, el model d'assentament poblacional basat en les masies i que predomina a la província de Lleida, principalment al Solsonès, i també el coneixement del territori, particularment la dinàmica de mobilitat dins de la comarca, a la qual s'han adaptat, en aquest cas, els sectors dels SBAS.

Aquest patró de població disseminada imposa problemes importants a les persones usuàries dels SBAS, les quals expressen que el factor geogràfic de la dispersió, unida a la falta greu de transport, és una de les causes que dificulta la superació de la situació de vulnerabilitat. Així s'expressava una usuària dels SBAS que va viure, al començament de la seva estada a la comarca, en un dels nuclis disseminats i posteriorment va canviar de residència per anar a la capital de comarca:

Quant a la part de suport administratiu, aquí [a la capital de comarca] he tingut més suport perquè tot està més a mà. Quant a treball, tot i que allí, al poble [disseminat], era suplent, durant el temps que vaig ser-hi mai em va faltar feina, amb un horari de 8 hores. Tot i que era un horari partit [...] Però al poble [disseminat] hi ha un problema, no hi ha transport públic, a cap hora ni cap dia, només l'autobús del col·legi, i si no surts o entres al poble en l'horari escolar, ni pots entrar ni pots sortir. O amb cotxe. Jo, de fet, vaig haver d'anar al meu país [a Sud-amèrica] per treure'm el permís, perquè aquí és molt car. Vaig aprofitar una baixada de preus dels vols i em vaig treure el carnet allà. Aquí vaig pagar la validació oficial del carnet. (US)

La cita expressa la influència de les condicions físiques del territori en la vida quotidiana de les persones usuàries. La desigualtat territorial dins de les mateixes comarques respecte a l'accés a serveis, com ara el Servei d'Ocupació de Catalunya (SOC), fa que

la distància els sigui un factor agreujant de problemes econòmics. El cas del Solsonès és molt clar, si es tenen en compte les dades de nuclis disseminats, però hi ha casos de comarques en què, tot i haver-hi una xarxa de transport públic relativament més ben desenvolupada, la comunicació entre nuclis de població petits i mitjans és molt pobre, i la capital de comarca funciona com un pol d'atracció en les dinàmiques de mobilitat de la població local. El que mostren els mapes de l'annex és que algunes comarques adapten l'organització dels equips dels SBAS a aquestes dinàmiques. Al Segrià, per exemple, aquesta estructura centre-perifèria i la falta de comunicació entre municipis petits-mitjans marca també les actuacions i l'organització dels mateixos serveis. El factor potenciador de l'estructura centre-perifèria és la ciutat de Lleida. El personal dels SBAS d'aquesta comarca així ho explica:

És molt difícil muntar un servei [de menjador, per exemple] per a 37 municipis. Quan muntés un servei [al Segrià], hauries de fer-ho per a 15 o per a 10... o centralitzat a Lleida ciutat, que ja no és competència nostra. En altres comarques de Catalunya, la capital de comarca està dins de competències del Consell Comarcal, aquí és diferent, i és un inconvenient. Perquè a Mollerussa, a un servei de menjador t'hi aniran totes les persones que sempre van cap a Mollerussa, Miralcamp, Fondarella i Golmés, tota aquesta gent *sempre* va cap a Mollerussa. Aquí la gent dels voltants *sempre* ve a Lleida, però nosaltres no podem tenir serveis a Lleida perquè és de la Paeria. I dius..., 'posarem un servei a Alcarràs'. Quin sentit té?! La gent no hi anirà, a Alcarràs, hi aniran potser la gent de Torres [de Segre] o de Soses. Però, i la gent de Maials? O els d'Alguaire? No hi aniran! És que no poden anar a Alcarràs, si no tenen cotxe! Perquè el transport públic no funciona. El transport públic [al Segrià] sempre és poble-Lleida i Lleida-poble, però entre pobles, tens Gimènells, que és a 4 km d'Almacelles, però si volen anar a Almacelles han de baixar a Lleida, esperar que surti l'altre autobús, i tenen unes hores de desplaçament per fer 4 quilòmetres. (ER)

Veiem com la capital de província, que és dins de la comarca del Segrià, fa l'efecte de potenciar el resultat centrípet de les capitals de comarca fora del Segrià. Aquesta dinàmica, en general, està fortament influenciada per l'oferta i l'organització del transport públic a la província. La manca de serveis, en aquest cas de transport públic, no té implicacions només posant pressió al sistema de serveis socials o agreujant la situació econòmica i social de les persones usuàries dels SBAS, sinó també efectes estructurals en l'àmbit demogràfic que després reverteixen novament en els SBAS. La falta de mobilitat als pobles mitjans i petits té influència en la migració de la població local cap a pols d'atracció laboral, i això, al seu torn, repercuteix en la separació en l'espai de les relacions familiars, una situació que agreuja en alguns contextos la vulnerabilitat durant l'envelliment.

5.4 Relació entre la disseminació de la població i la dependència

L'envelliment i la dependència són aspectes socials dels quals es fan càrrec les àrees de serveis socials de totes les comarques de Lleida. L'augment de tasques més especialitzades i professionalitzades per part dels SBAS s'associa amb la implementació de la LAPAD. La taula 4 mostra el percentatge d'habitants comarcals a la província de Lleida i el nombre de persones de 65 a 84 anys i de 85 anys o més que van rebre el SAD el 2021, i veiem que el nombre de persones usuàries ateses és més o menys proporcional al nombre d'habitants.

TAULA 4. % DEL TOTAL DE LA POBLACIÓ DE LA PROVÍNCIA I NOMBRE D'USUARIS DEL SAD SEGONS DOS GRUPS D'EDAT

Comarca	% Població província	Usuaris de 65-84 anys	Usuaris de 85 anys o +
Alt Urgell	7	83	158
Alta Ribagorça	1	19	42
Garrigues	6	100	253
Noguera	13	16	24
Pallars Jussà	4	29	122
Pallars Sobirà	2	15	42
Pla d'Urgell	12	112	189
Segarra	8	35	82
Segrià	24	338	460
Solsonès	5	114	99
Urgell	13	16	41
Val d'Aran	4	34	51

Tot i així, cal tornar al nostre argument sobre la valoració del territori considerant no només el nombre d'habitants i la conseqüent magnitud de treball social, sinó també factors com la disseminació de la població o la mobilitat, els quals, com hem plantejat, alteren aquesta valoració en termes materials i simbòlics. I així ho planteja una professional d'una comarca de la plana de Lleida:

S'ha perdut la cohesió amb l'envelliment. Abans sí que eren pobles, quan hi havia més població, hi havia més cohesió, perquè s'ajudaven. I amb la Covid ho vam veure..., que amb l'envelliment s'està perdent la segona generació que donava suport. S'ha perdut la comunitat, sí que encara n'hi ha, però el problema és que s'ha perdut qui t'ofereixi ajuda. El problema és l'envelliment, no la comunitat. A vegades et trobes que molts necessiten algú que els cuidi. I no els trobes, perquè no hi ha gent jove. I la gent jove que resideix al poblet, pel que sigui, l'utilitza [el poble] com a poble dormitori, tenen cotxe, treballen cada dia a Lleida. Aquesta població que hi havia abans, sobretot dones que

donaven suport als vells del poble, s'han fet grans. La gent més jove ha marxat perquè no hi ha serveis. I si no tenen cotxe, perquè són molt joves, se'n van a una ciutat gran, perquè allí no el necessiten per desplaçar-se. (EES)

Les entrevistes mostren que al Segrià la ruralitat té com a particularitat una transformació de les estructures familiars que s'organitzaven al voltant del treball i la cultura agrícoles. Avui dia, el sector primari continua tenint un rol fonamental en l'economia de la comarca, però les relacions de treball i parentiu s'han transformat ràpidament. Això succeeix a la zona que els treballadors dels SBAS del Segrià anomenen "la corona de Lleida", és a dir, els pobles perifèrics de la ciutat, com, per exemple, Alcarràs, Alpicat, Torre-serona, Alcoletge o Albatàrrec. Paradoxalment, en una de les entrevistes fetes a la comarca del Segrià, una dona de més de 80 anys que viu en un d'aquests pobles de "la corona de Lleida" expressa que el seu envelliment hauria estat millor a Barcelona, on va viure durant molts anys en un edifici amb una xarxa de veïns molt forta. Al poble no té cap més familiar que alguns nebots, que són llunyans, és usuària del servei d'ajuda a domicili i complementa aquest suport amb les cures recíproques que fa amb la seva germana, que també és una dona gran amb un grau de dependència:

Aquí [al poble], cadascú es tanca en les seves coses. Aquí [al poble] diuen: el poble està molt bé, però estava millor a Barcelona, tota la meva escala a Barcelona, i la casa del costat, tots érem amics. Allí, tota l'escala. Tots em respectaven i em deien: 'T'acompanyem on necessitis.' Aquí [al poble] no hi ha ningú. És un desert! Abans vaig viure cinc anys en aquesta casa, parlàvem amb els veïns, ens coneixíem. [Ara] les cases dels voltants estan buides, només n'hi ha una on viu una família de fora i ens diem 'hola' i 'adéu'. Els fills de les meves amigues, que són més joves, quan em veuen al carrer em saluden i res més. Aquí nosaltres només sortim a comprar al supermercat i al forn de pa, i al caixer del banc [...] El que ha passat és que la gent ha prosperat, tenen cotxe, tenen mòbil, tenen televisió, tenen les cases guapes, tenen granges, van a comprar... això abans era diferent. (US)

La situació d'aïllament de la població envellida al poble del Segrià descrita per aquesta usuària, amb un creixement demogràfic important, és representativa dels canvis en els àmbits del parentiu i l'economia regionals. Crida l'atenció també l'associació del sentit de comunitat amb la xarxa de veïns, tot un patró a les comarques, la qual cosa vol dir que, lògicament, el creixement demogràfic no sempre està vinculat al reforçament del teixit social. Aquesta obvietat té, no obstant això, matisos i complexitats quan es tracta del desplegament dels serveis socials i les escales dels nuclis de població als quals atenen. La literatura i les polítiques emfatitzen l'aspecte demogràfic del despoblament, però els exemples tractats mostren que el problema demogràfic té altres components, com la geografia dels transports. La distància, en aquest sentit, s'hi veu també incrustada socialment, i no és només una categoria física. Així, per exemple, com hem vist,

la distància, malgrat la proximitat física, es pot crear entre dos pobles pròxims però que no estan comunicats. El fet que l'entrevistat professional hagi esmentat Alcarràs no és casualitat, perquè és un dels municipis el creixement demogràfic del qual podria fer que en un futur pròxim adquirís competències en la provisió de serveis socials, però el vincle estret amb Lleida ciutat en qüestions de mobilitat imposaria reptes importants per al planejament i la provisió de serveis socials.

Sense un abordatge d'aspectes de mobilitat i serveis que arrelin a la població en els nuclis, els serveis socials estan limitats per tractar aspectes com la condició de dependència durant l'envelliment. Als llocs on les xarxes de suport familiar encara existeixen, ho fan de manera precària, i les famílies i els serveis socials es complementen, però amb un conjunt de necessitats de totes dues parts que dificulten el treball de cures. En aquest sentit, als pobles del Pirineu, el canvi agrari i la falta de transport també impliquen reptes per a les famílies amb persones grans envellides i dependents, i per als serveis socials. Un parell de dones de famílies pageses del Pirineu arrelades a la regió que es van haver de fer càrrec dels seus pares, grans i amb malalties cròniques, van explicar les dificultats amb què es van trobar, com ara el fet que l'organització interna de les àrees bàsiques de salut allunyi els serveis i els procediments administratius. Així, comencen explicant les limitacions per obtenir una valoració del metge especialista de la malaltia d'un dels pares, tan necessària per fer la valoració del grau de dependència:

Primer li expliquem al metge del CAP, d'aquí, trasllada el cas a la treballadora social. Abans de la Covid pujava un geriatre aquí al poble una vegada al mes o cada 15 dies. Quan va sorgir la Covid, el geriatre va deixar de venir. Des del CAP van haver d'*apretar* perquè se li donés [al meu familiar] assistència del geriatre, però no va haver-hi resposta a Lleida. I aleshores al CAP van haver de moure cel i terra perquè la malaltia avançava tan ràpid que necessitàvem una valoració i un diagnòstic [...] Vam tenir un bon acompanyament dels SBAS, però tot i així costa. Tot el que depèn de Lleida... que vinguin... que pugin. Vam tenir sort amb el metge del CAP, perquè van *apretar*. Però al lloc on som, que pugui un geriatre cada 15 dies... No m'ho puc creure! Bàsicament per l'envelliment que tenim! Els serveis que dona el consell comarcal, per més bé que ho intenti la gent que hi ha al capdavant, són de molt pocs recursos. Això, en un Barcelona, on hi ha un munt de gent, val..., però aquí la majoria de gent que hi ha és gent gran. I nosaltres dos, som germanes, i sort que vivim aquí les dues. O sigui..., el fet de dir que prenc la decisió de muntar-me la vida aquí..., però..., jo recordo la meva escala, durant la Covid, hi havia molta gent gran, jo passava cada dia per veure si necessitaven alguna cosa, perquè els familiars no hi eren, alguns perquè no en tenien o perquè vivien fora. I en gairebé totes les escales, aquí hi ha més gent gran que no pas canalla. Jo ja ho veia, però fins que no utilitzem els serveis [socials] no ens adonem que de veritat el Pallars té una població molt envellida i la gent que treballa en serveis socials tenen molt pocs recursos. (US)

Aquesta cita mostra els efectes del desfasament entre tècniques administratives de llegibilitat, és a dir, les classificacions, les regionalitzacions, els mapes, els criteris de prelatió o la selecció que implementen les administracions per gestionar recursos i una població objectiu. En aquest cas, mostra el desfasament entre una àrea bàsica de serveis socials i una àrea bàsica de salut. Diverses comarques estan bastant fragmentades, això és, dividides en dues àrees bàsiques de salut o més, com al Pallars Jussà, l'Alt Urgell, la Noguera, el Segrià, la Segarra i l'Urgell, i, tot i això, i unit al desfasament de límits administratius entre les àrees, hi ha la infraestructura dins d'aquestes àrees. En definitiva, es mostra la intersecció de tres components: el canvi demogràfic que ha provocat que la parella de germanes entrevistades sigui una excepció, perquè, com mostra la cita, van prendre la decisió de no marxar del poble malgrat la tendència de la seva generació a migrar, el desfasament de tècniques administratives de llegibilitat i la relativa precarietat quant a oferta de serveis, com en el cas de la regió pallaresa.

5.5 Desfasament de les ABSS amb les àrees d'altres serveis i la seva relació amb la càrrega de treball administratiu

Cal posar en relleu el desfasament de les àrees de diferents serveis perquè genera desigualtat territorial, no només entre ciutats grans i pobles rurals, sinó també entre comarques. Així, a les del Pirineu, per exemple, les professionals esmenten aquest problema a l'hora d'explicar els buits que de vegades han d'omplir parlant de suport a les persones usuàries i que molts cops van més enllà de les intervencions i les metodologies formals:

De recursos nostres com a serveis socials per tractar temes de vulnerabilitat, tenim les ajudes d'urgència. Són ajudes puntuals. Podem orientar per a rendes garantides, ingrés mínim vital, fem també aquesta orientació, acompanyament i suport perquè els usuaris puguin accedir a aquestes prestacions. Perquè hem de tenir en compte que a la comarca no tenim SEPE [Servei Públic d'Ocupació Estatal], ni SOC [Oficines de Treball] ni una oficina de l'INSST [Institut Nacional de Seguretat i Salut en el Treball], la més pròxima és a Tremp, a 50 minuts amb cotxe, passant un port de muntanya. Imagina't la gent que no té vehicle. Tampoc no tenim oficina de drets socials [Oficina d'Afers Socials i Famílies]. És a Tremp. De vegades aquest suport el necessiten, l'orientació sobre temes que no tramitem des d'aquí. (ETS)

Explicacions com l'anterior són comunes a les comarques, sobretot a les del Pirineu, en què es descriu la dispersió dels serveis i els efectes que té en la cobertura dels SBAS. El problema principal és que aquesta dispersió agreuja situacions de la gent més vulnerable, és a dir, que la llunyania dels serveis de salut o dels serveis de gestió tributària no afecta de la mateixa manera una persona usuària d'una renda alta i amb vehicle que una d'immigrant que no té cotxe. L'aïllament es pot agreujar més fins i tot si la

immigrant és dona. El mateix ocorre per grups d'edat. La dispersió dels serveis no afecta igual un adult jove que una persona de més de 65 anys amb un cert grau de dependència. Així doncs, les diferents condicions socioeconòmiques de la població estan imbricades en el territori, l'expandeixen o el contreuen, segons un conjunt de factors com ingrés, origen, situació migratòria, gènere, edat, etc.:

Tenim una comarca molt dispersa, i llavors anem fent atenció a usuaris en comptagotes en diferents punts. Fem hores de carretera per atendre usuaris, però és un punt a favor perquè dispensem una atenció molt especialitzada. El punt crític és que estem molt aïllats de molts recursos, si jo a una persona d'Esterrí d'Àneu o de València d'Àneu li dic que ha de donar-se d'alta de l'atur al SOC, o al SEPE, ha d'anar fins a Tremp. Això vol dir un dia perdut, amb un servei de transport en el qual puja un autobús al matí i baixa a la tarda. El handicap és que estem aïllats dels serveis generals. Un immigrant, per portar els papers d'Estrangeria a Lleida, ha d'anar a Lleida a portar-los! Hi ha coses que es poden presentar telemàticament, però a Sort, si ets a Esterrí, no, has de baixar a Sort. Sort concentra alguns serveis, però molt pocs encara. Si tens algú hospitalitzat has d'anar a Tremp, de Sort a Tremp són 25 minuts amb cotxe... I si no tens cotxe... 45 minuts. (ETS)

Els efectes de la dispersió de serveis, o el desfasament de les seves àrees, en les persones usuàries repercuteix finalment en els SBAS. Les treballadores han d'incorporar tots aquests factors en el seu treball i les seves intervencions. La variable territorial no implica només que les professionals i les persones usuàries han de desplaçar-se en una comarca amb nuclis disseminats, sinó que les problemàtiques de les persones usuàries de vegades s'agreugen i aquesta situació es trasllada a un sistema en el qual, formalment, des d'una tècnica administrativa de llegibilitat tan general com les ràtios professionals/habitants que no dona eines a les professionals per mitigar-ne els efectes. De fet, en gran manera, succeeix el contrari, atès que els serveis socials es fan càrrec d'un nombre cada cop més alt d'intervencions amb un component administratiu força pesat, motiu pel qual la quotidianitat dels serveis socials a Lleida es viu amb un cert sentiment de greuge, sobretot per l'augment de la càrrega de treball administratiu.

5.5.1. Augment de la càrrega de treball administratiu

Aquesta sobrecàrrega de treball administratiu va ser percebuda també als grups de discussió amb altres agents del territori. Es reconeix l'excés que pateixen les professionals de les àrees bàsiques, i el fet que això les obligui a centrar-se en la gestió de recursos fa que es projecti una imatge molt determinada del que són aquests serveis, però que no respon al motiu pel qual es van crear: "En aquesta transformació social, empoderar el ciutadà i acompanyar-lo penso que és part de la nostra feina." (AJ2)

També des dels serveis públics que interactuen amb els serveis socials destaquen aquesta estancament en prestacions que acaben ocupant el temps en tasques burocràtiques i, de fet, des d'altres àmbits això fa que es percebin com a prestadors de serveis i es projecti encara més aquesta imatge de "gestor de recursos": "Amb alumnat desafavorit o amb risc d'exclusió social i les TS ens ajuden a activar tot el tema beques de transport, material, pagament de sortides... a fer tots els tràmits." (E1). Es valora la coordinació que permet arribar a la població diana de les entitats: "Demanem ajuts i subvencions i rebem les persones que faran ús d'aquests serveis a través de serveis socials, i aleshores la relació amb ells és indispensable." (CO1)

En els debats als grups de discussió es va plantejar que, atesos els processos llargs i farragosos, aquesta imatge més de gestors que d'acompanyants de persones va en detriment dels mateixos serveis i genera desafecció per part de la ciutadania, com comentava una de les persones participants, és a dir, que no s'està transmeten correctament quina és la seva tasca, i hi afegim que potser no es transmet bé perquè el que està establert que caldria fer, ateses totes les dificultats exposades fins ara, no es fa: "S'ha de revisar aquesta agilització, perquè si no, no té sentit [...] Penso que no ens expliquem bé, no acabem de fer un bon màrqueting social, considero que ens equivoquem moltes vegades amb el nostre discurs." (AJ2)

En general, la visió que tenen sobre la tasca de les professionals és bona i justifiquen les mancances a partir de les dificultats que saben que han d'afrontar en el seu dia a dia d'acord amb el territori que atenen, els recursos i els tipus de tasques que generen un gran volum de feina administrativa i burocràtica: "Quan fan una atenció amb l'usuari, ha de ser curta i ràpida, perquè si no, no hi ha temps per fer després la gestió administrativa." (TIS2)

Les mateixes professionals destaquen que senten que fan una feina de caràcter més reactiu que preventiu, i que això també comporta treballar d'una manera determinada, sempre centrades a donar resposta a les necessitats que es van plantejant, a resoldre procediments i a reduir la possibilitat d'abordar els casos més integrals que, com dèiem en el marc teòric, ja als anys vuitanta es consideraven l'essència o la vocació dels serveis socials. En funció de les entrevistes amb les responsables i tècniques dels SBAS, podríem dir que aquesta vocació ha tingut moltes limitacions. I ho expressen, per exemple, en el desequilibri entre treball comunitari i treball administratiu. Així, mentre que el primer té un enfocament més preventiu, el segon és reactiu, sobretot a través de la gestió administrativa d'ajudes d'urgència social. Una de les explicacions d'aquest problema és la falta de temps pel creixent volum de treball administratiu, és a dir, com a conseqüència de l'increment de tràmits per a gestionar recursos.

Malgrat aquesta valoració positiva i, en general, reconeguda per tots els participants, els serveis socials són percebuts com colgats de feina i insuficients per atendre les necessitats de la població: “Atenem coses fora de la nostra competència, però saps que si no l’acompanyes, ja sigui per la saturació dels serveis socials o per la manca de recursos, no l’ajudarà ningú” (20J1). Aquesta situació pot generar molt estrès en l’àmbit laboral dins la quotidianitat de les professionals. Una educadora social d’un consell comarcal de la plana de Lleida ho expressa així:

Abans també hi havia el problema que la gent no pagava lloguer, però els desnonaments... avui és brutal. Davant un desallotjament, els jutjats, per llei, demanen informes socials. A més, si totes aquestes gestions que fem impliquessin que es parés el desnonament, hi hauria habitatge disponible, i bo. Però no, implica molta feina. Hi ha molta parafernàlia, molta burocràcia, però, ¿quina és la realitat? Que no hi ha pisos. I quan tens una família que ha estat desallotjada, que no té on anar, no tenim on posar-los. Has de parlar amb el Departament d’Habitatge, has de seguir tot un protocol per accedir a un pis d’emergència, i de vegades surt bé, però altres no. Abans tot era més fàcil. Més casolà. Era ‘tinc això, crido fulana, que és el meu referent’ i les coses es movien. Ara s’ha de fer tanta burocràcia que van passant les coses, va passant el temps i l’usuari el tenim nosaltres, no el té el Departament d’Habitatge. Ho veiem dia rere dia. Ho coneixes i ho saps, i per a tu no és un número d’expedient, és un nom, té una família, coneixes els seus fills i ho saps tot [...] Hi ha borsa d’habitatge, ho porta el consell comarcal, però no hi ha pisos. Hi ha una companya que diu que el paper ho aguanta tot, que sí, que podem fer llista, llistetes, memòries, memòries, RUDEL, però la realitat és que no hi ha pisos. (EES)

La càrrega administrativa està transformant *de facto* la identitat de les treballadores i educadores socials com a professionals. S’hi veu, en les entrevistes, dues problemàtiques que han implicat un augment molt fort de procediments administratius: pobresa energètica i desnonaments. Una treballadora i una educadora social de la plana de Lleida en descriuen la seva situació:

El que podria resumir és que, com a treball social, abans era viable que tu t’asseguessis amb una família i fer amb ella un programa de treball i marcar uns objectius i una temporalitat. Però ara, pel volum de treball i la burocràcia, i de gestions i paperets, t’has d’esforçar el doble perquè això sigui viable. És com que els plans de treball no existeixen. És més gestió. És apagar focs. Som administratives dels serveis socials..., i de tots els departaments! Ara hi ha un possible tall de subministrament d’energia i, vinga! un informe de vulnerabilitat, que consisteix a fer un paperet que podria fer qualsevol, un d’Endesa, però no, som les administratives d’Endesa, de gas, d’aigua, de tot. Ok, ara resulta que hi ha un desnonament, un jutge et demana que facis informe, doncs ok, ara som administratives del jutjat. Ara es veu que per demanar una renda mínima vital cal un informe social que consisteix a explicar dues coses i posar tres creuetes. Tot això

sembla poc, però en el dia a dia és molt de temps, però tot aquest temps és possible invertir-lo per fer un programa de treball per veure si podem fer conjuntament una millora per a la família. Moltes famílies ens veuen com a gestores per aconseguir un recurs, i això no és treball social ni educació social. (ETS)

A més de la càrrega de treball excessiva per a les professionals i la saturació dels SBAS en general, la burocratització està vinculada a un altre procés: l'externalització dels serveis socials.

5.5.2. Externalització dels serveis socials

Es detecta un procés d'externalització dels serveis progressius, i les empreses que treballen amb els serveis socials observen les diverses fórmules que s'estan utilitzant:⁹ “S'externalitza! Primer van començar els consells comarcals a externalitzar amb les empreses i ara la Generalitat encara externalitza més amb aquestes prestacions vinculades” (SP1). En critiquen que, de vegades, la dotació econòmica és totalment insuficient, però obliga l'empresa licitada a haver de donar-hi resposta. A partir d'aquesta afirmació, es genera un debat que mostra com la voluntat dels agents del territori fa que de vegades es pal·liïn problemàtiques per a les quals potser no hi hauria recursos: “Tenim força lluites amb el consell comarcal a l'hora de cobrar el que nosaltres creiem que seria just [...] cobrem..., bé, ens trobem a guany '0'” (SP1).

Aquests arguments fan visibles les dificultats de finançament del territori, les persones que durant algun temps han estat vinculades a la gestió política entenen i expliquen què és el que passa: “Vaig ser a l'Ajuntament¹⁰ i ho vaig veure, aquí està tot mancomunat, els pocs recursos que té un ajuntament petit per abocar al consell no són suficients per poder assumir un projecte com el SAD” (EM1). La situació s'agreuja com a conseqüència dels tràmits que des de la mateixa administració de la Generalitat demanen als ciutadans, i que sovint són complexos i requereixen de competències lingüístiques i digitals, entre d'altres. Des de les entitats o empreses que col·laboren amb els serveis socials es constata que hi ha persones que no sabrien resoldre-ho sols. “Si no fos per

9. Hi ha molta literatura sobre el procés d'externalització de serveis d'atenció a les persones que acaben realitzant des de l'empresa privada o el tercer sector, el qual s'explica pel canvi de model de protecció de l'estat en un entorn politicosocial cada cop més liberal (Montserrat, 2005; Muñoz i Pérez, 2017, Lara 2018; Rodríguez, 2013).

10. Treballa en una empresa privada, però durant un temps va ser alcaldessa de la seva població. De nou, la proximitat quotidiana dels llocs pocs poblats genera aquest duplictat de rols que fa que les persones tinguin una visió més àmplia del que succeeix al seu territori.

entitats com la nostra, en què ets molt conscient que no pots cobrar a segons qui per fer certs tràmits, encara es notaria més la part desfasada” (ONG1).

Aquesta dada contrasta amb l'exposició d'una de les persones participants de l'Àrea de Salut que afirma que els TS de l'àmbit sanitari ja no fa certes gestions, sinó que són les persones i les famílies les que han de buscar com resoldre la situació. Possiblement, és una decisió que permet a les professionals fer altres tipus de tasques i allunyar-se de la burocràcia —un aspecte tan demanat també des dels serveis socials bàsics—, però, com hem vist, genera una necessitat que acaba sent completada per la voluntat de la ciutadania (bon veïnatge, encara que sigui d'empresa) i les famílies: “Orientem en temes de discapacitat, incapacitacions, dependències i valoracions de reconeixements d'invalideses, i també assessorem i facilitem, entre d'altres, però el tràmit l'ha de fer la persona o algú que la pugui ajudar” (2TSS2). Pel que fa als tràmits burocràtics, hi ha unanimitat que caldria reduir-los. És una afirmació des de tots els serveis, no només d'atenció bàsica, sinó també des d'altres àmbits —públics i privats—: “Molta burocràcia, molta, més del compte. Les coses les fas per triplicat, o quadruplicat, de vegades, i sembla que diguis..., a qui més li he de dir... ‘vinga’” (PL2).

D'altra banda, una de les estratègies més generalitzades per omplir aquests buits territorials, és a dir, la manca d'altres serveis al territori i la paral·lela burocratització, és el treball en xarxa, el qual, en general, valoren positivament les professionals. Pel que fa al tercer sector, en algunes comarques hi ha més presència que en d'altres, però generalment es valora i es veu com a necessari aquest treball de les entitats gràcies a les quals s'arriba a poder cobrir més necessitats malgrat les limitacions que també tenen: “Hi ha molt bona predisposició a treballar en xarxa, i fer-ho bé, poder tirar endavant coses i... per experiència, la relació i la predisposició són bones, una altra cosa són els mitjans de què disposen i la resposta que puguin donar” (R43). Aquesta xarxa d'altres agents del territori associats als serveis socials es vincula, sobretot a les comarques del Prepirineu i el Pirineu, a una de més àmplia, una xarxa social que és la base del sentiment de veïnatge i comunitat.

5.6 Identitat rural als serveis socials a Lleida

Esponàniament, durant les entrevistes amb les professionals o responsables, la qüestió de la xarxa de veïns era constant. Així, per exemple, quan es parlava de com es detecten casos de (potencials) persones usuàries dels SBAS que no es comuniquin personalment amb el sistema dels SBAS, les professionals es van expressar així:

A vegades venen derivats d'altres serveis, com Salut, i treballem de manera coordinada amb la treballadora social del CAP, i si hi ha alguna detecció d'alguna persona gran o que està en situació de vulnerabilitat, evidentment ens coordinem. De vegades també per

veïns o familiars. Ens expliquen la situació. Per exemple, que era una persona gran que estava bé, però de sobte té problemes de mobilitat i, és clar, hi ha un veí al costat que el coneix i que el veu. A través del veí, la persona que no pot venir aquí es comunica. Després el visitem al domicili i en fem el seguiment. (ER)

Cal recordar que, com es va explicar a la introducció, la proximitat i el contacte quotidià fan que les mateixes professionals siguin part de la xarxa de veïns. Això no és, en general, una condició vinculada a l'origen de la treballadora o educadora, sinó desenvolupada socialment. També, com es va dir a la part teòrica i a la introducció, la proximitat de la xarxa de veïns als SBAS té una part que hi queda representada:

Jo crec que la proximitat és, en certa manera i en segons quina situació, una facilitat. La proximitat és bàsica en serveis socials. I més per a nosaltres, els SBAS, que som a primera línia. En altres ocasions no és tan agradable. I aquí hem de ser clars..., perquè per més que hi hagi proximitat hem de ser nosaltres les que hem de posar distància, si no sortiríem al carrer i continuaríem sent treballadores socials. Hem d'establir límits, perquè si jo soc a les sis de la tarda comprant, no estic treballant al consell comarcal. Però segons en quines temàtiques i sectors de població, és un avantatge. (ETS)

Aquesta dificultat s'observa també en la proximitat que hi ha entre la tasca dels tècnics i la dels representants polítics del territori. Aquesta 'proximitat quotidiana' també fa que de vegades, per poder mantenir la confidencialitat o la discreció que demanen les actuacions dels professionals, calgui fer ús de les millors habilitats comunicatives de les responsables professionals dels serveis. Crec que vivim en llocs molt petits i de vegades costa diferenciar..., tothom sap de qui parlem i de vegades hi ha polítics als quals preguntes per casos concrets i, bé, de vegades dificulta la feina. (R23)

En aquest sentit, la implicació dels agents polítics locals va sorgir en els tres grups de discussió realitzats i no va generar cap acord atès que, segons el punt de vista des del qual s'analitzés, semblava que comportava més o menys avantatges. Per a les entitats del territori, deixar més decisions en mans de cossos tècnics encara més llunyans al territori comportaria més dificultats que avantatges, però per a alguns professionals suposaria, en canvi, treballar de manera més tècnica i sistemàtica i evitaria aspectes subjectius i conseqüències negatives quan les decisions polítiques no es prenen alineades amb les dels professionals dels serveis socials:

Cada quatre anys canvien i cal tornar a fer pedagogia, [...] parlem de línies de treball i cal explicar com hem de treballar, i s'ha de treballar independentment de qui sigui. (R13)

S'expressava que de vegades, segons el moment polític i el grau d'implicació dels representants locals, podia comportar un excés d'implicació —com s'ha citat al paràgraf

anterior— o bé, i contràriament, una manca de direcció que generava encara més pressió i responsabilitat sobre les persones responsables dels serveis socials:

Les línies d'acció aquí, jo veig que no les marquen els polítics, sinó que ets tu qui has de marcar cap on vols anar [...], amb aquest finançament ets tu..., ostres potser és massa poder... (R43)

En el que sí que sembla que hi havia unanimitat és que es tractava de dues funcions diferenciades —rol tècnic/polític— i que caldria que fossin clares i respectades per totes les parts:

El que costa més de marcar és el polític/tècnic [...], ni que ells passin a fer funcions tècniques ni que nosaltres assumim funcions que potser haurien de fer ells. (R63)

Aquestes reflexions sobre els avantatges i les dificultats d'aquestes relacions properes, tant amb persones usuàries com amb els agents polítics, és representativa de la relació entre distància i proximitat. D'una banda, hi ha una població disseminada en regions de muntanya, però, de l'altra, el tipus de relacions socials properes contreuen la distància física. Han de ser les professionals les que equilibrin aquestes relacions, i ho fan perquè estan immerses en la cultura d'aquestes regions. Aquesta identitat, com s'ha explicat a la introducció i en el marc teòric, té un component dicotòmic en la relació ciutat-camp:

Jo penso que un dels avantatges o oportunitats [de fer treball social en una zona rural] és que el volum de persones que atenem no té res a veure amb un barri o districte de segons quina ciutat. Aquí coneixem els nostres usuaris amb el nom i els cognoms, i els coneixem físicament, per dir-ho d'alguna manera. I sabem que quan necessitem algú diem 'ah! sí! és fulanito o tal'. Pel volum de treball, no ho dic perquè s'estigui fent malament, al contrari. Suposo que és molta feina treballar als SBAS de segons quina ciutat. Però el nostre avantatge és aquest: la proximitat ens permet el volum de treball, que no vol dir que en tinguem poc, però ho podem compaginar. Després, encara que tenim pocs serveis a la comarca, això també ens dona la visió de treballar coordinadament, perquè tots [els serveis de Salut, etc.] ens coneixem, tots anem en les mateixes línies. (ETS)

Continuant amb el mateix tema, la compressió de la distància mitjançant la proximitat és la que dona a les professionals la capacitat d'adaptar les polítiques públiques dissenyades des de la capital de la comunitat autònoma, és a dir, que les ràtios, les intervencions, les fitxes del contracte programa, els principis de la llei etc. s'han d'adaptar a un territori concret, i aquest procés de *traducció* de la part formal de la normativa i les prestacions dels SBAS parteix de la mateixa cultura i experiència de les treballadores, i reproduceix, paral·lelament, els símbols que constitueixen la identitat rural i de muntanya.

Les professionals són conscients de la tasca que realitzen al territori, i amb el temps i les experiències recollides treballen amb cura i respecte envers la població: “Quan funcionen les xarxes, espontanis de veïnatge, de convivència, aquestes xarxes són molt sensibles [...] i les mantenim sense gaires intervencions per part nostra, en el sentit de dir “escolta, qualsevol cosa que necessiteu, nosaltres som aquí [...], perquè si no, es trenquen” (R13). Aquest tipus de coneixement pràctic és un element clau en la distinció dels SBAS en zones rurals. És, segons les entrevistes amb les professionals, un coneixement que s’aprèn amb el pas del temps i amb una predisposició a entendre com funcionen les xarxes de veïns o de parentiu als pobles rurals, sobretot als de muntanya. Aquesta identitat és un dels elements que les professionals mobilitzen, implícitament, com a formes, metodologies de treball que podrien contribuir a un disseny millor de les polítiques socials i al trencament del model Barcelona-centre-ciutat vs. Lleida-perifèria-rural.

Les polítiques també es fan locals i comarcals. I aquí sí que les tenim en compte. Per això és justament aquesta la lluita, dir: ‘ep! som aquí i estem fent això... som una de les comarques més petites de Catalunya, però també existim’. Però aquestes dificultats de ràtios/població i recursos, i les distàncies de les oficines de diferents serveis, perquè no les tenim i ens hem de desplaçar. El tema comunicacions, per anar d’aquí a [l’altra capital de comarca], ara a l’estiu sí que funciona un autobús del parc natural, pots arribar-hi, però si no tens vehicle, t’has d’espavilar, t’has de buscar la vida. Hi ha un bus a Vielha, però has d’anar i tornar. Tot són dificultats que s’haurien de tenir en compte pel que fa a política social, si no..., estem en desavantatge. La vida aquí és bona, però tenim aquests handicaps. (EES)

La desigualtat territorial s’expressa constantment en les entrevistes i els grups de discussió quant a la valoració general de la Cartera de Serveis Socials, de la qual, quan es va fer la pregunta, hi havia unanimitat que era una cartera “caducada”, i les professionals destaquen, a més, que si s’actualitza sense fer cap modificació per adaptar-se al territori rural, tampoc resoldrà cap de les problemàtiques: “És igual si ha caducat o no, perquè quan l’aplico al meu territori té les mateixes prestacions, perquè les dona la Generalitat, però la resta, no, no s’escau a les necessitats de les nostres comarques” (R53). Una de les primeres dificultats que destaquen és com aconseguir proveir de serveis el territori amb les possibilitats que tenen d’acord amb les limitacions o les constriccions que suposa el pressupost —recordem que els serveis socials que depenen dels consells comarcals compten amb l’aportació que fa cada municipi, però no amb recursos econòmics propis. Com hem comentat en el marc conceptual, els consells comarcals no tenen competència de captació econòmica i la majoria de fitxes del contracte programa comporten una coparticipació econòmica entre la Generalitat i el Consell Comarcal: “La visió una mica des de dalt, una visió des de fora de l’equip, una

visió des de dalt [...], el puzzle des de dalt de tot [...] S'han de fer molts serveis..., a tots els consells fan filigranes per tenir mitja jornada d'aquí i mitja jornada d'allà..." (R43).

Aquest punt és important perquè comporta la implicació dels estaments polítics municipals que són, conjuntament amb el consell comarcal, els que han de decidir quins projectes volen desenvolupar. Hi haurà moltes variables que incidiran, finalment, a l'hora d'escollir els contractes programa més adients: de la sensibilitat que tinguin envers les necessitats dels col·lectius del territori, de la bona relació entre el consell comarcal i el municipi de referència, i de les habilitats de les mateixes responsables dels serveis socials dels consells a l'hora de treballar conjuntament amb els representants electes del territori. En els grups de discussió amb les coordinadores i directores de zona, és un tema que es va destacar, i es reconeixien tant aspectes positius com negatius. Per una part, si la relació era positiva, permetia fer un treball més proper, però, per una altra, segons la visió de l'estament polític cap als serveis socials, podia suposar perdre oportunitats d'oferir més serveis. Els ajuntaments, al cap i a la fi, han d'estar d'acord a instaurar uns contractes programa o uns altres:¹¹

Com més contacte directe tenim amb els alcaldes [...], anar als seus ajuntaments, desplaçar-nos, poder parlar, explicar-nos o fer reunions, millor és la relació. (R33)

[els polítics] també s'hi han d'implicar... Ells diuen que no tenen pressupost, que *són per als teus ciutadans*, si demanes una subvenció per posar una carretera, doncs llavors demana una subvenció per posar un servei. (R53)

Segons l'actual ordenament de serveis, el fet de parlar de territoris poc poblats estableix un greuge. Les persones aporten treball i riquesa al territori, i els programes que es posen en marxa als serveis socials depenen d'aquesta riquesa que no es crea perquè no hi ha població, i aleshores s'entra en un procés circular que s'anul·la mútuament i que encara fa més profunda aquesta dicotomia entre el que és rural i el que és urbà: "I els pocs recursos, a més a més del que condiciona tenir poblacions petites amb pocs casos..., no hi ha volum per tenir programes forts i potents" (R13). Una altra conseqüència derivada d'aquest finançament vinculat a ràtios i que necessita d'una aporta-

11. Pel que fa al que s'ofereix des dels serveis socials, alguns són obligatoris i han d'estar instaurats a tot el territori, i d'altres poden implementar-se o no, segons la visió des de cada territori. Aquesta visió contempla dos factors importants: primer, tenir pressupost suficient i segon, que hi hagi prou sensibilitat per voler aplicar-lo. Per a un territori pot ser molt important donar suport, per exemple, a les entitats —a través del punt de voluntariat, que és una fitxa contracte programa— i per a altres, en canvi, pot esdevenir una despesa innecessària o impossible un cop valorades les opcions i les necessitats del territori.

ció per part dels ens locals genera també que els ciutadans, segons la zona on visquin, tinguin més o menys recursos: “El SIS [Servei d’Integració Socioeducatiu] arriba a tres municipis més grans, però en municipis molt més petits i amb menys població i proporcionalment, és clar, menys nens se’n podrien beneficiar, però en queden exclosos” (R43).

5.7 Proximitat i distància. La percepció de les persones usuàries

Ja hem explicat els límits i les potencialitats de la proximitat en la provisió de serveis socials. Cal també entrar en els detalls sobre aquesta qüestió pel que fa a la recepció de serveis socials. Les entrevistes mostren, en general, una valoració positiva de la proximitat. Hi ha casos en què la proximitat i l’enfortiment de la xarxa de veïns trenquen barreres que en altres contextos influeixen en la segregació de sectors de la població, com les culturals. Les entrevistes amb dones migrades als pobles de muntanya mostren generalment valoracions molt bones de la imbricació dels SBAS en les relacions socials que predominen als pobles. El cas d’una dona migrada que, com a conseqüència d’atacs masclistes, va rebre el servei d’acolliment residencial d’urgència en una comarca amb un percentatge alt de nuclis disseminats és representatiu. Ella va expressar un sentiment de confiança envers el personal de serveis socials comarcals: “No em sento sola” (US). A més, també va identificar el seu procés de *rapport* amb les treballadores i educadores socials amb la seva immersió a la xarxa de veïns: “La gent del poble és la meva gent” (US). Aquesta xarxa li va donar suport durant el període més dur de la seva problemàtica. D’altra banda, però, una minoria d’usuaris també expressa que la imbricació dels SBAS i el teixit social local pot ser contraproduent fins a un cert punt:

La diferència que hi ha entre els serveis socials d’aquí i els de la ciutat és que aquí tenen bones paraules, però són poc eficients. He hagut de fer jo gestions per solucionar alguns dels problemes que he tingut [...] Aquí hi ha diferències bestials en temes com, per exemple, el banc d’aliments. On era jo abans hi havia famílies en situació de vulnerabilitat, i podíem comprar aliments frescos, però aquí no. La informació que ens donen a vegades és deficitària. Quan hi ha descoordinació entre els SBAS i altres oficines, a vegades no pots anar més enllà de les persones [dels SBAS] perquè han estat molts anys treballant allí. Jo no sé si és perquè tenen molta feina o s’han acomodats al seu lloc. A la ciutat no són més de dos anys al mateix lloc, perquè es pot crear una dependència. (US)

En general, segons les entrevistes, les formes d’organització interna a les comarques de Lleida miren de dinamitzar el component mòbil de la seva estructura canviant les permanències del personal, i no només per evitar situacions com la que descriu la cita textual anterior, sinó pels mateixos límits que les professionals volen mantenir.

5.8. Envers una caracterització territorial dels SBAS a la província de Lleida

En aquest apartat, presentem una caracterització preliminar del funcionament intern dels serveis socials a la província de Lleida. Cal reiterar que en els capítols precedents hem destacat alguns dels factors socioeconòmics, geogràfics i simbòlics que donen peu a aquestes formes d'organització. Podem dir, per tant, que identifiquem, almenys, quatre models d'organització interna basats en la distribució de sectors i permanències de les professionals dels SBAS.

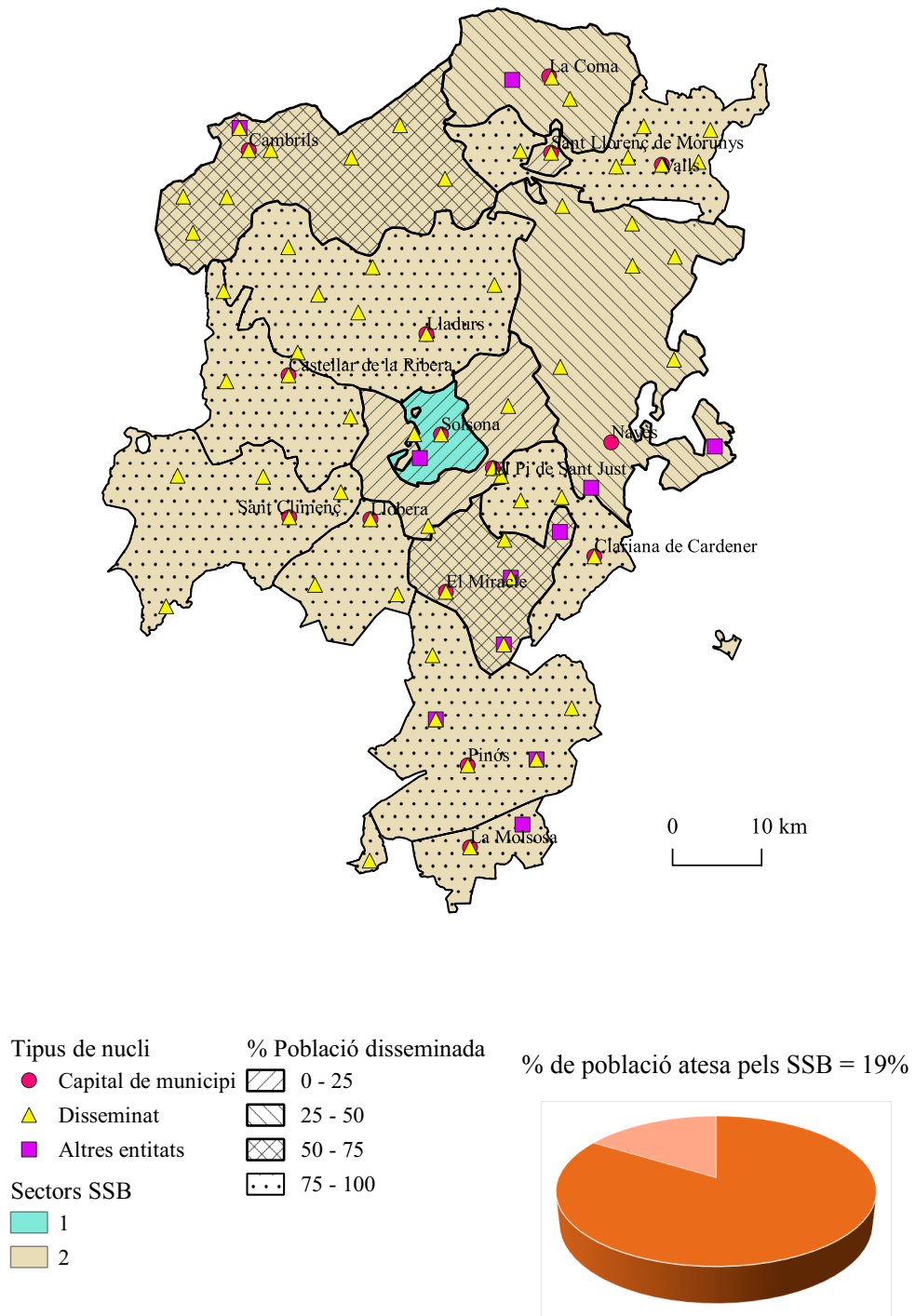
- 1) Model d'estatisme simple i mobilitat relativa: aquesta forma d'organització la trobem principalment a la comarca del **Solsonès**.
- 2) Model d'estatisme dual i mobilitat moderada: **al Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, la Val d'Aran i l'Alta Ribagorça**.
- 3) Model dinàmic i de molta mobilitat, al qual afegirem les comarques de **l'Alt Urgell, la Noguera, l'Urgell, el Pla d'Urgell i les Garrigues**.
- 4) Model fragmentat i de molta mobilitat: aquest model predomina **al Segrià i a la Segarra**.

Abans d'explicar els detalls d'aquesta tipologia, cal recordar els termes que hem utilitzat a la secció 5.2, quan s'ha descrit l'estructura interna de l'organització territorial dels SBAS, que vam dividir en dos components: estàtic i mòbil. El primer representa els límits que els SBAS de comarques organitzen per definir zones de treball, normalment grups de municipis o municipis individuals dins una ABSS. El terme 'estàtic' no vol dir que no es puguin reorganitzar, però són elements passius del treball de les professionals, el que elles anomenen, normalment, com a "sectors". L'altre component, definit com a mòbil, són els recursos humans: les treballadores i educadores socials, que donen cobertura a les entitats territorials internes i realitzen desplaçaments per atendre els usuaris segons els calendaris i l'organització plantejats pels responsables dels serveis socials comarcals. A continuació, caracteritzem les formes d'organització territorial i afegim mapes per il·lustrar-la. La resta de mapes són a l'annex.

1) Model d'estatisme simple i baixa mobilitat: el Solsonès

La forma d'organització a la comarca del Solsonès és atípica. Cal aclarir novament que els termes *estatisme* o *baixa mobilitat* no fan referència a una càrrega de treball als SBAS i un conseqüent ritme de treball per part del personal dels SBAS, sinó a la forma segons la qual els equips territorials s'adapten a la realitat socioeconòmica i geogràfica de la seva comarca. De fet, com hem dit abans, els SBAS del Solsonès atenen un percentatge de població força alt i, a més, com mostra la taula 3, ho fan en un territori que té el percentatge d'habitants disseminats més alt amb diferència (65%).

Mapa 11.2. Sectors de SSB i % de població disseminada als municipis del Solsonès

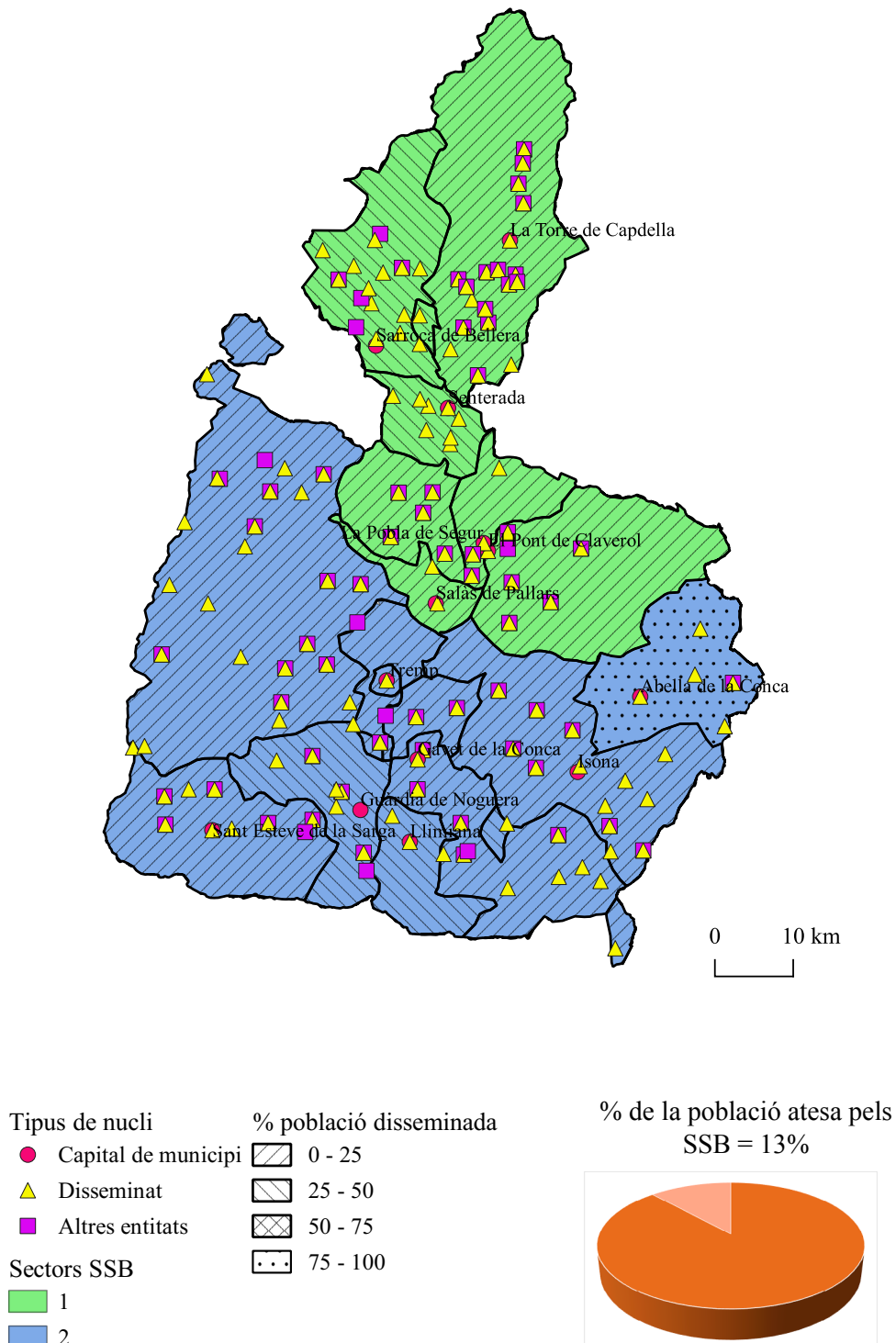

Com mostra el mapa 11.2, la forma d'adaptació d'aquest model consisteix, a partir del coneixement de l'entorn rural, a ajustar-se a la dinàmica de la mobilitat dels habitats, els quals depenen de la capital de la comarca per motius més enllà dels serveis socials. Una altra paradoxa que fa atípic el cas del Solsonès dins la província de Lleida és que proveeix el nombre més alt d'hores de SAD de tota la província, i això es fa amb una organització territorial que té poques permanències al territori. Per tant, el terme *mobilitat relativa*

intenta captar, d'una banda, el fet que els SBAS al Solsonès s'adapten a la mobilitat dels habitants i fan relativament poques permanències, i, de l'altra, però, que fan un nombre molt alt d'hores de SAD atès el percentatge tan alt de disseminació de la població.

2) Model d'estatisme dual i mobilitat moderada: el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, la Val d'Aran i l'Alta Ribagorçà

Mapa 6.2. Sectors de SSB i % de població disseminada al Pallars Jussà

Reprenent els mapes de l'organització dels SBAS, observem que a les comarques pallareses i a la Val d'Aran hi ha una distribució de sectors una mica més complexa en comparació amb el Solsonès. El Pallars Jussà (vegeu el mapa 6.2), per exemple, divideix els seus sectors entre nord i sud. Tremp té un efecte de pol d'atracció, però tot i així els SBAS han vist la necessitat de fer permanències en alguns pobles de la part nord de la comarca. Això és, en part, per la quantitat de pobles disseminats que hi ha, i, malgrat el nombre d'habitants tan baix, si tornem a la taula 3, el percentatge d'habitants en nuclis disseminats és molt baix en comparació amb el Solsonès. El Pallars Sobirà, l'Alta Ribagorça i la Val d'Aran repeteixen aquest patró d'un nombre baix de permanències i una divisió binària de sectors. En aquestes comarques és on trobem les percepcions, sobretot en les dues del Pallars i l'Alta Ribagorça, més clares d'un sentiment de comunitat vinculada a una identitat rural.

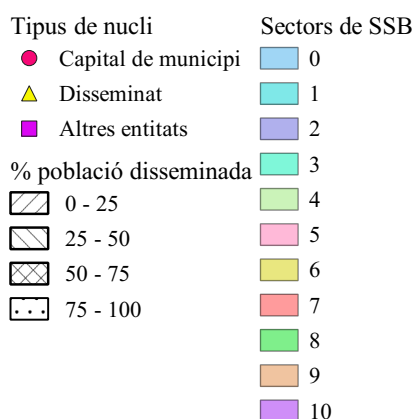
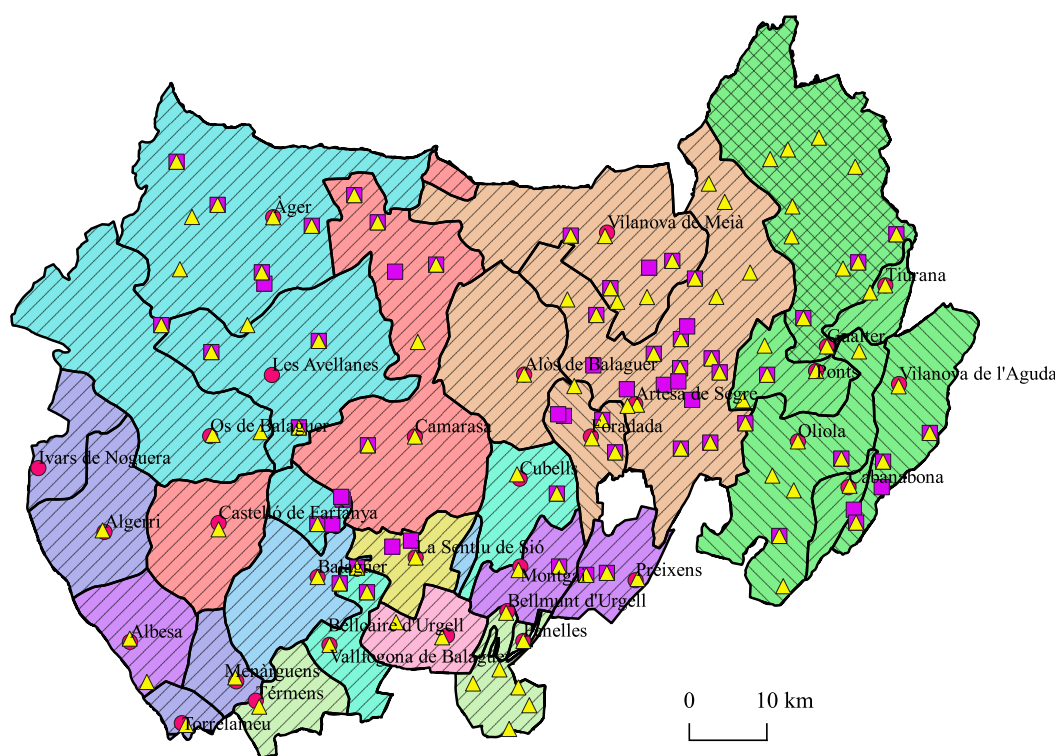
3) Model dinàmic i de molta mobilitat: l'Alt Urgell, la Noguera, l'Urgell, el Pla d'Urgell i les Garrigues

Fins ara hem vist com s'organitzen els SBAS a les comarques "petites", però, ¿com ho fan les de més superfície i amb menys quantitat de nuclis disseminats? Doncs, paradoxalment, les comarques amb més superfície i/o amb més població són les que tenen una dinàmica més intensa de moviment de personal i de permanències (vegeu el mapa 5.2), i així ho explica una responsable d'una àrea dels SBAS d'aquestes comarques:

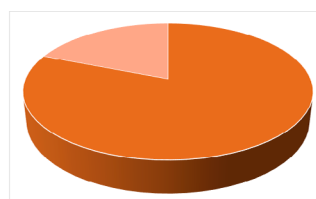
La distribució en sectors ha existit sempre. El que hem fet amb l'ampliació de ràtios és especialitzar serveis que considerem oportuns, com ara distribució [en banc d'aliments] i pobresa energètica, i hem fet algun canvi amb la freqüència d'anar [als pobles]. Ara estan distribuïts així, però a mi em roda pel cap un altre model d'organització, però no sé quan l'implementarem, però, és clar, ara el sector de capital de comarca són les mateixes [tècniques], els altres sectors, cada ics anys canvien i no venen a la capital de comarca. Tinc un preesbòs en el qual totes fan un dia capital de comarca i un altre, poble petit. [...] M'agradaria fer aquest canvi, primerament perquè ens podem trobar casos —han estat pocs— en què no hi hagi entesa entre usuari i professional, i només puc permetre'm un canvi de tècnic a la capital de comarca, als altres pobles, si tingués aquesta casuística, tindria un problema. L'altre tema és el de les substitucions i les baixes, que tots vagin a [capital de comarca], que tenen un sistema molt diferent a la resta de pobles i fa que la substitució sigui més àgil en un moment determinat. Després, als pobles hi ha una estructura especial, no fas diferències, hi ha bon equip, però a vegades hi ha diferència de tracte de la gent que m'agradaria que totes provessin. Després, a la capital tenim una gent de recepció que pot agendar, i als pobles no hi és. També ordena arxius, als pobles no hi és. La capital de comarca també té uns avantatges i unes complexitats, però m'agradaria provar aquest model. (ER)

Els mapes mostren aquesta intensitat de moviment de personal en el nombre de sectors que tenen. L'explicació per a aquesta fragmentació i aquesta dinàmica no es redueix al nombre d'habitants, sinó que passa per un procés de traducció de la política social, sobretot per part de les responsables. En el cas de les capitals de les comarques abans esmentades, hi ha un augment de sol·licituds de prestacions econòmiques, sobretot arran de la pandèmia, per tant, la responsable proposa, amb la coneixença del context social i els efectes de segons quines tasques, la dinàmica interna de treball que voldria adaptar com a resposta. Finalment, cal explicar que aquestes comarques comparteixen un tret amb les del model 2, concretament que les capitals comarcals encara tenen un rol clau en la provisió de serveis i en la mobilitat de les persones usuàries.

Mapa 5.2. Sectors de SSB i % de població dispersa a la Noguera

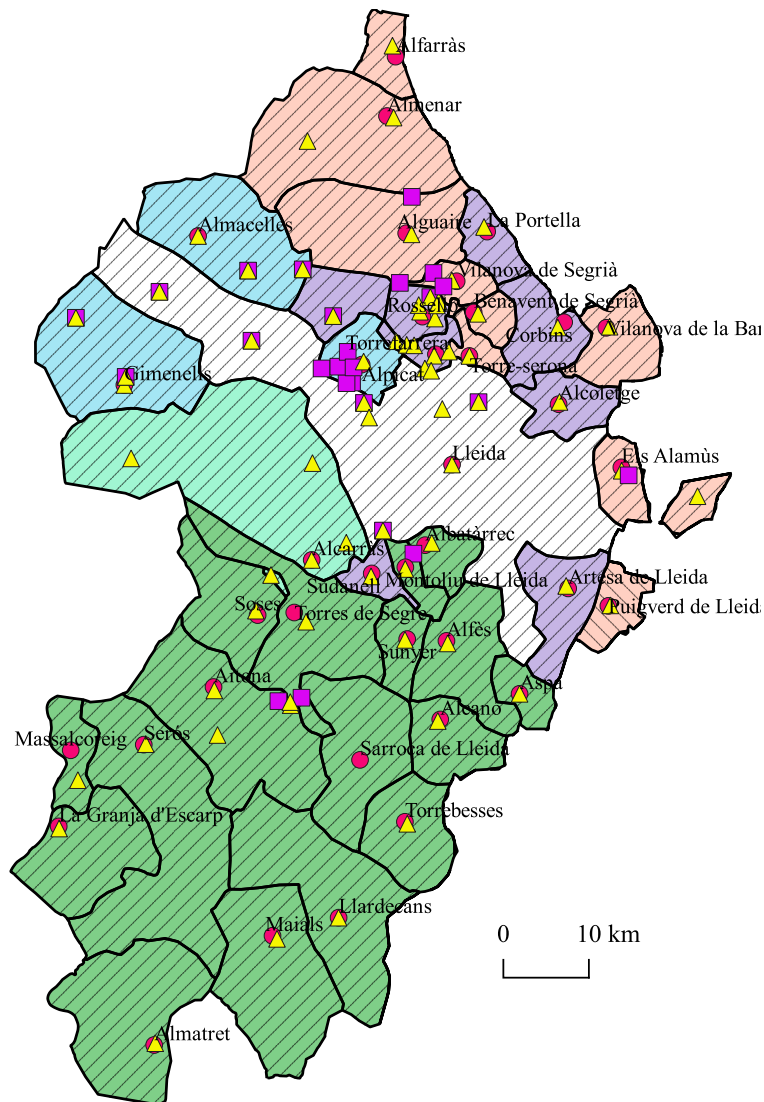

% de població atesa pels SSB = 24%

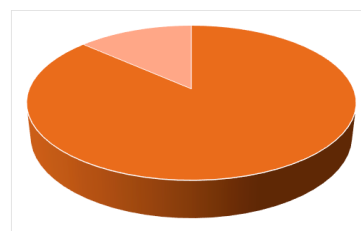
4) Model fragmentat i de molta mobilitat: el Segrià i la Segarra

Mapa 10.2. Sectors de SSB i % de població disseminada als municipis del Segrià

Tipus de nucli	Sectors SSB
● Capital de municipi	1
▲ Disseminat	2
■ Altres entitats	3
% població disseminada	4
▨ 0 - 25	5
▧ 25 - 50	
▩ 50 - 75	
⋯ 75 - 100	

% de població atesa pels SSB = 16%

Aquestes dues comarques tenen una particularitat en relació amb el seu procés d'urbanització. Com en totes les comarques, el volum de treball es concentra a les capitals de comarca. Però en el cas del Segrià, com s'ha explicat anteriorment, la ciutat de Lleida té un efecte de concentració de recursos que desequilibra la mobilitat de les persones usuàries i l'organització dels serveis socials. Hi ha un poble, no obstant això, que està desenvolupant un volum creixent de treball per als SBAS i la dinàmica poblacional i que s'està convertint en un potencial futur municipi amb competències sobre els SBAS: Alcarràs. El mapa 10.2 mostra com aquest municipi és en si mateix un sector i el mapa 9.2, a l'annex, explicita que Guissona i Cervera són els pols de treballs dels SBAS. De manera similar, a la comarca de la Segarra, Cervera continua tenint un paper urbà preponderant, però Guissona, pel seu paper de pol d'atracció laboral, ha fet que els serveis socials la converteixin en un focus de treball i de permanències. En resum, totes dues comarques tenen fragmentada la seva organització territorial d'acord amb la influència de nuclis en què el procés d'urbanització obliga els SBAS a utilitzar-los com a seus de permanències i focus d'atenció.

6. Conclusions

En primer lloc, farem una breu valoració dels objectius de la recerca i un balanç sobre la seva consecució i assoliment al llarg d'aquest treball. Podem dir que l'objectiu general, que consistia a conèixer la realitat dels serveis bàsics d'atenció social comarcals a la província de Lleida, s'ha assolit de forma molt satisfactòria a partir de l'anàlisi de les dades obtingudes a través tant de les fonts primàries com de les secundàries. La resta d'objectius s'han aconseguit de forma satisfactòria, ja que n'hem conegut les necessitats i les problemàtiques, com s'atenen en cada territori, i, a més, ens hem aproximat a l'ús dels diferents recursos segons l'organització pròpia dels SBAS en l'àmbit rural. L'ampli i extens treball de camp realitzat ens ha permès conèixer la visió i la valoració de tots els actors-responsables dels serveis, tècniques, famílies i agents del territori amb què es coordinen de forma habitual i que participen i són protagonistes d'aquesta realitat tan complexa que són els SBAS.

Aquest treball ha explicat el funcionament dels serveis socials a les comarques de la província de Lleida, i ha seguit dues línies temàtiques i d'anàlisi. D'una banda, ha posat èmfasi en l'adaptació de les formes d'organització dels serveis socials a aspectes físics i socials del territori, i, de l'altra, ha explorat la relació entre els serveis socials i la ruralitat. La justificació per a aquest enfocament ve donada, primer, per la falta de literatura que estudiï les particularitats dels serveis socials en zones considerades rurals, i, segon, principalment pels canvis demogràfics i econòmics recents, els quals han canviat de manera important les problemàtiques ateses pels serveis socials de les zones rurals catalanes. Ens referim, per exemple, a l'augment de les taxes de desocupació, a l'agreujament de l'envelliment segons la població rural i a l'aprofundiment dels problemes d'habitatge.

El treball confirma que els habitants i els professionals de serveis socials dels indrets considerats rurals a Lleida sovint mobilitzen la idea de la comunitat com un tret important de la seva identitat rural. Tanmateix, la reproducció dels símbols i les pràctiques comunitàries vinculats a la ruralitat mitjançant els serveis socials s'enfronta a la dispersió de la població o, com s'ha exposat al marc teòric, a la transformació accelerada del teixit comunitari local amb l'arribada de població migrada a nuclis en procés d'urbanització.

Algunes d'aquestes condicions de vulnerabilitat tenen especificitats en zones rurals que requereixen una adaptació dels SBAS. Hem identificat almenys tres formes en què el territori modela aquestes condicions de vulnerabilitat, les quals estan vincu-

lades a la idea de distància d'una forma o d'una altra. Primer, la llunyania de centres urbans que ofereixin un conjunt de serveis bàsics, com ara els de salut o els d'oficines administratives que atenen temes fiscals i laborals, que esdevé un factor que agreuja les condicions de vulnerabilitat de les persones usuàries perquè implica despeses excessives per a la mobilitat, i en alguns casos el reforçament de l'aïllament; segon, per la pobra xarxa de transport públic a la província de Lleida, un dèficit que genera situacions contradictòries, com l'allunyament *de facto* entre nuclis de població pròxims per la consolidació de capitals de comarca o de la capital de província com a pols d'atracció laboral i comercial, i que, a més, condiciona el planejament de serveis socials a causa de la centralització, i, tercer, per la incompatibilitat i la descoordinació estructural entre les zonificacions o delimitacions dels diferents serveis bàsics, una situació que es veu potenciada pel factor físic de la llunyania, sobretot en nuclis de població de muntanya, on augmenta, en molts casos, la condició d'aïllament, que influeix en les condicions de vulnerabilitat i afecta la situació econòmica de les persones usuàries.

Els tres factors resumits deriven de les entrevistes i els grups de discussió amb les persones usuàries. Després, com a part del disseny metodològic de la recerca, passem a entendre com donaven resposta els serveis socials a aquestes situacions, i hi veiem una diversitat important de formes d'organització interna. Els SBAS planifiquen internament aprofitant de forma gairebé completa els patrons de mobilitat de les persones usuàries o intensificant-ne les permanències. Cal recordar un punt que esmentem en el marc teòric, el fet que elements físics com la dispersió dels nuclis de població i la topografia fan més cara la provisió de serveis socials en comparació amb zones més compactes quant al seu patró de poblament. En aquest sentit, els SBAS intenten atenuar aquest encariment amb formes d'organització que desenvolupen des de l'interior a partir del coneixement pràctic del territori i les problemàtiques que afecten la població. Estem parlant, en resum, de dues formes de valorar el territori.

D'una banda, les ràtios de treballadores i de nombre d'habitants defineixen un valor monetari per la feina de les treballadores i el seu desplegament al territori per donar cobertura com a serveis socials, i aquest valor monetari s'ha d'afegir al pressupost destinat als SBAS per a presentacions econòmiques, i, de l'altra, les treballadores i educadores socials fan una valoració de les condicions de les persones usuàries, del territori i de les mancances i les oportunitats del sistema. Totes dues adapten valoracions, i amb aquest coneixement intenten compensar o fer més eficient la valoració econòmica que fa la política dissenyada pel Govern. El nostre argument és que aquest treball de valoració, traducció i acció social travessa per formes diverses i canviants de la identitat rural.

Hem volgut mostrar els quatre models d'organització interna perquè creiem que ajuda també a observar la diversitat que s'amaga darrere del concepte *rural*, que, de fet, ha

estat traduït per molts autors com a *ruralitats*. Malgrat que el territori no urbà té certes característiques en comú, d'acord amb les especificitats de cada un, els serveis socials han cercat formes diverses d'organitzar-se i donar respostes. Això vol dir que en el moment de plantejar polítiques, caldria fugir de dissenys binaris que només tinguin en compte el fet de "la ruralitat" i cercar fórmules que planifiquin accions basades en el territori en concret. Tal com hem exposat, en el contracte programa 2016-2019, encara vigent durant el període del treball de camp, s'inclouen variacions o adaptacions que flexibilitzen la mesura de les ràtios i es té en compte la dispersió territorial, però sembla que aquests matisos necessaris encara no són suficients. Les professionals entrevistades han parlat de polivalència i flexibilitat en els usos de certs recursos. Encara hi ha marges d'adaptació que es podrien plantejar, no per al territori "rural", sinó d'acord a les necessitat de cada territori que construeix el que anomenem "les ruralitats" a la província de Lleida.

La manca de recursos, la percepció que les necessitats o les iniciatives locals no es tenen en compte a l'hora de dissenyar o modificar les polítiques socials i, sobretot, la fortalesa relativa de les xarxes de suport veïnal donen forma a la identitat rural. També pren importància la relació estreta que cal establir entre les responsables dels serveis socials i els representats polítics de cada municipi, ja que són protagonistes necessaris i clau a l'hora de dissenyar el tipus de serveis que oferiran al seu territori. Aquest factor comporta una tasca, d'acompanyament i de treball conjunt, que, com hem exposat, té una certa complexitat.

Cal destacar també el que sembla una problemàtica generalitzada, no sols en els serveis socials, sinó, i pel que hem pogut veure en els grups de discussió, en tots els serveis que atenen la ciutadania: l'excés de procediments burocràtics és una càrrega i un dels aspectes identificats com a "lladres de temps i reductors de l'eficàcia". Com dèiem en apartats anteriors, tot això suposa haver de treballar de forma reactiva més que reflexiva, i impedeix fer abordatges més integrals propis de les professionals dels serveis socials.

D'altra banda, per a les persones usuàries d'aquests serveis també suposa una tasca afegida i un element de discriminació quan no compten amb les habilitats tecnològiques o d'alfabetització necessàries per realitzar i dur a terme els procediments que se sol·liciten. Aquest darrer punt, que podria ser extensiu a qualsevol territori, esdevé un problema encara més gran quan hi ha dificultats afegides, com les que hem observat en l'àmbit rural, que, d'altra banda, ha mostrat que encara és capaç de superar-ho gràcies a la implicació i col·laboració de la comunitat.

Les treballadores, responsables i altres actors vinculats als serveis socials perceben algunes de les dificultats del funcionament de la provisió de serveis socials a les seves

comarques com a part de les relacions desiguals entre la ciutat i el camp. En l'àmbit simbòlic, la percepció de desigualtat reforça el dualisme urbà/rural. Aquesta representació té un rol en la forma com les professionals adapten les polítiques, concretament les fitxes del contracte programa amb el DTASE, al seu territori, i per atendre la població vulnerable, bona part de la qual comparteix la identitat rural reconstruïda a partir de la relació binària que hem exposat.

Hem mirat d'entendre com aquestes construccions ideals tenen un vincle amb l'aspecte material del treball de cobertura dels serveis socials. Cal recordar, en aquest sentit, una de les reflexions que aportava una treballadora social del Pallars: "Aquí coneixem els nostres usuaris amb el nom i els cognoms, i els coneixem físicament, per dir-ho d'alguna manera." Aquesta percepció es fonamenta en la proximitat quotidiana i mostra el contrast, amb un caràcter material, amb les tècniques administratives de llegibilitat institucional. La usuària no és, en aquest sentit, el producte d'una ràtio i una conseqüent assignació pressupostària, sinó una veïna per a la qual la treballadora haurà d'adaptar les seves formes de suport institucional amb formes que potser són diferents a les de nuclis urbans més grans.

Amb tot plegat, podem dir que la construcció de la identitat rural de les persones usuàries i professionals dels serveis socials parteix de la materialitat de les seves comarques, de les distàncies, dels camins (paradoxalment), de la progressiva desaparició de la pagesia i el consegüent despoblament, i de la fonètica i la sintaxi del seu català, i sovint contraposen el medi urbà i el rural per reforçar-ho. Posteriorment, apliquen a la seva praxi quotidiana els elements d'identitat construïts. Apliquen la seva experiència i habilitats socials guanyades amb la proximitat quotidiana per atendre problemàtiques que comparteixen trets, fins a cert punt, amb les de la ciutat. Al cap i a la fi, les problemàtiques, urbanes o rurals, són el producte del mateix model econòmic.

La proximitat quotidiana facilita el *rapport* entre persona usuària i tècnic. Aquesta sintonia ha facilitat, des de la perspectiva de les persones usuàries, la superació de condicions que, interrelacionades, poden agreujar les condicions de vulnerabilitat, com, per exemple, el gènere i l'origen, i això va ser especialment clar en les entrevistes amb dones migrades. Els serveis socials en conjunt amb les xarxes de veïns han estat la porta d'entrada a un procés d'adaptació relativament millor. Tant persones usuàries com professionals associen aquest teixit social a l'àmbit rural. Aquestes formes de reciprocitat en zones rurals no s'han d'idealitzar perquè tenen contradiccions, algunes de les quals també hem explicat. S'han de potenciar, i l'organització d'alguns SBAS ho fan ja d'alguna manera. L'adaptació i l'equilibri del sistema dels SBAS dins d'aquestes formes comunitàries és tan important que els mapes dels sectors, particularment les seves delimitacions, estan influenciades per ells. En diverses comarques és important assegurar la dinamització de les treballadores al territori per aprofitar les xarxes de

suport locals i per evitar formes de cronicitat i dependència en la relació entre persona usuària i servei, si no és del tot necessària.

A continuació, presentem algunes conclusions de caràcter més sintètic i d'índole més pràctica:

a) Redissenyar les ràtios i les fitxes amb variables com a costos de transport de les persones usuàries, grau d'urbanització associat a temps de viatge entre nuclis disseminats i nuclis que han concentrat serveis i nombre d'habitants amb un grau d'envelliment i dependència crítics.

b) Identificar amb un enfocament territorial punts crítics de pressió als SBAS per dissenyar mesures temporals d'intervenció i atenció a la població. Aquesta identificació s'ha de fer per atenuar l'efecte generalitzador de les ràtios, les quals "oculden" problemàtiques que tenen un component espacial important amb el criteri estrictament demogràfic.

c) Fer una anàlisi detallada dels desfasaments entre zones i infraestructura d'altres serveis, com ara àrees bàsiques i infraestructura de salut, per entendre quines són les conseqüències en les càrregues de treball de les treballadores socials i les condicions econòmiques de les persones usuàries.

d) Fer un catàleg d'experiències, o fins i tot una metodologia de treball basada en la praxi de les treballadores i educadores socials que mostri el coneixement desenvolupat de forma orgànica i local a les àrees dels SBAS en zones rurals. I tot això amb especial èmfasi en metodologies comunitàries, les quals han quedat relegades arran de l'augment de treball burocràtic i de gestions administratives farragoses. Les confluències i els procediments creats o potenciats i amb resultats positius en el context de la pandèmia també haurien de tenir-se en compte.

e) Realitzar jornades, trobades i diferents iniciatives que permetin intercanviar experiències, bones pràctiques, permetre espais que facilitin l'emergència de la singularitat del treball social en espais rurals i el valor de la tasca dels SBAS com agents de cohesió al territori.

f) Redoblar esforços de gestió intersectorial per millorar la xarxa de transport públic a la província de Lleida.

Referències bibliogràfiques i normativa

- ACN. Un poble de Lleida es reivindica com el més alt habitat a Catalunya. *Segre* (02/11/2021).
- Aldomà, I., & Mòdol, J. R. (2021). *Nos índexs de relleu generacional al món rural*.
- Aldomà, I., & Mòdol, R. (2022). *Atles del món rural 2022. Despoblament o revitalització?* Associació Catalana de Municipis.
- Anònim (1993). Anàlisi del PIRMI en medi rural. *RTS: Revista de Treball Social*, 129, 69-79.
- Barbero, J. M., Feu, M., Ramírez Agustins, P., & Díaz Duran, H. (2009). *El Treball Social a Catalunya 1932-1978*. Hacer Editorial.
- Barrio Aliste, J. M. (1993). Elementos de reflexión para la planificación de políticas sociales en el medio rural: el papel del trabajador social. *Servicios Sociales y Política Social*, 29, 59-67.
- Bericat, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social: significado y medida*. Ariel.
- Bernstein, H. (2010). *Class Dynamics of Agrarian Change*. Fernwood Publishing.
- Boldú Alfonso, M., Casademont Falguera, X., & Ginesta Rey, M. (2020). Qui governa els serveis socials en el món local. *IX Premi de Recerca en Treball Social "Dolors Arteman"*. Millor proposta de recerca a realitzar.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-C., & Passeron, J.-C. (1975). *El oficio de sociólogo. Presupuestos epistemológicos*. Siglo XXI Editores.
- Burgueño Rivero, J. (2001). Geografía y administración: proyectar territorios en el siglo XXI. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 32, 191-207.
- Camps Marsal, M. (1990). Treball social en el medi rural. L'etern desconegut o el futur? *RTS: Revista de Treball Social*, 117, 146-159.
- Cervera Flores, M., & Rangel González, J. (2015). *Distribución de la población por tamaño de localidad y su relación con el medio ambiente*. DGdES-INEGI.
- Collantes, F. (2010). Exit, voice and dissatisfaction: mountain decline and EU compensatory rural policy in Spain, *Public Administration*, 88(2), 381-395. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01754.x>
- Collantes, F. (2019). *¿Capitalismo coordinado o monstruo de Frankenstein? La Política Agraria Común y el modelo europeo, 1962-2020*. Ediciones Universidad de Cantabria.
- Comissió Europea (1988). *El futuro del mundo rural. Comunicación de la Comisión al Parlamento Europeo y al Consejo*.
- Consejo Económico y Social (2018). *El medio rural y su vertebración social y territorial*. Colección "Informes", Issue 01/2018.

- Cope, M., & Elwood, S. (2009). *Qualitative GIS: A Mixed Methods Approach* <https://doi.org/10.4135/9780857024541>
- Dax, T. (2005). *The redefinition of Europe's Less Favoured Areas*. Ludwig Maximilian University of Munich.
- DGdSS (2020). *Informe - Procés participatiu - Pla Estratègic de Serveis Socials 2020-2024*. Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies.
- Dror, Y. (2008). Training for Policy Makers. In M. Mora, M. Rein, & R. E. Goodin (eds.). *The Oxford Handbook of Public Policy* (pp. 80-108). Oxford University Press.
- Estany Ferrer, G. (2022). Les transformacions del paisatge rural i els reptes d'un país de boscos. A: R. Cerarols & J. Nogué (eds.). *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat catalana*. Tigre de Paper, 69-85.
- Fundació del Món Rural (2009). *Atles de la nova ruralitat*. Fundació del Món Rural.
- Garcia, M., & Salaet, M. (2010). La inserció sociolaboral en un poble rural: Cardona. *Revista de Treball Social*, 191, 132-136.
- García Canclini, N. (2001). *Culturas híbridas. Estrategias para entrar y salir en la modernidad*. Paidós.
- García Herrero, G. (1987). Los servicios sociales en el medio rural. A: C. G. d. C. O. d. D. e. T. S. y. A. Sociales (ed.). *Los Servicios Sociales en el medio rural*. Siglo XXI Editores, 11-107.
- Generalitat de Catalunya (2007). Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials.
- Generalitat de Catalunya (2010). *Pla Estratègic de Serveis Socials 2010-2013*. Barcelona: Direcció General de Serveis Socials.
- Generalitat de Catalunya (2016). *Sumari de fitxes incloses al Contracte Programa 2016-2019*. Departament de Drets Socials: https://dretssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/contractacio_convenis/Contracte_programa/documentacio/Fitxes_2016-2019_ContractePrograma.pdf
- Generalitat de Catalunya (2021). *Pla Estratègic de Serveis Socials 2021-2024*. Barcelona: Direcció General de Serveis Socials.
- Generalitat de Catalunya (2022). *Cartera de Serveis Socials 2010-2011. Prestacions de la Xarxa de Serveis Socials d'Atenció Pública*. Departament de Drets Socials. https://dretssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/serveis_socials/la_cartera_de_serveis_socials/acces-a-laplicatiu/ [25/10/2022].
- Gil Parejo, M. (2010). Los inicios de la construcción del sistema público de servicios sociales desde la perspectiva del trabajo social. *Miscelánea Comillas*, 68(132), 185-209.
- Given, L. (2008). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. SAGE Publications.
- Godelier, M. (1986). *The Mental and the Material. Thought, Economy and Society*. Verso.
- González Puig, A. & Puig Ventosa (2009). *Sostenibilitat i finances municipals. Diagnòstic i propostes per als ens locals de Catalunya*. Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible - Generalitat de Catalunya.

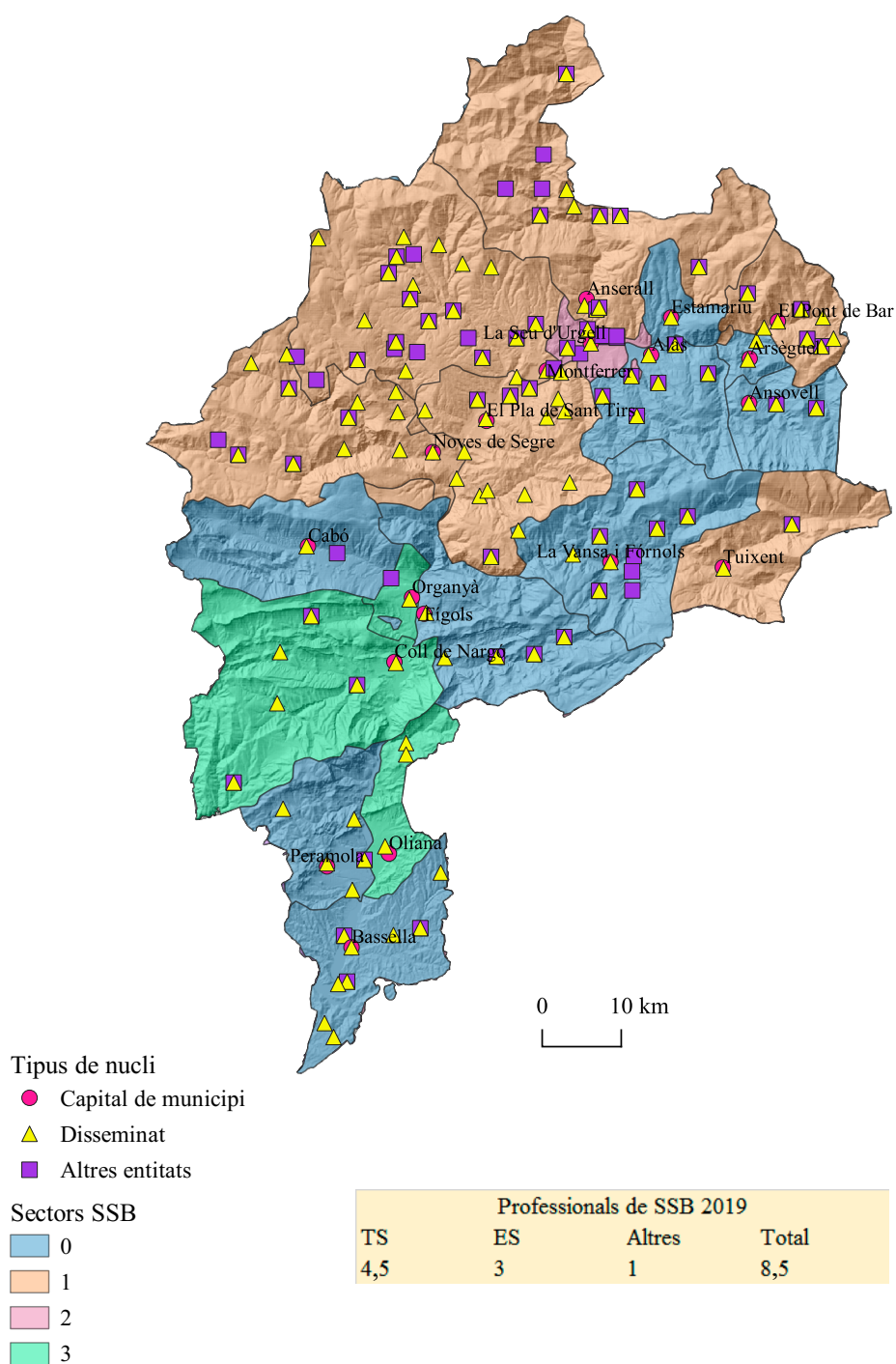
- Guixé Valls, M. R., & Quintana Portolés, I. (2014). Invitació al treball comunitari: com innovar en la construcció de les noves ruralitats. *Revista de Treball Social*, 213, 76-87.
- Hajer, M., & Laws, D. (2008). Ordering through discourse. A: M. Moran, M. Rein, & R. E. Goodin (eds.). *The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford University Press, 251-268.
- Harvey, D. (2015). What does the history of the Common Agricultural Policy tell us? A: J. A. McMahon & M. N. Cardwell (eds.). *Research Handbook on EU Agriculture Law* Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781781954621.00010>, 3-40.
- Hernández-Trejo, M. (2021). Despoblament rural a Europa. Trajectòries històriques i polítiques actuals. A: Càtedra d'Estudis Socioeconòmics i Despoblament del Territori de Lleida Lleida (ed.). *Les ruralitats. Els micropobles de Lleida*. Edicions de la Universitat de Lleida, 9-34.
- Kaika, M., & Swyngedouw, E. (2014). Radical urban political-ecological imaginaries. Planetary urbanization and politicizing nature. *Dèrive*, 55, 1-19.
- Kanai, J. M. (2014). On the Peripheries of Planetary Urbanization: Globalizing Manaus and its Expanding Impact. *Environment and Planning D: Society and Space*, 32(6), 1071-1087. <https://doi.org/10.1068/d13128p>
- Kanai, J. M. (2020). Planetary Urbanization. A: A. Kobayashi (ed.). *International Encyclopedia of Human Geography (second edition)*. Elsevier. [https://doi.org/https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102295-5.10302-6](https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102295-5.10302-6), 159-162.
- Kleiman, M. A., & Teles, S. M. (2008). Market and non-market failures. A: M. Moran, M. Rein, & R. F. Goodin (eds.). *The Oxford Handbook of Public Policy* (pp. 624-650). Oxford University Press.
- Lara, Juan. (2018). Evolución de los planes estratégicos del Tercer Sector. *Revista Española del Tercer Sector*, 38, 165-186.
- Lladó Mas, B. (2022). El col·lapse del noucentisme territorial. Tòpics i límits de la Catalunya-ciutat. A: R. Cerarols & J. Nogué (eds.). *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat catalana*. Tigre de Paper, 51-85.
- Llecha Areny, M. (2013). Model evolutiu d'organització d'una comarca rural. Aplicacions pràctiques en el treball social. *Revista de Treball Social*, 200, 106-114.
- Martínez Murcia, M. A. (2002). Reflexiones sobre el trabajo social en el medio rural. *Trabajo Social Hoy*, 2(2), 83-92.
- Mendizàbal, E. (2022). Qui i com ha explicat el món rural a Catalunya: una visió des de la geografia. A: R. Cerarols & J. Nogué (eds.). *L'altre món rural. Reflexions i experiències de la nova ruralitat catalana*. Tigre de Paper, 15-49.
- Miró, F., Sena, J., & Miralles, E. (1974). *La Catalunya Pobra: introducció a una anàlisi territorial de la pobresa*. Nova Terra.
- Montserrat Codorniu, J. (2005). Veinticinco años de transformación de las organizaciones no lucrativas. A: E. Guillen (comp.) (ed.). *Sobre problemas y respuestas sociales. Homenaje a Demetrio Casado*. Hacer, 215-225.

- Morales Romo, N. (2007). La idiosincrasia de los servicios sociales en el medio rural salmantino. *Cuadernos de Trabajo Social*, 20, 35-56.
- Muñoz Martínez, C., & Pérez Viejo, J. (2017). Las consecuencias de la austeridad en los servicios sociales y en la financiación pública del TSAS. *Revista Española del Tercer Sector*, (37), 17-40). Plataforma Tercer Sector.
- IGN (2019). *Especificaciones técnicas del producto "IGR Poblaciones". Versión 1*. Instituto Geográfico Nacional.
- Navarro Frías, M. J., & Mejía Juárez, V. (2021). *Análisis socioespacial de la participación ciudadana en los barrios de Barcelona*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Nel-lo, O. (2013). Barcelona y Cataluña: las raíces del debate sobre el policentrismo del sistema urbano catalán. *Ciudad y Territorio Estudios Territoriales*, 45(176), 317-331.
- Page, E. C. (1991). Constitutional Subordination and Local Influence. A: E. C. Page (ed.). *Localism and Centralism in Europe: The Political and Legal Bases of Local Self-Government*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198277279.003.0001>
- Parker, C., Scott, S., & Geddes, A. (2019). *Snowball Sampling*. <https://doi.org/10.4135/9781526421036831710>
- Pelegrí, X. (1990). Els serveis socials en l'administració comarcal: marc legal i institucional. *RTS: Revista de Treball Social*, 120.
- Pelegrí, X. (2008). Breu perspectiva històrica dels serveis socials a Catalunya. *Eines per a l'Esquerra Nacional*, (6), 47-56.
- Pelegrí, X. (2021). Situació dels serveis socials al territori rural de Lleida. A: Càtedra d'Estudis Socioeconòmics i Despoblament del Territori de Lleida (ed.). *Les ruralitats. Els micropobles de Lleida*. Edicions de la Universitat de Lleida, 161-195.
- Pirla, A., Julià, R. (coord.), Bertran Arruego, L., Farré Monjo, A., Haro Pérez, L., Ibarz Baquedano, I., Massana Esteve, M., Piñol Morera, A. M., & Villafranca Narciso, A. (2019). *La intervenció social amb famílies en situació de cronicitat en els Serveis Bàsics d'Atenció Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya.
- Prat, N., Cuartilla, E., Fumàs, R. M., Guixé, M. R., & Ortega, C. (2010). Els serveis socials municipals en el medi rural. *Revista de Treball Social*, 191, 97-111.
- Ramírez, J. M., & García, G. (1990). Algunas diferencias entre los servicios rurales y urbanos. *Revista de Servicios Sociales y Política Social*, 16, 104-114.
- Rignall, K., & Atia, M. (2017). The global rural: Relational geographies of poverty and uneven development [<https://doi.org/10.1111/gec3.12322>]. *Geography Compass*, 11(7), e12322. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/gec3.12322>
- Romero Reyes, C. (2020). *Les iniciatives solidàries en el context de la Covid-19 a Barcelona. Anàlisi de la capacitat de resposta de la comunitat migrada*. Barcelona: Universitat Autònoma Metropolitana.
- Rodríguez, G. (2005). Fundamentos del Estado de Bienestar en España. *Sobre problemas y respuestas sociales: homenaje a Demetrio Casado*, 319-352.

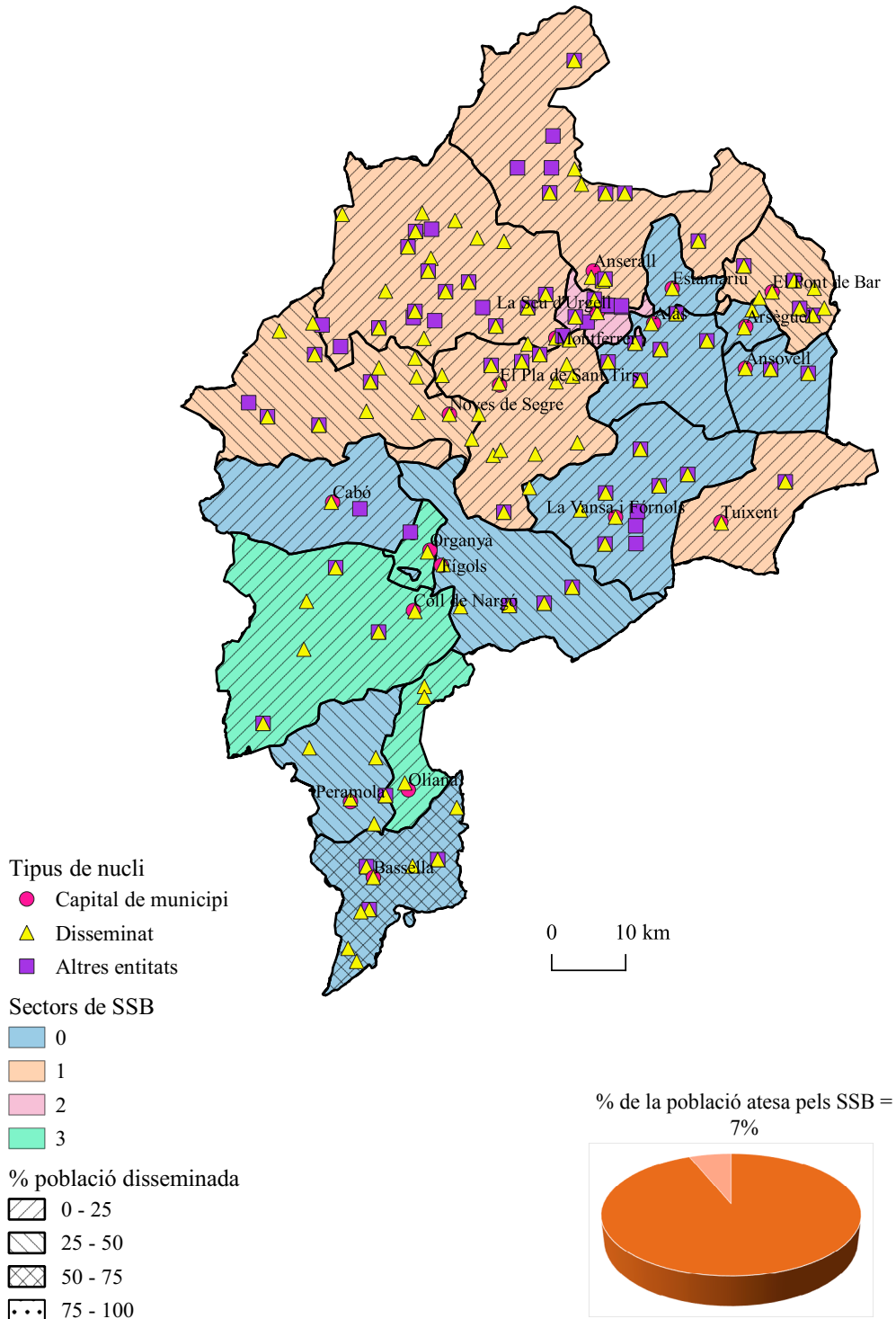
- Scott, J. (1998). *Seeing Like a State. How certain schemes to improve the human condition have failed*. Yale University Press.
- Scott, J. (2021). Further Reflections on Seeing Like a State. *Polity*, 53(3), 507-514. <https://doi.org/10.1086/714549>
- Simkus, J. (2022). *Snowball Sampling: Definition, Method and Examples*. Simply Psychology. www.simplypsychology.org/snowball-sampling.html
- Smith, N. (2008). *Uneven Development: nature, capital and the production of space*. University of Georgia Press.
- Social, C. E. (2018). *El medio rural y su vertebración social y territorial*. Col·lecció "Informes". Issue.
- Steward, D. W., Shamdasani, P. N., & Rook, D. W. (2007). *Focus Groups. Theory and Practice*. SAGE Publications.
- Subirats, J. (2010). Les polítiques socials a Catalunya. Algunes reflexions en plena transformació social. *Revista de Treball Social*, (191), 9-19.
- Vilà, A. (2003). *Els Serveis Socials a Catalunya. Una visió històrica*. Girona: Universitat de Girona.
- Vilalta, M. (2018) Els governs locals de Catalunya: competències i mida òptima. *III Congrés d'Economia i Empresa de Catalunya - Full Papers*. https://www.scipedia.com/public/Vilalta_2018a

Annex: Mapes de l'organització dels SBAS a les comarques de Lleida i els nuclis de població disseminats

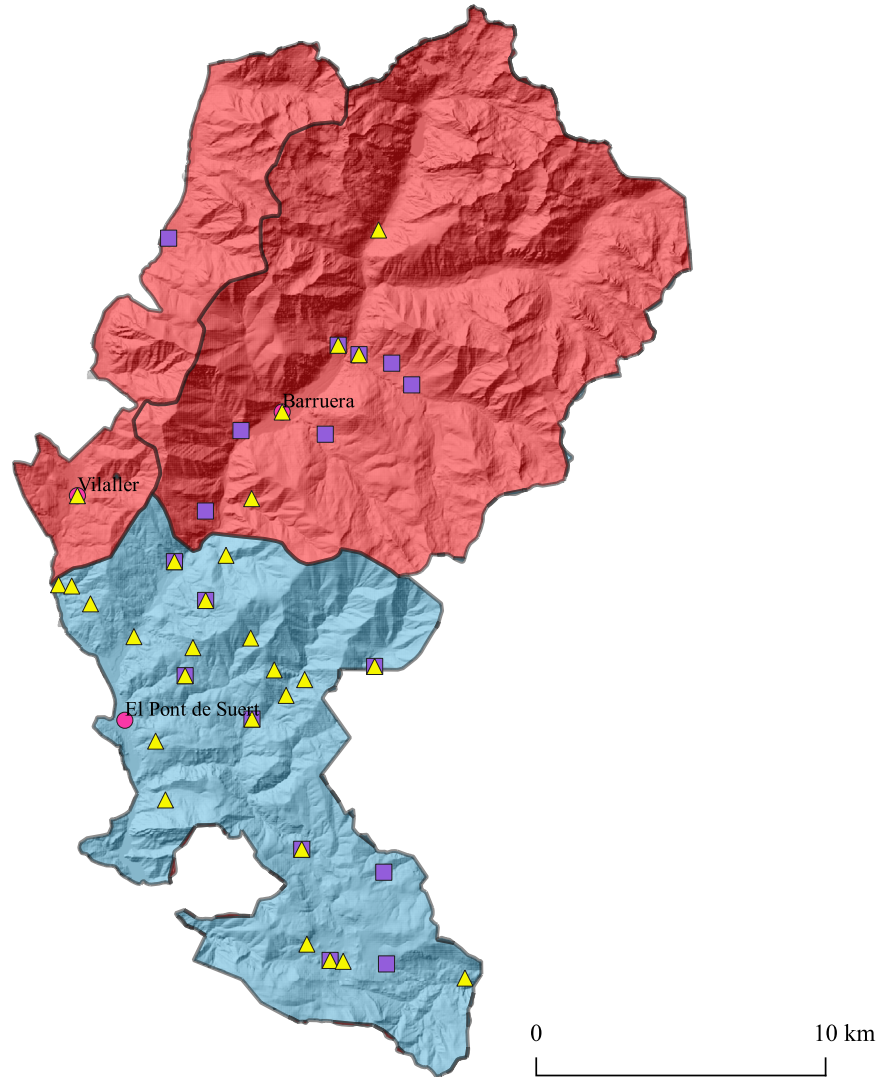
Mapa 2.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis de l'Alt Urgell

Mapa 2.2. Sectors de SSB i % de població disseminada als municipis de l'Alt Urgell

Mapa 3.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis de l'Alta Ribagorça

Tipus de nucli

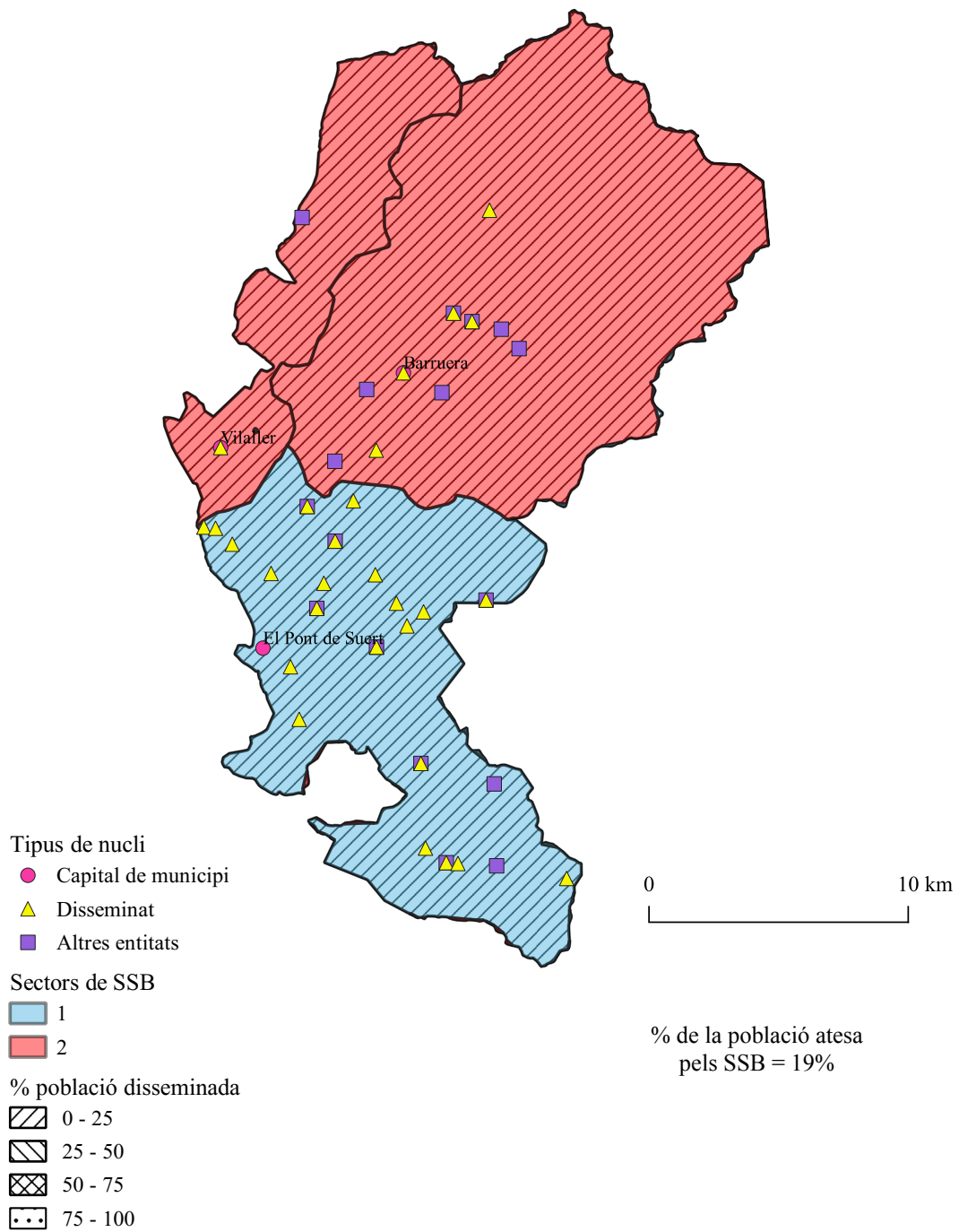
- Capital de municipi
- ▲ Disseminat
- Altres entitats

Sector de SSB

- 1
- 2

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
1	1	1	3

Mapa 3.2. Sectors de SSB i % de població disseminada als municipis de l'Alta Ribagorça

Mapa 4.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats a les Garrigues

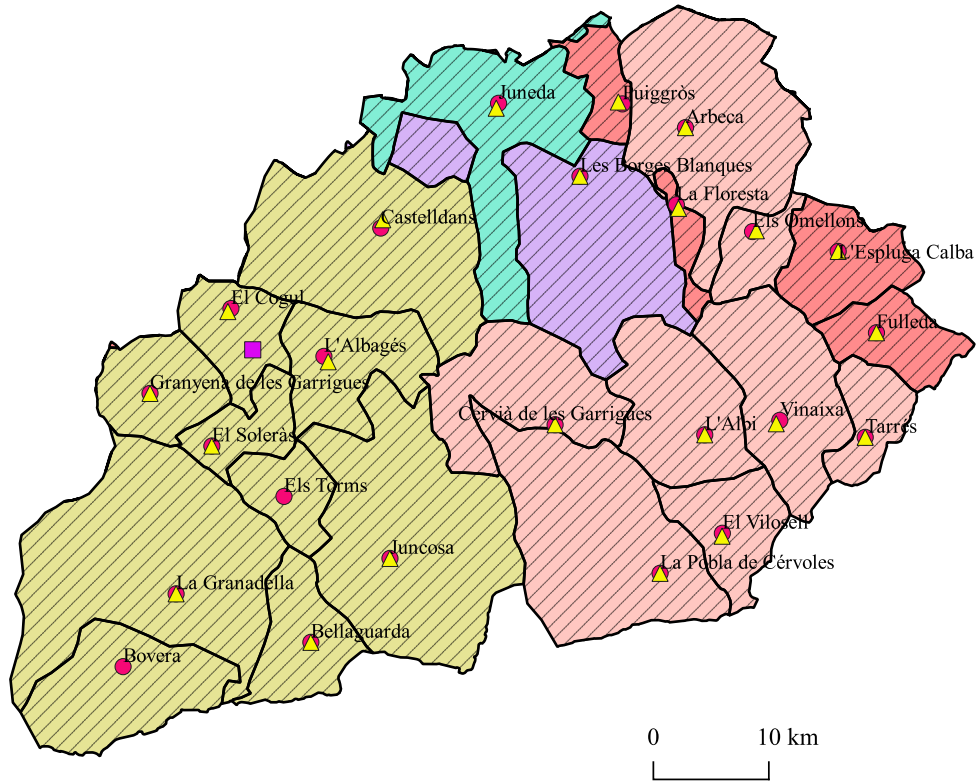

- Tipus de nucli
- Capital de municipi
 - ▲ Disseminat
 - Altres entitats

- Sectors de SSB
- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
5	2	1	8

Mapa 4.2. Sectors de SSB i % de població disseminada a les Garrigues

Tipus de nucli

- Capital de municipi
- ▲ Disseminat
- Altres entitats

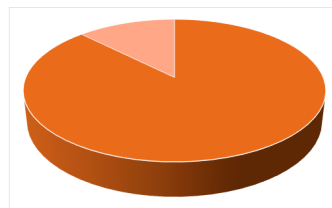
Sectors de SSB

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

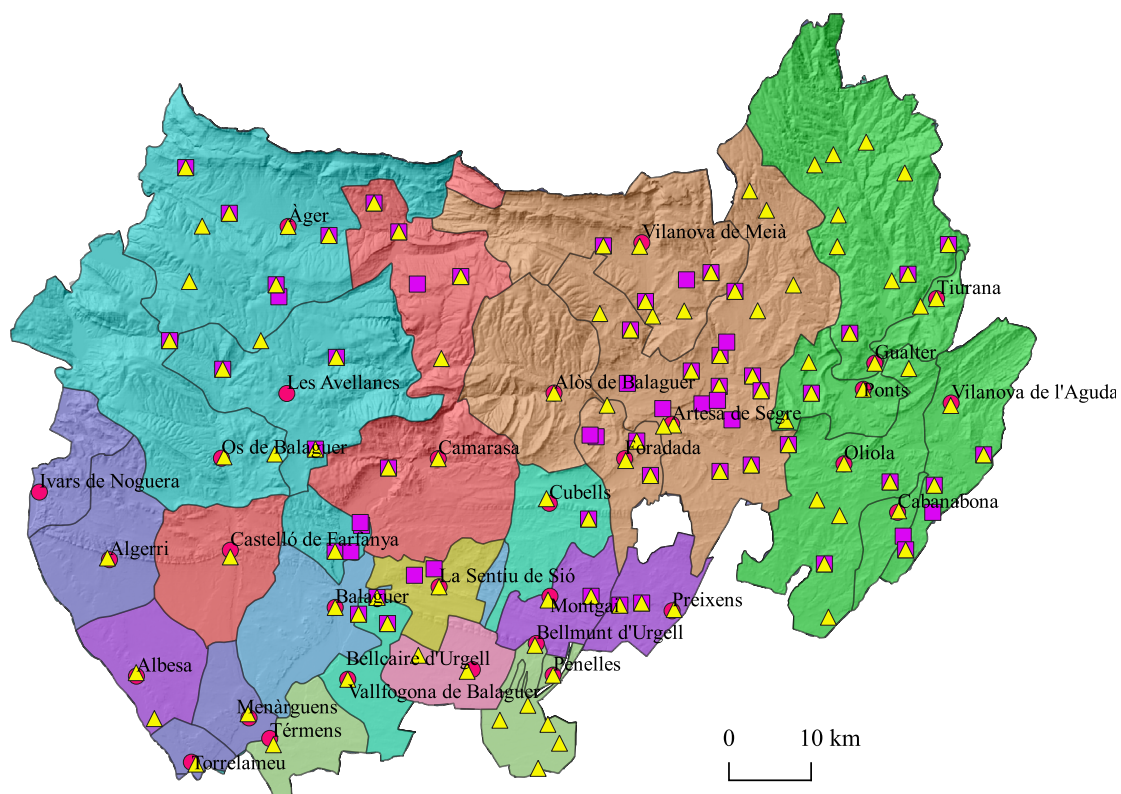
% població disseminada

- 0 - 25
- 25 - 50
- 50 - 75
- 75 - 100

% de la població atesa pels SSB = 14%

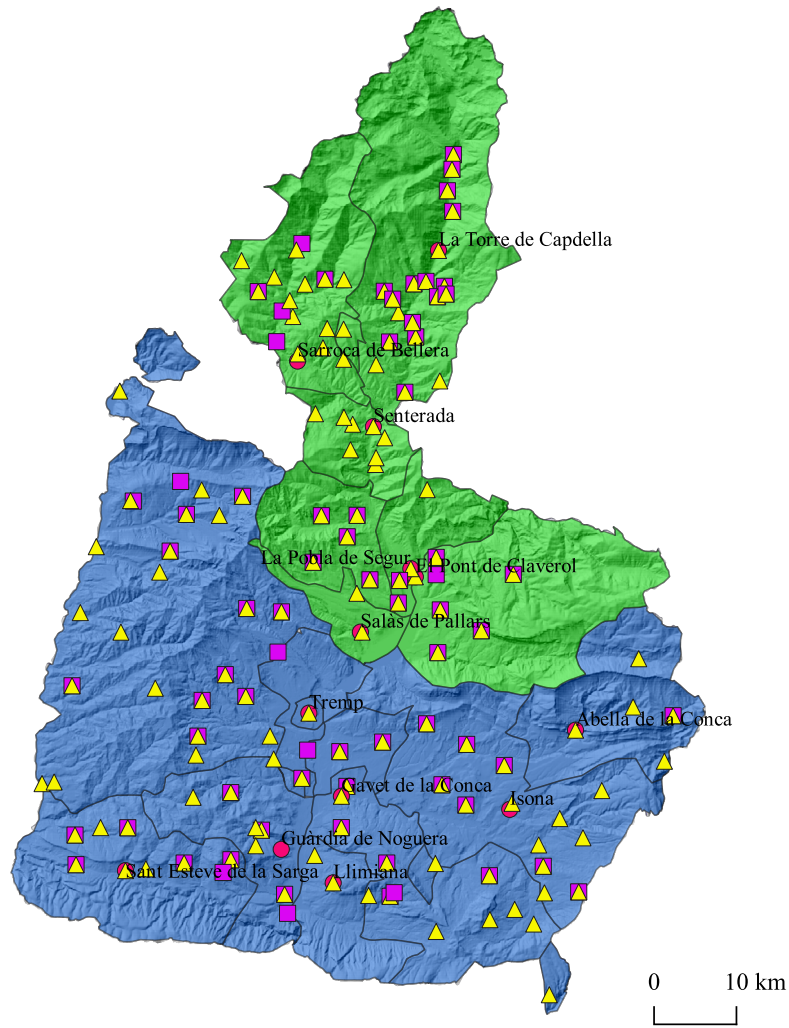
Mapa 5.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats a la Noguera

Sectors de SSB Tipus de nucli	
0	● Capital de municipi
1	▲ Disseminat
2	■ Altres entitats
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
9	4,5	1	14,5

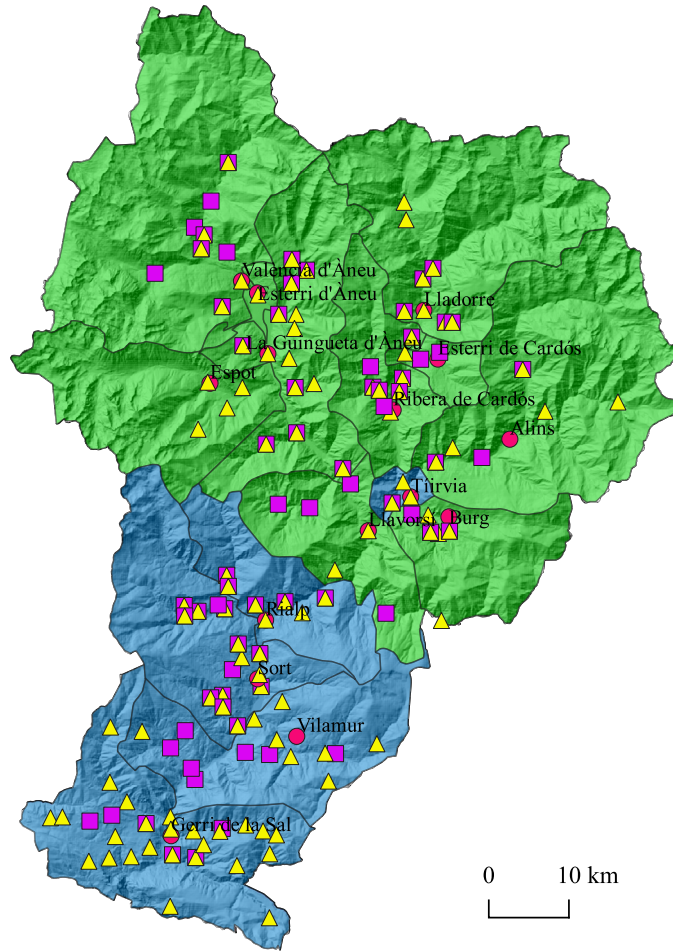
Mapa 6.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats al Pallars Jussà

Tipus de nucli	Sectors SBB
● Capital de municipi	1
▲ Disseminat	2
■ Altres entitats	

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
3	2	2	7

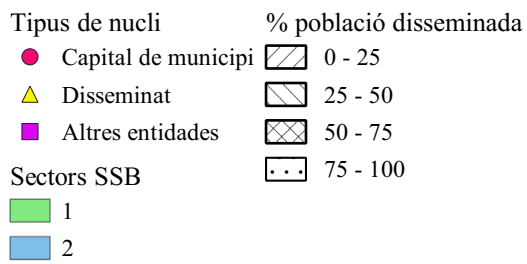
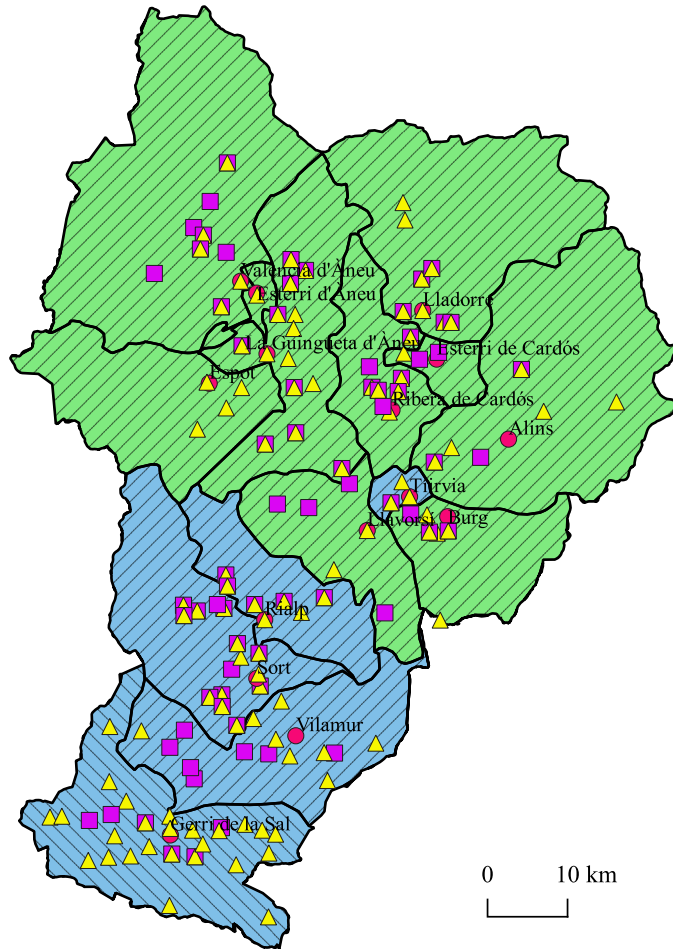
Mapa 7.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis del Pallars Sobirà

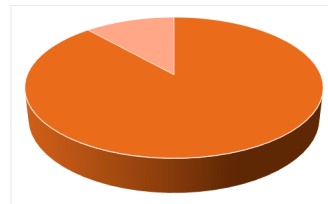
Tipus de nucli	Sectors SBB
● Capital de municipi	1
▲ Disseminat	2
■ Altres entitats	

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
2	1,5	1	4,5

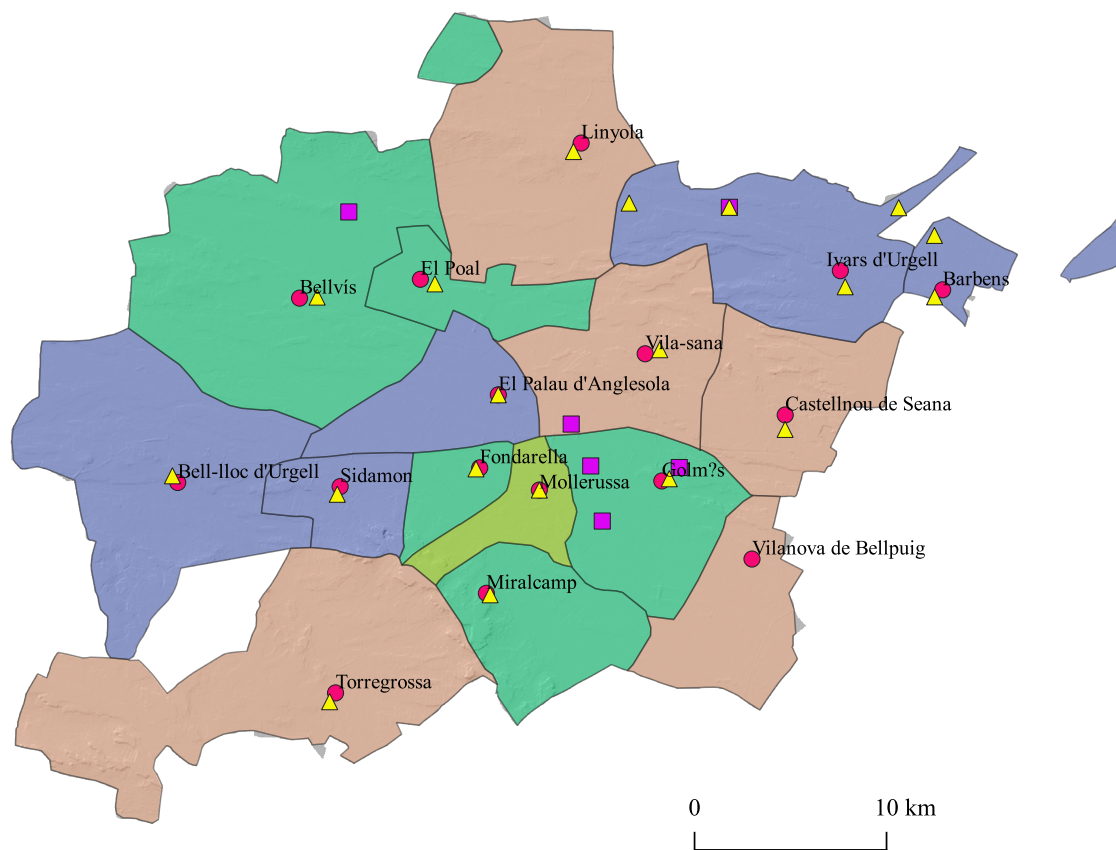
Mapa 7.2. Sectors de SSB i % de població dispersa als municipis del Pallars Sobirà

% de població atesapels SSB =
13%

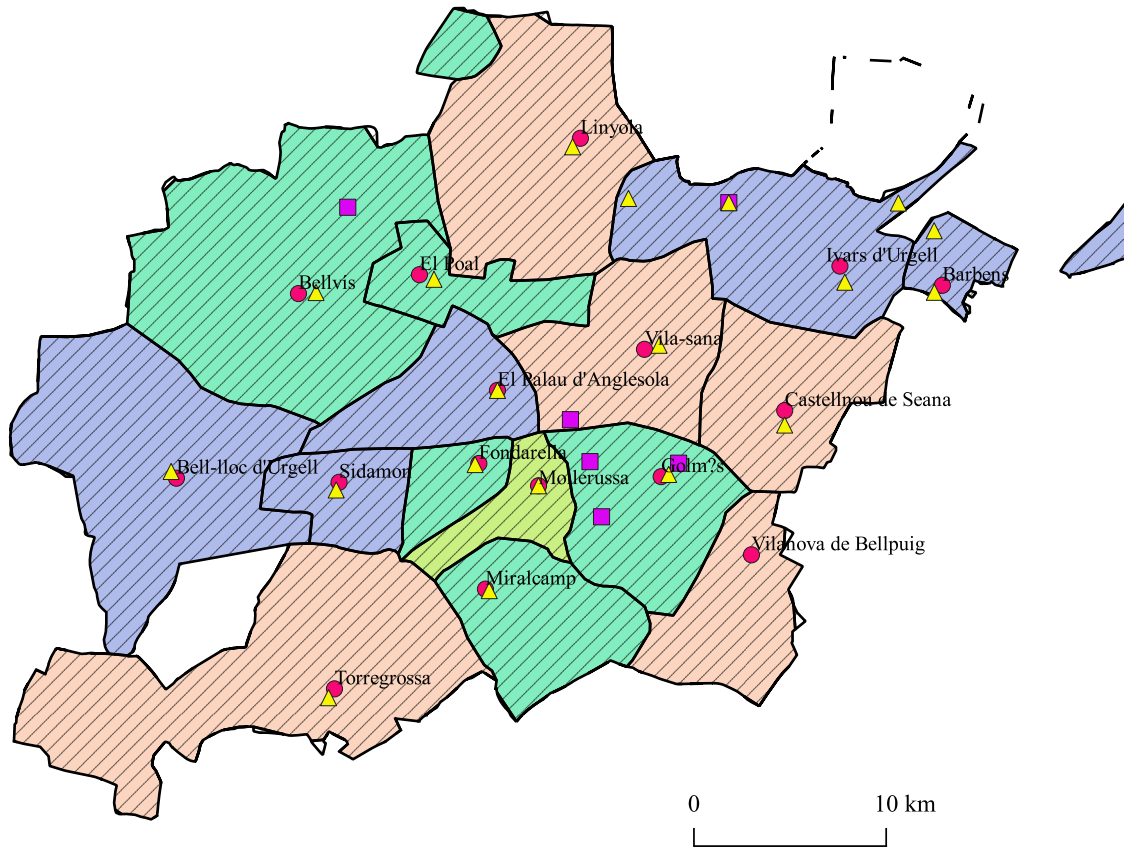
Mapa 8.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis del Pla d'Urgell

Sectors SSB	Tipus de nucli
0	● Capital de municipi
1	▲ Disseminat
2	■ Altres entitats
3	
4	
5	

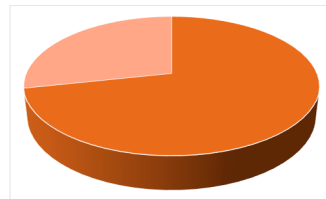
Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
7	5	1	4,5

Mapa 8.2. Sectors de SSB i % de població disseminada als municipis del Pla d'Urgell

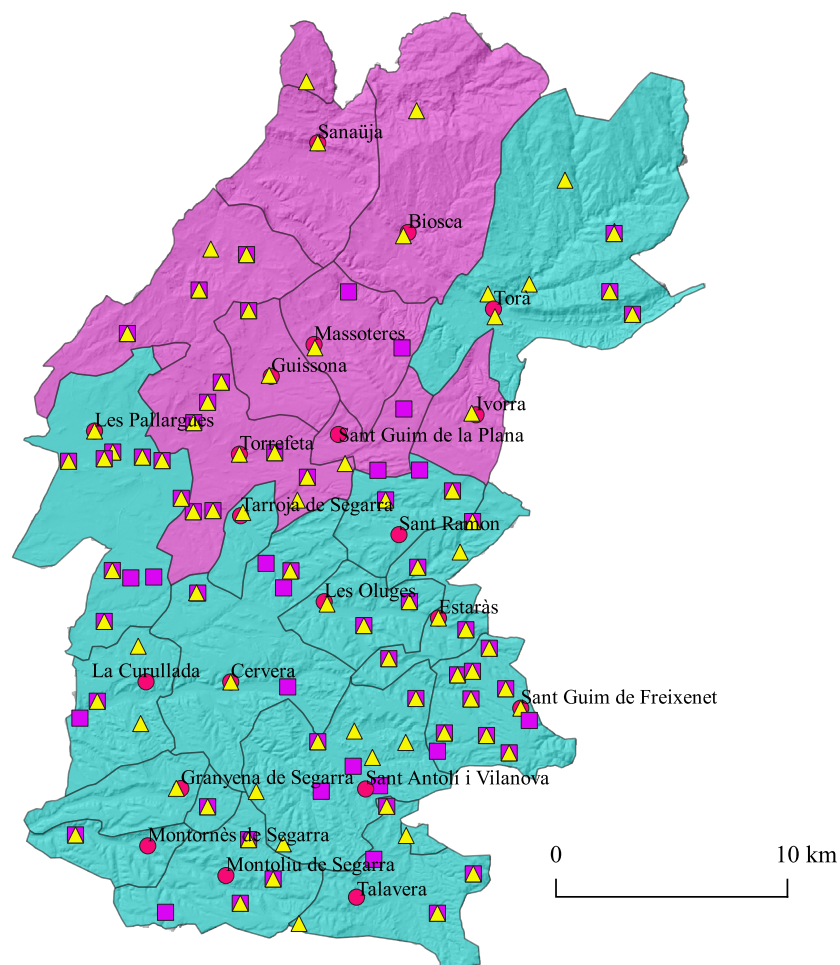

Tipus de nucli	Sectors SSB
● Capital de municipi	0
▲ Disseminat	1
■ Altres entitats	2
	3
% població disseminada	4
▨ 0 - 25	5
▧ 25 - 50	
▩ 50 - 75	
⋯ 75 - 100	

% de població atesa pels SSB = 40%

Mapa 9.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis de la Segarra

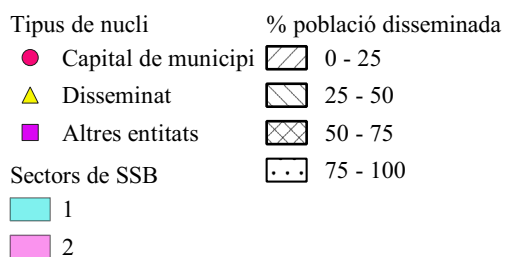
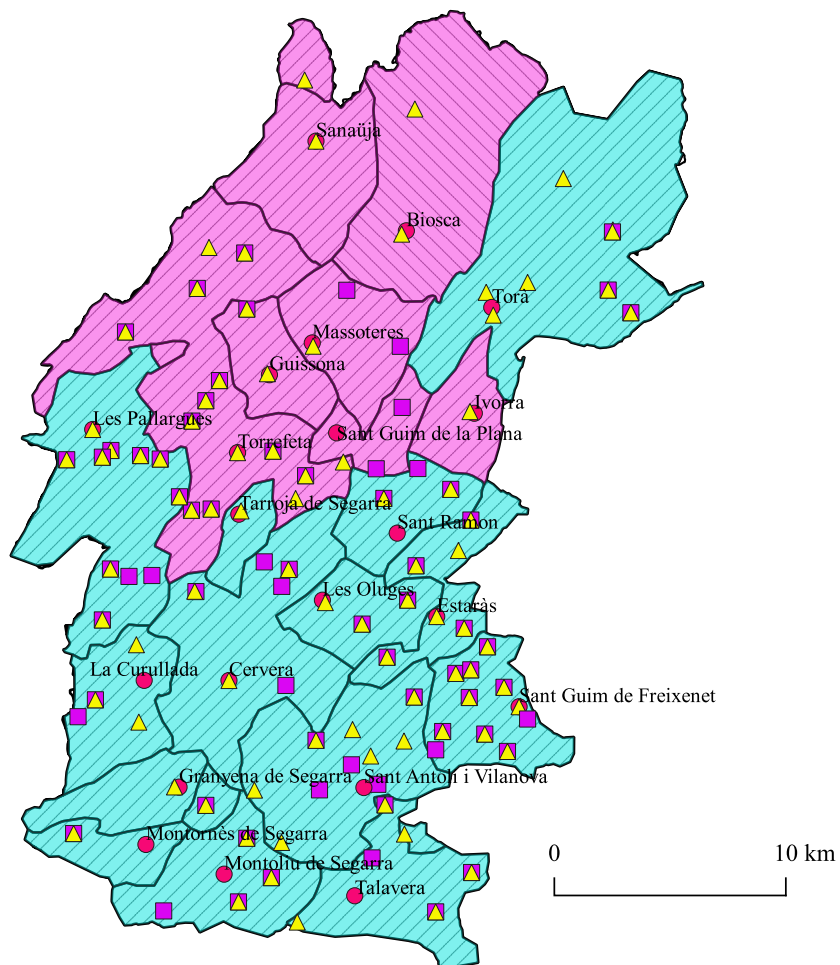

- Tipus de nucli
- Capital de municipi
 - ▲ Disseminat
 - Altres entitats

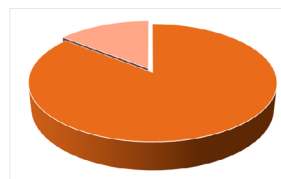
- Sectors de SSB
- 1
 - 2

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
5	2,5	1	8,5

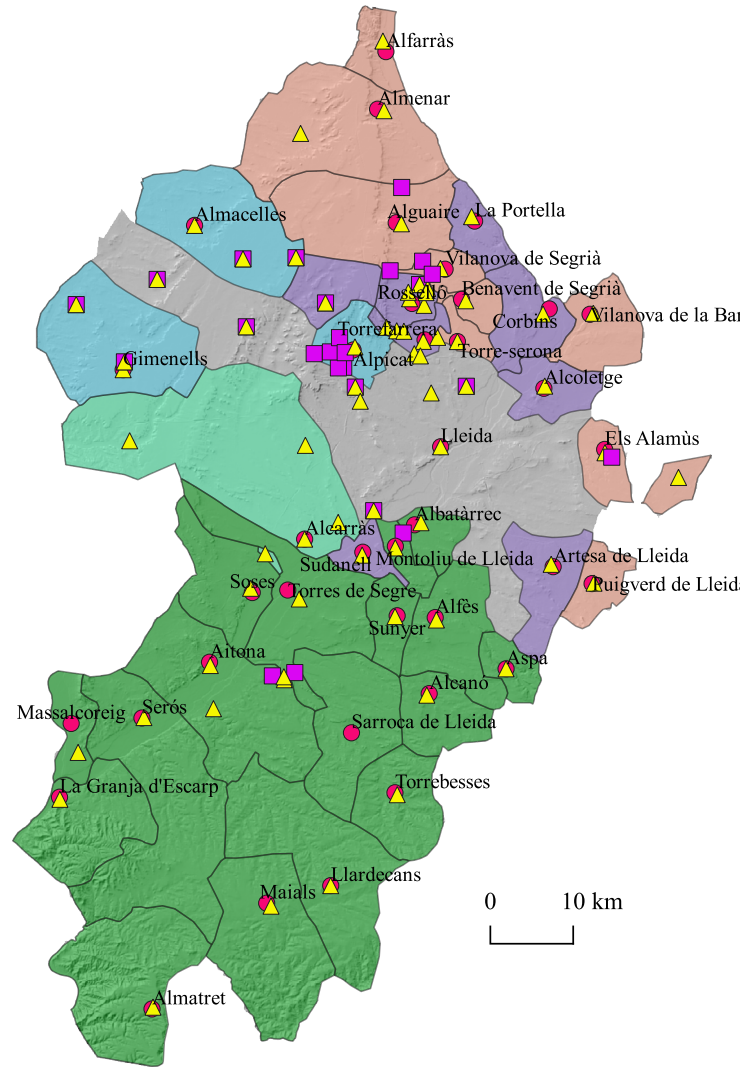
Mapa 9.2. Sectors de SSB i % de població disseminada als municipis de la Segarra

% de la població atesa pels SSB = 17%

Mapa 10.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis del Segrià

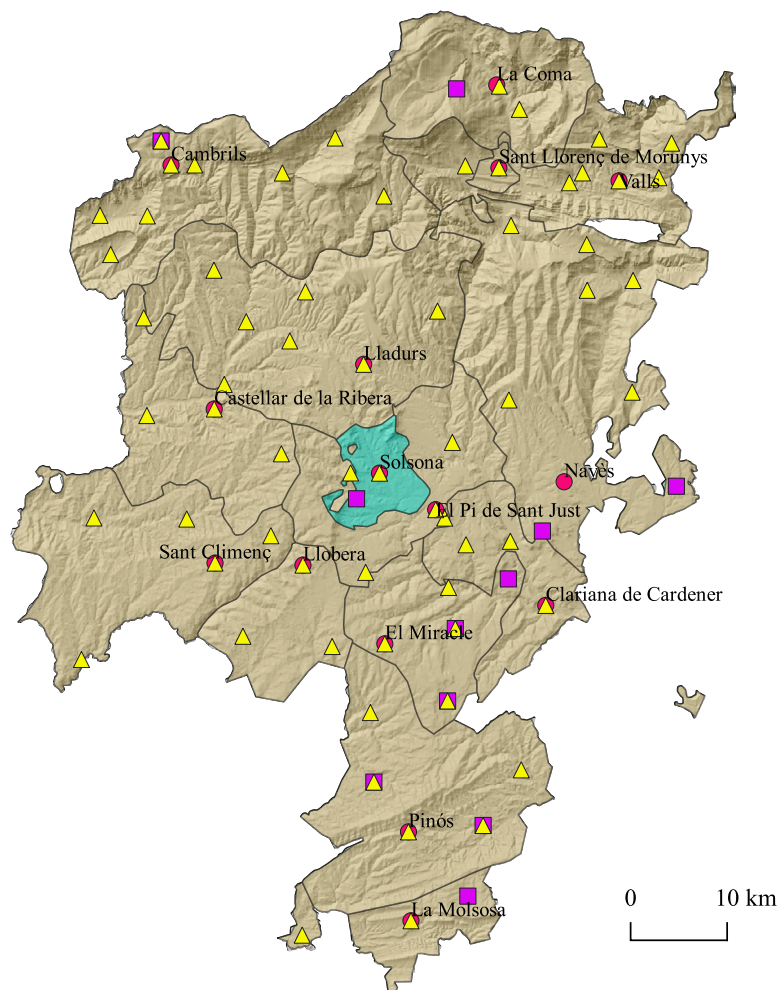

Sectors SSB Tipus de nucli

- 1 ● Capital de municipi
- 2 ▲ Disseminat
- 3 ■ Altres entitats
- 4
- 5

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
14	8	2	24

Mapa 11.1. Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis del Solsonès

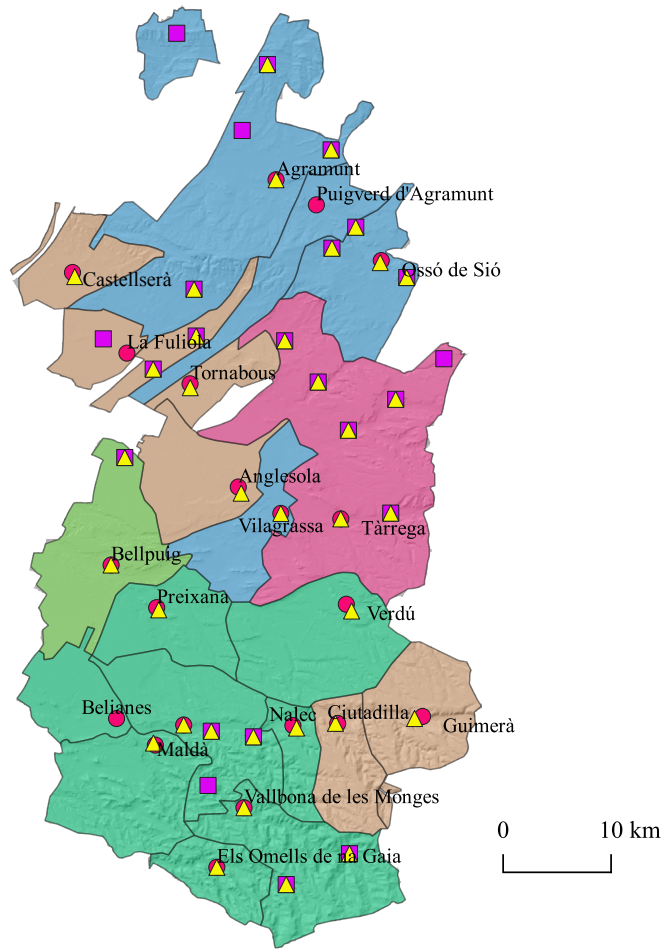

- Tipus de nucli
- Capital de municipi
 - ▲ Disseminat
 - Altres entitats

- Sectors SSB
- 1
 - 2

Professionals de SSB 2019			
TS	ES	Altres	Total
3	2	1	6

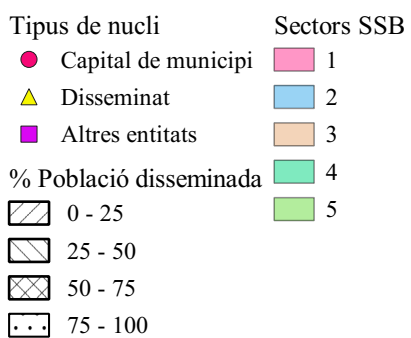
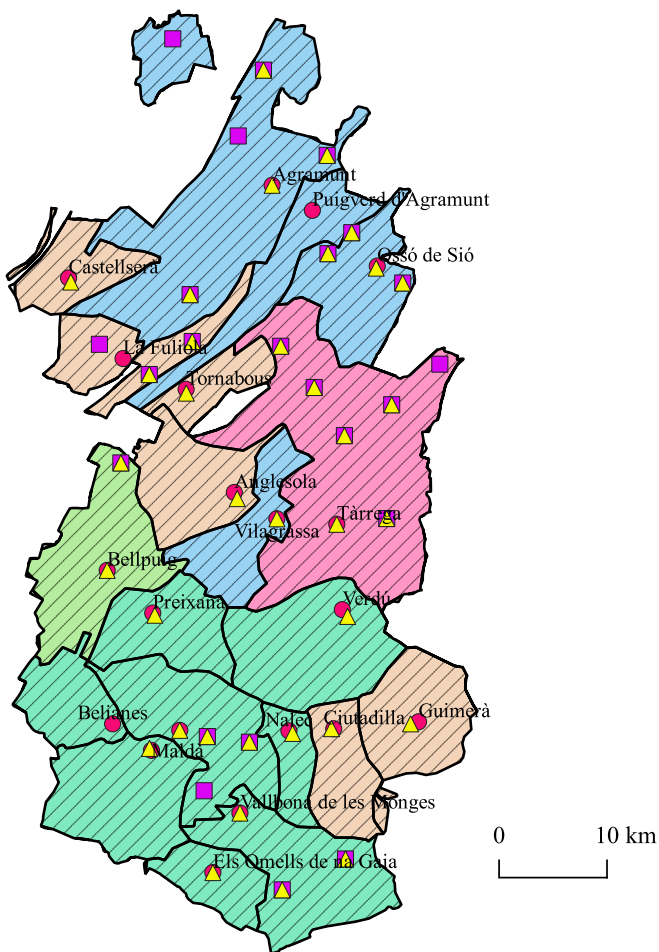
Mapa 12.1 Sectors de SSB i nuclis disseminats als municipis de l'Urgell

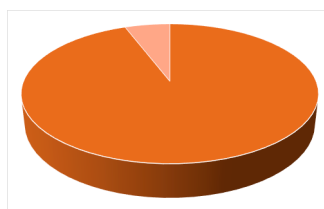
- Sectors SSB Tipus de nucli
- 1 ● Capital de municipi
 - 2 ▲ Disseminat
 - 3 ■ Altres entitats
 - 4
 - 5

TS	Professionals de SSB 2019		
	ES	Altres	Total
7,5	5	1	13

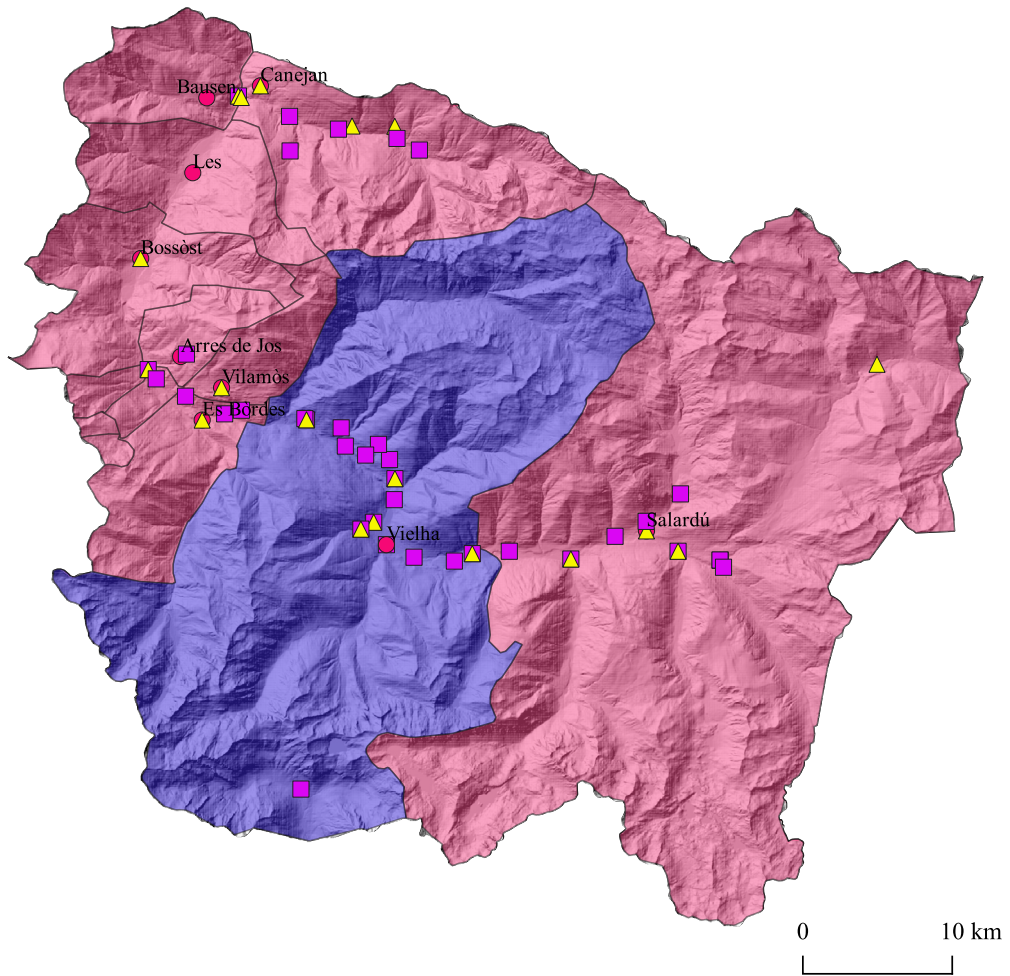
Mapa 12.2. Sectors de SSB i % de població disseminada als municipis de l'Urgell

% de població atesa pels SSB = 6%

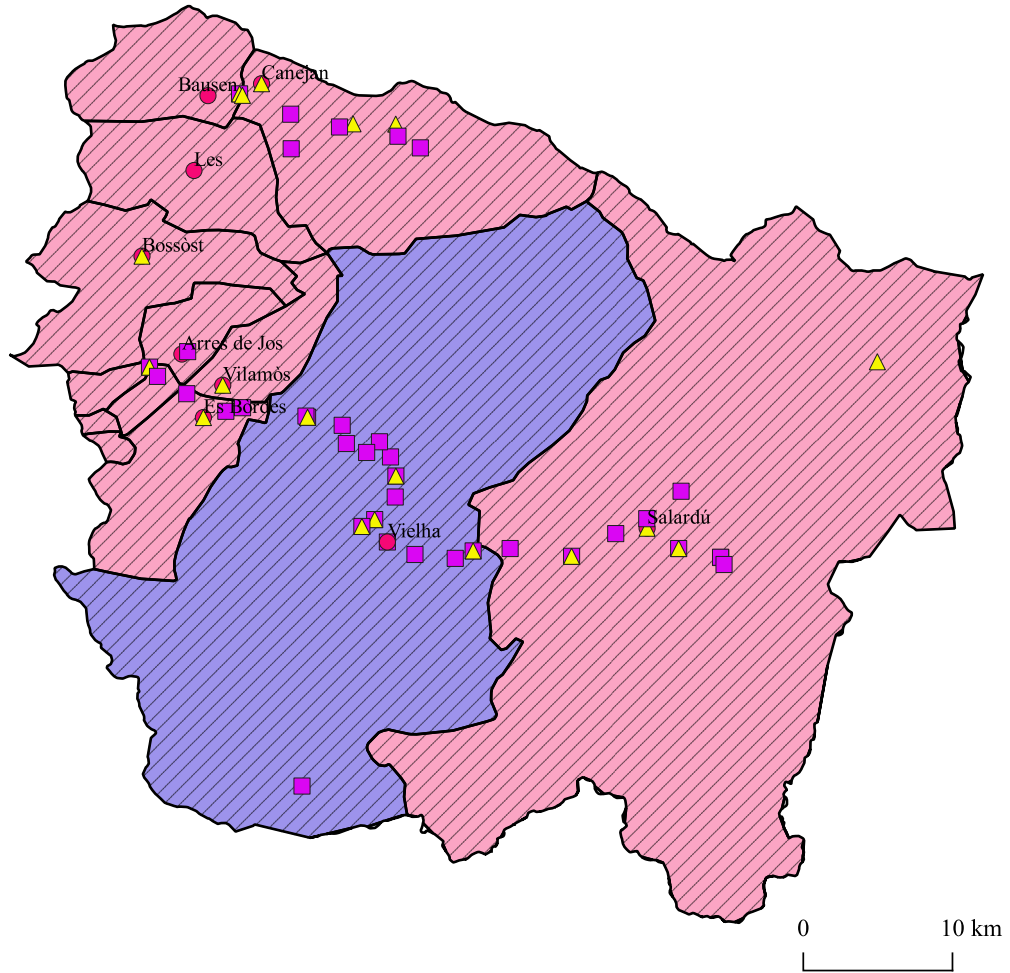

Mapa 13.1. Sectors de SSD i nuclis disseminats a la Val d'Aran

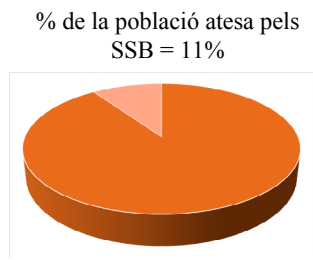

Tipus de nucli	Sectors SSB
● Capital de municipi	■ 1
▲ Disseminat	■ 2
■ Altres entitats	

Mapa 13.2. Sectors de SSB i % de població disseminada a la Val d'Aran

Tipus de nucli	% població disseminada
● Capital de municipi	▨ 0 - 25
▲ Disseminat	▧ 25 - 50
■ Altres entitats	▩ 50 - 75
Sectors SSB	⋯ 75 - 100
■ 1	
■ 2	

Universitat de Lleida

Diputació de Lleida

La força dels municipis